

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ในอิสลาม

ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงขอบข่ายของประเด็นสำคัญที่กำหนดเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้ คือ

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก
ในอิสลาม
- 2.2 สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ในอิสลาม
- 2.3 สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในชุมชนบ้านคล้า
ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

2.1 แนวคิดและทฤษฎีความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ในอิสลาม

2.1.1 มุสลิมกับต่างศาสนิก

2.1.1.1 มุสลิม

ศาสนาที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ส่วนใหญ่ได้รับขนานนามจากผู้ตั้งศาสนาหรือไม่ก็จากถิ่น
ชนเผ่า ประเทศ เป็นต้น อาทิเช่น ศาสนายูดาห์ เป็นศาสนาของชาวยิว ที่ได้รับขนานนามมาจากชื่อ
หนึ่งในบรรดาทายาทของท่านนบียะฮ์อับดุลมุฮัมมัด (ﷺ) ทั้ง 12 คน ที่มีชื่อว่า ยูดาห์ (Vathur, 2018:1) ศาสนา
คริสต์ได้รับขนานนามมาจากพระเยซูคริสต์ ศาสนาพุทธได้รับขนานนามจากผู้ตั้งศาสนา คือ พระ
โคตมพุทธ แต่สำหรับศาสนาอิสลามมิได้เป็นเช่นนั้น ไม่มีความเกี่ยวข้องกับบุคคลผู้หนึ่งผู้ใดหรือชน
กลุ่มใด แต่เป็นนามที่บ่งบอกลักษณะของตัวเอง ผู้ใดก็ตามที่มีคุณลักษณะนี้ไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติใด
กลุ่มใด ประเทศใดหรือเผ่าใด ล้วนคือ มุสลิมทั้งหลาย ตามบัญญัติในอัลกุรอานนั้น กล่าวว่า มนุษย์ทุก
ชาติและทุกสมัย ถ้าดำรงอยู่ในความดีและเที่ยงธรรม เป็นผู้ครองคุณลักษณะนี้แล้ว เขาเหล่านั้นต้อง
ได้ชื่อว่า “มุสลิม” (al-Maudūdiy, 1998:9-11)

คำว่า "มุสลิม" เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาอาหรับ مُسْلِمٌ อ่านว่า "มุสลิม" เป็นคำนาม
เอกพจน์ที่อยู่ในรูปของผู้กระทำ (ฟาอีล) ซึ่งคำว่า مُسْلِمٌ มาจากคำว่า سَلَّمَ (อัสละมะ) مُسْلِمٌ (มุสลิม)
مُسْلِمًا (อิสลามัน)

อัลบังกาณีย์ (al-Bankāniy,2009:5) กล่าวว่า มุสลิม แปลตามศัพท์ว่า ผู้รักสงบ ผู้รับใช้พระเป็นเจ้า ผู้ศรัทธา ผู้รักดีต่อคนๆหนึ่ง ส่วนคำว่า "มุสลิม" ในความหมายเชิงศาสนา หมายถึง ผู้ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม

ชาร์ฟ (Sharīf,1992:701)กล่าวว่า ความหมายของมุสลิมในเชิงภาษานั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือความหมายทั่วไปกับความหมายเฉพาะ

ความหมายทั่วไป มุสลิมคือ ผู้ซึ่งยึดมั่นและปฏิบัติตามศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงประทานลงมายังมนุษย์ โดยผ่านมายังเหล่าบรรดานบี ﷺ ทุกท่าน ส่วนความหมายเฉพาะ มุสลิมคือ ผู้ซึ่งยึดมั่นและปฏิบัติตามศาสนา เป็นศาสนาที่ลงมายังนบีมุฮัมมัด ﷺ

จากความหมาย เห็นได้ว่า มุสลิมเป็นคำที่ใช้เรียกผู้ซึ่งนับถือศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ ทุกคน เป็นบุคคลที่ยอมเสียสละตัวต่ออัลลอฮ์ ﷻ เพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามคำสั่งใช้และคำสั่งห้าม โดยถือปฏิบัติตามวิวัฒนาการที่ได้ถูกประทานลงมา ซึ่งความหมายดังกล่าวนอกจากหมายถึงประชาชาติของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ แล้วยังครอบคลุมบรรดานบี ﷺ และเราะซูล ﷺ ก่อนๆอีกด้วย เนื่องจากบรรดานบี ﷺ และเราะซูล ﷺ ก่อนๆ ได้ยอมจำนนตัวเองและถือปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮ์ ﷻ เพียงองค์เดียว พวกเขาจึงได้ถูกขนานเรียกว่า มุสลิม ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ เรียกท่านนบีอิบรอฮีม ﷺ ว่า"มุสลิม" ในคัมภีร์อัลกุรอานไว้ว่า

﴿ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا
مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾

(آل عمران: 67)

ความว่า :“ อิบรอฮีมไม่เคยเป็นยิวและไม่เคยเป็นคริสต์ แต่ทว่าเขาเป็นผู้หันออกจากความเท็จสู่ความจริง เป็นมุสลิม และเขาก็ไม่เคยอยู่ในหมู่ ผู้ให้มีภาคีขึ้น”

(อาลิอิมรอน : 67)

คำว่า“มุสลิม”ในโองการข้างต้นหมายถึงผู้น้อมตาม ดังนั้นความหมายของโองการนี้หมายถึงท่านนบีอิบรอฮีม ﷺ เป็นผู้ซึ่งน้อมตามต่ออัลลอฮ์ ﷻ ทั้งจิตใจและร่างกาย(al-Ṭabariy, 2000:494/6)กล่าวคือท่านนบีอิบรอฮีม ﷺ ได้ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ ด้วยวิธีวิทยา(มันฮัจญ์)(al-Sha‘rāwiy,1991:1527/3)

สำหรับความหมายมุสลิมที่หมายถึงผู้ซึ่งเป็นประชาชาติของนบีมุฮัมมัด ﷺ นั้น
ท่านเองได้ทรงกล่าวนิยามมุสลิมตามคุณลักษณะของมุสลิมที่อยู่ภายใต้หลักคำสอนของท่าน กล่าวว่

((مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا، وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا، وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا،
فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ))

(أخرجه البخاري، 1993: 384)

ความว่: “บุคคลใดได้ทำมาซตามการนมาซของ
และเขาหันสู่หน้ากิบละฮ์ของเรา เขาทานอาหารตาม
การเชือดของเรา เขาผู้นั้นคือมุสลิม”

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 1993: 384)

และท่าน ﷺ ได้กล่าวลักษณะมุสลิมที่อยู่ในสังคมมนุษย์ด้วยกัน กล่าวว่

((الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ))

(أخرجه البخاري، 1993: 10)

ความว่: “มุสลิมคือผู้ที่บรรดามุสลิมได้รับความ
ปลอดภัยจากลิ้นและมือของเขา”

(บันทึกโดย al-Bukhāriy, 1993: 10)

ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ถ้ว่ คุณลักษณะดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของคุณสมบัติและ
เป็นที่ยอมรับความเป็มุสลิม ผู้ซึ่งอยู่ภายใต้หลักคำสอนจากท่าน สำหรับมุสลิมในอัลกรุอานที่
หมายถึงประชาชาติของมุฮัมมัด ﷺ อัลลอฮ์ได้กล่าวในอัลกรุอานเช่นกัน กล่าวว่

﴿ هُوَ سَمَنُكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ ﴾

(الحج بعض من آية : 78)

ความว่: “พระองค์ทรงเรียกชื่อพวกเจ้าว่ามุสลิมินใน
คัมภีร์ก่อนๆ”

(ส่วนหนึ่งจากอัลฮัจญ์ : 78)

โองการข้างต้น กล่าวคำว่ “มุสลิมิน” เป็นคำที่อยู่ในรูปพหูพจน์ของคำว่ “มุสลิม” ใน
ภาษาอาหรับ มีความหมายเช่นเดียวกัน คือ บรรดาผู้ซึ่งนับถึศาสนาอิสลาม โองการนี้ประจักษ์ให้
เห็นว่า อัลลอฮ์ ﷻ ได้ทรงเรียกชื่อว่ “มุสลิม” (al-Tabariy, n.d:692/19) หมายถึงประชาชาติของนบีมุ
ฮัมมัด ﷺ ผู้ซึ่งจะเป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์ ﷻ อัลลอฮ์ ﷻ ได้ชี้แจงชื่อของมุสลิมแล้วในคัมภีร์
ก่อนๆ ก่อนอัลกรุอานจะถูกประทานลงมายังนบีมุฮัมมัด ﷺ และก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเป็นศาสนาที่
ถูกบัญญัติจากอัลลอฮ์ ﷻ (Lujnah min Ulamā', 1992: 1261/ 2) ดังนั้นโองการนี้เป็นการ

ประกาศชี้แจงต่อคัมภีร์ผู้ซึ่งนับถือศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ เพื่อให้ทราบว่าเป็นชื่อที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงเรียกผู้ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม และอิสลามเป็นศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ﴾

(آل عمران بعض من آية: 19)

ความว่า: “แท้จริงศาสนา ณ อัลลอฮ์นั้นคือ อิสลาม”

(อาลิอิมรอนส่วนหนึ่งจากโองการ: 19)

ความหมายของมุสลิมข้างต้น ไม่ว่าจะปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอาน บทอะดีษ หรือความหมายของนักวิชาการ เห็นได้ว่าการที่บุคคลคนหนึ่งจะถูกเรียกว่ามุสลิม จำเป็นต้องเป็นผู้ซึ่งนับถือศาสนาของพระองค์อัลลอฮ์ ﷻ เพียงองค์เดียว ปัจจุบันอันได้แก่ผู้ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามเท่านั้น และคำว่ามุสลิมมิใช่เพียงแค่นามที่ถูกขานไว้เพื่อปกป้องถึงศาสนิกชนเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุมการยึดมั่นศรัทธาตามแนวทางหลักคำสอนและการปฏิบัติตนที่ถูกต้องไปด้วย แต่ก็เป็นที่น่าเสียดาย เนื่องจากมุสลิมในสังคมปัจจุบันส่วนหนึ่งไม่ได้ตระหนักและให้ความสำคัญกับคำว่า “มุสลิม” เหมือนมุสลิมในสมัยก่อน เพราะมุสลิมในสมัยก่อนต้องเป็นผู้ที่ยอมจำนนต่ออัลลอฮ์ ﷻ ต้องอพยพ การหลีกเลี่ยงจากความชั่วร้ายต่างๆ การเสียสละตนเองในหนทางของอัลลอฮ์ ﷻ เหมือนกับว่าเส้นทางที่จะนำไปสู่ความเป็นมุสลิมนั้น ต้องผ่านประตูความยากลำบากที่เป็นบททดสอบของอัลลอฮ์ ﷻ เสียก่อนจึงจะสำเร็จ แต่ในปัจจุบันมุสลิมสำหรับบางกลุ่ม อาจเป็นเพียงแค่นาม โดยไม่ได้ตระหนักในการยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา สาเหตุดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่เกิดมาจากทายาทที่เป็นมุสลิมแต่กำเนิด และไม่ได้รับการศึกษาหรือศึกษาไม่เพียงพอเกี่ยวกับหลักคำสอนของศาสนา จึงทำให้เกิดความอวิชชาในการยึดมั่นและปฏิบัติ ปัญหาดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อชาวมุสลิมทั้งหลายในสังคมก็ได้ อัลลอฮ์ ﷻ เองก็ทรงกริ้วและห้ามปรามเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว เนื่องจากถือว่าเป็นมุสลิมที่ไม่สมบูรณ์ในการศรัทธา การที่เป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ในการศรัทธานั้น เราต้องมีชีวิตอยู่ในวิถีทางของอัลลอฮ์ ﷻ อยู่เสมอ อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا

وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾

(آل عمران: 102)

ความว่า :“โอ้ผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงยำเกรงอัลลอฮ์อย่างแท้จริงเถิด และพวกเจ้าจงอย่าตายแน่อันขาด นอกจากในฐานะที่พวกเจ้าเป็นผู้มอบน้อมเท่านั้น”

(อาละอิมรอน: 102)

โองการนี้อัลลอฮ์ ﷻ บอกถึงคุณลักษณะที่ดีเลิศของมุสลิมที่เพียบสมบูรณ์ในการศรัทธา กล่าวคือความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ ที่แท้จริงและเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในฐานะที่เป็นผู้จงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ และหากคุณลักษณะดังกล่าวเป็นที่ปฏิเสธ มิได้ปฏิบัติตาม เขาผู้นั้นจะมีไข่มุสลิมที่สมบูรณ์ เนื่องจากเขาคือผู้ฝ่าฝืน ผู้ปฏิเสธและผู้หลงลืมต่ออัลลอฮ์ ﷻ (Ibnu kathīr,1998: 63)

จากการอธิบายความหมายของโองการข้างต้น มุสลิมนั้นมีทั้งที่ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาและผู้ฝ่าฝืนหลักคำสอน ในคัมภีร์อัลกุรอาน อัลลอฮ์ ﷻ ได้กล่าวถึงสถานะของมุสลิมที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาไว้หลายครั้ง ซึ่งถูกเรียกว่า “มุอมีน”

มุอมีน(ผู้ศรัทธา)หมายถึง มุสลิมที่ศรัทธาในสิ่งที่เขาได้เรียนรู้จากเรื่องศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ โดยเริ่มจากการกล่าวคำปฏิญาณตนพร้อมทั้งวาจาและจิตใจ และปฏิบัติทำในสิ่งที่จำเป็น ส่งเสริม อนุโลม ตลอดจนละทิ้งสิ่งที่ห้ามปราม บุคคลเหล่านั้นจะถูกเรียกว่า มุอมีน แต่หากมุสลิมที่มีได้ปฏิบัติตาม เขาจะไม่ใช่มุอมีน ดังเรื่องราวของชาวอาหรับชนบทกลุ่มหนึ่งจากบะนีอะสดี อิบน์ กุซัยมะฮ์ ได้เดินทางมาหาท่านนบี ﷺ ในช่วงแห่งแล้ง เพื่อขอบริจาจากจากท่านนบี ﷺ แล้วกล่าวทวงบุญคุณต่อท่านนบี ﷺ ว่าพวกเขาคือมุอมีน ผู้ซึ่งศรัทธาแล้ว แต่แท้จริงแล้วพวกเขาไม่ได้มีการศรัทธาแต่ประการใด(สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย,2004:1352) อัลลอฮ์ ﷻ จึงประทานโองการอัลกุรอาน กล่าวว่

﴿قَالَتِ الْأَعْرَابُ ءَأَمَّنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾

(الحجرات بعض من آية: 14)

ความว่า :“อาหรับชนบทกล่าวว่าเราศรัทธาแล้ว จงกล่าวเถิดพวกท่านยังมีได้ศรัทธาแต่จงกล่าวเถิดว่า เราเข้ารับอิสลามแล้วเพราะ การศรัทธายังมิได้เข้าสู่หัวใจของพวกท่าน”

(อัลฮุญรอตส่วนหนึ่งจากโองการ : 14)

นักอรรถาธิบายได้อธิบายสถานะของชาวอาหรับชนบทจากบะนีอะลิต อิบน์ คุซัยมะฮ์ ว่า พวกเขาเป็นมุสลิม แต่พวกเขาไม่ได้อยู่ในสถานะมุอิมิน เนื่องจากพวกเขายังมิได้เกิดการศรัทธาขึ้นภายในจิตใจ และมีได้ปฏิบัติตามการศรัทธาที่เกิดขึ้นจากจิตใจของตนเอง (Ibnu al-Qayyim, n.d.:426) แต่ในขณะนั้นพวกเขาศรัทธาด้วยวาจามากกว่าการศรัทธาที่เกิดขึ้นด้วยเจตนารมณ์

จากการอธิบายข้างต้นประจักษ์ได้ว่า ทุกคนที่น้อมรับศาสนาอิสลาม เขาคือมุสลิม และมุสลิมที่ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการฝังภายในจิตใจคือมุอิมิน ดังนั้นคำว่า “มุสลิม” มีความหมายกว้างกว่าคำว่า “มุอิมิน” เนื่องจากทุกๆ มุอิมินจำเป็นต้องเป็นมุสลิม แต่ทุกๆ มุสลิมไม่ใช่มุอิมินทั้งหมด

คำว่า “มุอิมิน” บางครั้งมีความหมายเดียวกับคำว่า “มุสลิม” ดังที่มีทัศนะส่วนหนึ่งจากอฮ์ลุล อัสสุนนะฮ์ มีความเห็นว่า (al-Zuhailiy, 1997:270/26)

“เป็นที่ไม่ได้ห้ามกับการที่จะกล่าวว่า มุสลิมกับมุอิมินมีความหมายเดียวกัน เนื่องจากมีโองการประทานลงมายังนบีลู่ ﷺ และผู้ศรัทธาของท่าน กล่าวว่า

﴿فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾

(الذاريات : 36-35)

ความว่า : “ดังนั้นเราได้นำผู้ที่อยู่ในเมืองนั้นจากหมู่ผู้ศรัทธาออกมาให้พ้นและเราไม่พบผู้ใดในเมืองนั้นนอกจากบ้านหลังหนึ่งของปวงผู้มอบน้อม”

(อฮ์ซารียาต : 35-36)

ในโองการข้างต้นพบว่า อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวถึงบ้านหลังหนึ่ง โดยลักษณะของผู้อาศัยจะถูกขนานเรียกว่ามุอิมินในบางครั้ง และถูกขนานเรียกว่ามุสลิมบางครั้ง ทั้งๆที่โองการดังกล่าวได้กล่าวถึงบ้านหลังเดียวกัน นั่นคือบ้านของท่านนบีลู่ ﷺ

ด้วยเหตุผลเช่นนี้ คำว่ามุสลิมกับมุอิมินจึงมีความหมายเดียวกันในบางกรณี แต่ทว่าแท้จริงแล้วในความหมายของแต่ละคำนั้นย่อมมีความแตกต่างกัน ดังที่นักอรรถาธิบายกล่าวเกี่ยวกับความหมายของมุสลิมกับมุอิมินในโองการข้างต้นว่าทั้งสองคำจะมีความหมายเดียวกันในความหมายขั้นต้น แต่แท้จริงแล้วมุสลิมจะมีความหมายที่กว้างกว่ามุอิมินโดยปริยาย (al-Rāziy, 1999:181/28)

สำหรับมุสลิมที่ไม่ปฏิบัติตามหลักคำสอนและฝ่าฝืนศาสนานั้น จะมีชื่อที่ถูกเรียกที่แตกต่างกัน แต่จะรู้จักกันในนาม “ฟาสิก”

ฟาสิก(ผู้ฝ่าฝืน) หมายถึง มุสลิมที่มีได้ปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา ละเลยด้วยความตั้งใจ ละเมิดบัญญัติของอัลลอฮ์ ﷻ โดยที่รู้ว่าเป็นการกระทำห้ามปรามจากศาสนา อาทิเช่น ผิดประเวณี ดื่มสิ่งมีเมา เป็นต้น อบูอัลบะกออ(Mahmud Abd.al-Rahman,1999:43/3)กล่าวว่า

“ฟิสก หมายถึงการละทิ้งพระบัญชาของอัลลอฮ์และ
การออกจากแนวทางที่แท้จริงของอัลลอฮ์”

ดังนั้นฟาสิก หมายถึงมุสลิมผู้ซึ่งละทิ้งพระบัญชาของอัลลอฮ์ ﷻ มิได้ปฏิบัติตามคำสั่งของอัลลอฮ์ ﷻ อยู่ในการกระทำความผิดและออกจากแนวทางที่ถูกต้องของศาสนา

จากความข้างต้น มุสลิมที่มีได้ปฏิบัติตามหลักคำสอนและละเมิดบัญชาของอัลลอฮ์ ﷻ นั้น เขาจะถูกเรียกว่า“ฟาสิก” อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวถึงผู้ฝ่าฝืนในอัลกุรอาน โดยกล่าวปฏิเสธรับการเป็นพยานจากพวกเขา และพวกเขาปราศจากความยุติธรรม ณ ที่อัลลอฮ์ ﷻ และมหาชน

จากความที่กล่าวมาพบว่า มุสลิมเป็นนามที่ใช้เรียกศาสนิกชนที่นับถือศาสนาอิสลาม หากมุสลิมผู้ใดได้ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา มุสลิมผู้นั้นจะถูกเรียกว่ามุสลิมที่มูมินหรือมูมิน และหากมุสลิมผู้ใดที่มีลักษณะละเมิดหลักคำสอนของศาสนา ไม่ว่าจะมีความผิดที่ใหญ่หรือเล็ก มุสลิมผู้นั้นจะถูกเรียกว่า มุสลิมที่ฟาสิก

2.1.1.2 ต่างศาสนิก

แท้จริงนักวิชาการอิสลามยังไม่มี การอธิบายความหมายของต่างศาสนิกตามนิยามศัพท์เฉพาะอย่างแจ่มชัด แต่สามารถอธิบายความหมายของต่างศาสนิกในเชิงทั่วไปได้ นั่นคือ กลุ่มผู้ซึ่งมิได้นับถืออัลลอฮ์ ﷻ เป็นพระเจ้าและไม่ยอมรับสถานะของมุฮัมมัด ﷺ ว่าเป็นนบีและศาสนทูตของอัลลอฮ์ ﷻ คนสุดท้าย(Ahmad,1999:54) จากเหตุผลทั้ง 2 องค์ประกอบที่กล่าวมาจึงมีนักวิชาการอิสลามแบ่งประเภทต่างศาสนิกชนออกตามข้อพิจารณาดังต่อไปนี้

2.1.1.2.1 ต่างศาสนิกแบ่งตามลักษณะการศรัทธา

ในด้านการศรัทธานั้น หลักคำสอนศาสนาอิสลามสามารถแบ่งประเภทต่างศาสนิกออกเป็น 3 ประเภท ตามปฏิเสธศรัทธาศาสนาอิสลาม(กัฟุร) การบิดเบือนหลักคำสอนศาสนาอิสลามที่เกี่ยวกับหลักเอกภาพ(ชิริก)และผู้ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม ทว่าได้ละทิ้งศาสนาอิสลามไปยึดมั่นในการปฏิเสธด้วยความเต็มใจ(อ์รริดคะฮ์) ดังนี้

1. กุฟร(การปฏิเสธศรัทธา ทรราช) คำว่า กุฟร์ แปลตามภาษาว่า การปกปิด(Muhammad,1987:239) เนื่องจากพวกกุฟรจะถูกอัลลอฮ์ ﷻ ปกปิดจิตใจในการยอมรับศาสนาอิสลามและศาสนทูตของอัลลอฮ์ ﷻ ส่วนความหมายเชิงวิชาการนั้นต้องย้อนมองการปฏิเสธศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ และการยอมรับศาสนทูตของอัลลอฮ์ ﷻ (Abd.Allah,n.d:2)สำหรับความหมายกว้างเชิงวิชาการหมายถึง สิ่งตรงข้ามกับอิหม่าน (ศรัทธา) ไม่ว่าจะตรงข้ามในด้านความเชื่อ ด้านปฏิบัติ หรือด้านวาจา(Muhammad Abd.al-Rahmān,n.d:5) ดังนั้น เมื่อกล่าวถึง กุฟรคือการบอกว่า “ไม่มีอิหม่าน” นั่นเอง เราจึงมักแปลว่า “การปฏิเสธศรัทธา” โดยทั่วไปนักปราชญ์มุสลิม ได้แบ่ง กุฟร ออกเป็น 2 รูปแบบคือ

1.1 กุฟรใหญ่ คือการปฏิเสธศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับสถานะของความเชื่อของแต่ละบุคคล เนื่องจากการปฏิเสธแนวคิดความเป็นเอกภาพของศาสนาอิสลาม มุสลิมใดที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่เป็นกุฟรใหญ่ เขาจะนำไปสู่การตกศาสนาอิสลามและนำไปสู่การได้รับการลงโทษในไฟนรกชั่วกัปชั่วกัลป์(Abd.Allah,n.d:2) ซึ่งการเป็นกุฟรและการตกศาสนาสามารถเกิดขึ้นจากหลายสิ่งหลายอย่าง บ้างเกิดจากการปฏิเสธสิ่งที่จำเป็นต้องเชื่อและศรัทธา บ้างเกิดจากการปฏิบัติที่เป็นกุฟรหรือเกิดจากการละทิ้งทางศาสนา บ้างเกิดจากคำวาจา ด้วยเหตุดังกล่าวท่านอัลบุฆะเวีย(al-Bughawiy,1997:64/1)แบ่งประเภทของกุฟรใหญ่ออกเป็น 4 ประเภทคือ

ก. กุฟรใหญ่ประเภทแรกเรียกว่า “อินการหรือดักซิบ” ความหมาย ปฏิเสธหรือการดูความเท็จ คือ ผู้ซึ่งดูความเท็จให้แก่อัลลอฮ์ ﷻ พร้อมกับเป็นผู้ซึ่งปฏิเสธศรัทธาต่อหลักคำสอนศาสนาอิสลามเมื่อมันได้มายังพวกเขา อาทิเช่น การเชื่อว่าอัลลอฮ์ ﷻ ทรงมีภรรยาหรือมีบุตร

ข. กุฟรใหญ่ประเภทที่สองเรียกว่า “อิสติกาบาร” ความหมายคือความโอหัง กล่าวคือผู้ซึ่งศรัทธาในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นความจริง เนื่องจากเป็นผู้ซึ่งมีความรู้สึกโอหังต่อความจริงที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงบัญชา(Ibn Qayyim,1996:347/1) อาทิเช่น ในขณะที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวแก่มลาอิกะฮ์ว่า พวกเจ้าจงสุยุดแก่อาดัม عليه السلام เกิด แล้วบรรดามลาอิกะฮ์สุยุดกัน ยกเว้นอิบลิส โดยที่มันไม่ยอมสุยุด แสดงถึงความโอหัง และมันจึงได้กลายเป็นผู้สิ้นสภาพแห่งการศรัทธา(สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย,2004:995)

ค. กุฟรใหญ่ประเภทที่สามเรียกว่า “ญุฮูด” ความหมาย การปฏิเสธ คือผู้ซึ่งปฏิเสธทุกอย่างเกี่ยวกับหลักคำสอนศาสนาอิสลามทั้งที่จิตใจของพวกเขาเชื่อมั่นว่าเป็นความจริง อาทิเช่น การปฏิเสธของฟาโรห์กับนบีมุซา عليه السلام การปฏิเสธของชาวียกับท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นย่อมรู้ว่าแนวทางใดเป็นแนวทางที่ถูกต้องและแนวทางใดเป็นแนวทางที่บิดเบือน แต่พวกเขาเลือกที่จะปฏิเสธมันอย่างอธรรมและเย่อหยิ่ง(Ibn Qayyim,1996:347/1)

ง. กุฟรใหญ่ประเภทที่สี่เรียกว่า“กุฟรนิฟาฎ”ความหมาย การกลับกลอก คือพฤติกรรมภายนอกดูเป็นมุสลิมผู้ซึ่งศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ และปฏิบัติต่อหลักคำสอนศาสนา ส่วนพฤติกรรมภายในจิตใจเป็นผู้ซึ่งปฏิเสธศรัทธาอย่างสิ้นเชิง(al-Bughawiy,1997:64/1)

จากประเภทของกุฟรใหญ่นักปราชญ์บางท่านมีทัศนะที่แตกต่างกัน บางท่านเห็นว่ากุฟรใหญ่แบ่งออกเป็น 5 ประเภท นั่นคือ ตักซิบ อีสติกบาร์ กุฟรนิฟาฎ กุฟรอริฎฎุ กุฟรซัฎ(Ibn Qayyim,1996:346/1) บางท่านแบ่งออกเป็น 6 ประเภท และบางท่านมีความเห็นว่ากุฟรใหญ่คือการปฏิเสธศีลธรรมจากท่านศาสนทูตในทุกๆสิ่งทุกอย่างที่นำมาอ้างกล่าว ไม่ว่าเขาจะปฏิเสธ กุความเท็จ โองังจากความจริง เป็นต้นทั้งหมดล้วนทำให้เขาเหล่านั้นสิ้นจากการเป็นมุสลิม (Ibn Taimiyyah,1995: 315/3)

ดังนั้นจึงประจักษ์ได้ว่า กุฟรใหญ่เกิดขึ้นจากการปฏิเสธในหลายสิ่งหลายอย่างจากความเชื่อ การปฏิบัติทางศาสนา คำวาจาและการผินหลังให้ศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ และหลักคำสอนที่เกี่ยวกับศาสนา หลังจากที่มีหลักคำสอนปรากฏขึ้นอย่างแจ่มชัด โดยพวกเขาเหล่านั้นมิได้ใคร่ครวญ และแน่นอนผู้ซึ่งตกอยู่ในกุฟรใหญ่ไม่ว่าเพราะการกุเท็จ การสงสัย การโองังหรือการผินหลัง จะนำไปสู่การได้รับการลงโทษในไฟนรกชัฎกับชัฎกลับ

1.2 กุฟรเล็ก คือการกระทำบาปที่เกิดจากการปฏิบัติหรือละทิ้งในบัญญัติชะรีอะฮ์ ซึ่งไม่ทำให้บุคคลผู้นั้นออกนอกรอบของศาสนาอิสลาม แต่จะนำไปสู่การได้รับการลงโทษ ชัฎระยะเวลาหนึ่ง แทนที่จะเป็นการลงโทษถาวรในไฟนรก อาทิเช่น การเช่นฆ่า การมีประเวณี เป็นต้น จึงทำให้นักวิชาการบางท่านเรียกว่า กุฟรอมะลียะฮ์ หรือกุฟรจากการปฏิบัติ (al-Nawawiy,1981:49-50/2) ซึ่งกุฟรดังกล่าวมักจะถูกกล่าวในอัลกุรอานและในอัลฮะดีษเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นอัลลอฮ์ ﷻ กล่าวกุฟรต่อบรรดาผู้ซึ่งไม่ขอบคุณต่ออัลลอฮ์ ﷻ ในสิ่งที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงประทานเป็นปัจจัยยังชีพและความดีงามต่างๆแก่พวกเขา(สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย,1998: 655) กุฟรดังกล่าวหมายถึงกุฟรเล็ก

ด้วยเหตุผลดังกล่าว สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า กุฟรแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือกุฟรใหญ่กับกุฟรเล็ก โดยทั้ง 2 ประเภทจะมีความแตกต่างกันคือ กุฟรใหญ่จะเกิดจากการปฏิเสธศรัทธาความเชื่อและความเอกภาพ ส่วนกุฟรเล็กเกิดจากการกระทำที่ขัดแย้งกับคำชี้ขาดชะรีอะฮ์ และการกระทำที่เป็นบาปตามหลักคำสอนศาสนา(Damiriyyah,1996:341/1)

2. ชิรค์ ความหมายเชิงภาษาอาหรับคือ การมีหุ้นส่วน การสร้างภาคี หรือนำผู้หนึ่งผู้ใดเข้ามามีหุ้นส่วนซึ่งกันและกัน(Ibn Fāris,1979: 265/3) ความหมายเชิงวิชาการคือ การยกสิ่งใดๆที่ถูกสร้างขึ้นมา เป็นภาคีต่ออัลลอฮ์ ﷻ (al-Qurtubiy,1996:615/6)ผู้ซึ่งสูงส่ง หรือเปรียบเสมือน เทียบเท่าสิ่งใดๆกับอัลลอฮ์ ﷻ ในมิติเตอาฮิดอ์รูบูบียะฮ์(Muḥamad,2004: 16) ส่วนท่านอะลีย์ อัชชวาดีฮ์ อัชชาฟีฮ์(Muḥamad,2004:23)กล่าวว่า

“ซิริกเกิดขึ้นได้ทั้งเตาฮีดอ์รฺรูบียะฮ์และอูลูอียะฮ์ ซึ่งผลดังกล่าวจะนำบุคคลหนึ่งๆกระทำในสิ่งที่เกิด จากความเชื่อต่างๆ อาทิเช่น การบูชา การกราบไหว้ หรือในพระนามและคุณลักษณะของพระองค์โดยเมื่อ มนุษย์เชื่อว่ามีผู้สร้างอื่นร่วมกับอัลลอฮ์ ﷻ หรือคิดว่า พระองค์มีผู้ช่วย เขาก็เป็นผู้ตั้งภาคีกับอัลลอฮ์ ﷻ และผู้ใดเชื่อว่ามีผู้ใดสมควรแก่การกราบไหว้ เช่นเดียวกับอัลลอฮ์ ﷻ เขาก็เป็นคนตั้งภาคี และผู้ใด เชื่อว่ามีผู้ใดมีลักษณะเหมือนกับพระองค์ไม่ว่าในด้าน สรรพนามหรือคุณลักษณะ เขาก็คือคนมุซริก”

จากข้อพิจารณาของนักวิชาการ ในการแบ่งประเภทซิริกมีหลากหลาย หากพิจารณาประเด็นว่าชัดเจนด้วยพฤติกรรมหรือซ่อนเร้นไม่ปรากฏชัดเจน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ซิริกอัลอะซีมหรือญะลีย์ และซิริกเคาะฟีย์(Mubārak,2001:104) ท่านอรรอมิบ อัลอัศปะฮานีย์ กล่าวว่า ซิริกในศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ซิริกอัลอะซีมหรือญะลีย์ คือการที่บุคคลมีภาคีต่ออัลลอฮ์ ﷻ ทั้ง ในด้านการเคารพบูชา หรือการขอพึ่งพาอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่นอกเหนือจากอัลลอฮ์ ﷻ (Mubārak,2001:104) ซิริกดังกล่าวจะปรากฏชัดเจนทั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม เช่น การก้มลงสujudต่อสิ่งอื่นนอกจากอัลลอฮ์ ﷻ การกล่าววาจาที่ปฏิเสธความเชื่อพื้นฐานทางศาสนา การนะซัร(บนบาน)ที่นอกเหนือจากอัลลอฮ์ ﷻ สำหรับผู้ใดตกอยู่ในซิริกดังกล่าว ถือว่าเป็นผู้ซึ่งตกอยู่ใน ความอธรรมในมุมมองของอัลลอฮ์ ﷻ มีบาปที่ใหญ่ที่สุด ต้องตกนรกหากสิ้นชีวิตโดยไม่ขอประทาน อภัยโทษและถอนตัวต่ออัลลอฮ์ ﷻ

2.2 ซิริกเคาะฟีย์ คือทุกๆคำพูดและการกระทำที่จะนำไปสู่การตั้ง ภาคีแต่ไม่ถึงขั้นซิริกใหญ่(Abd Allah,n.d: 6) อาทิเช่น การมีความริยาอ(การโอ้อวด) เขากระทำการ หนึ่งเพื่อหวังได้รับการชื่นชมนอกจากอัลลอฮ์ ﷻ ไม่ว่าจะเป็นการละหมาดที่เรียบบร้อย การให้ทาน การถือศีลอด หรือการแสเสร้างแก่สิ่งรำลึกถึงอัลลอฮ์ ﷻ เพื่อให้คนเห็น ให้คนได้ยิน หรือเยินยอ ซิริก ดังกล่าวไม่ทำให้การศรัทธาของเขาสูญเสีย แต่ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวเกิดจากอิหฺมานที่อ่อนแอ จึง จะทำให้เตาฮีดอ์ไม่สมบูรณ์แต่ไม่ถึงกับบอกรอกศาสนา มันคือแนวทางสู่ซิริกใหญ่ โดยผู้กระทำถือเป็น ชาวมุสลิมที่กระทำผิด ทั้งนี้ ซิริกเล็กจะทำลายกรรมดีที่เขาแทรกซิริกเข้าไป(Fatanah,2005:10)

การอธิบายความหมายและลักษณะซิริกข้างต้น มีนักวิชาการอิสลามบาง ทัศนะเห็นว่า ซิริกมีความหมายเดียวกับกุฟร คือการทรราชต่ออัลลอฮ์ ﷻ แต่ซิริกจะมีคุณลักษณะที่ แตกต่างกับกุฟรคือ ซิริกจะมีการบูชารูปปั้นหรือสิ่งอื่นๆที่นอกเหนือจากอัลลอฮ์ ﷻ พร้อมกับยอมรับ

ว่ามีอัลลอฮ์ ﷻ อยู่จริง(al-Nawawiy,1981:71/2)ตั้งมุขริกกูร็อยซ ดังนั้นเห็นได้ว่า คำว่า กุฟร์ สามารถใช้กับต่างศาสนิกทั่วไป ซึ่งครอบคลุมชริกด้วย ส่วนชริกเป็นต่างศาสนิกเฉพาะบุคคลที่มีภาคีต่ออัลลอฮ์ ﷻ

3. มุรตัด ความหมายเชิงภาษาคือ ผู้ซึ่งหันกลับ ส่วนความหมายเชิงวิชาการ หมายถึงผู้ซึ่งหันกลับเข้าสู่ศาสนาเดิมของเขาหรือศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาอิสลาม หลังจากเข้ารับศาสนาอิสลาม(Mahmūd,1999:259) หรือผู้ซึ่งละทิ้งศาสนาอิสลามที่เคยยึดมั่นและศรัทธา ว่าเป็นเพราะสาเหตุหมดความศรัทธาหรือเพราะเห็นความสำคัญในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง(al-Qaradāwiy, 2001:22)ในการปฏิเสธและไม่ยอมรับศรัทธาด้วยความเต็มใจ บุคคลที่มีลักษณะดังกล่าวเรียกว่า "มุรตัด" คือ บุคคลที่สิ้นสภาพจากอิสลาม สำหรับวิธีการสิ้นสภาพจากการเป็นอิสลามสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งทางกายคือ การแสดงออกทางปฏิบัติ อาทิเช่น การกราบพระพุทธรูป พระอาทิตย์ การทิ้งอัลกุรอานในที่ที่สกปรก เป็นต้น ทางวาจา อาทิเช่น มีคนกล่าวต่อมุสลิมคนหนึ่งว่า เป็นชาวกุฟร์ โดยไม่ได้ตีความแต่อย่างใด ผู้กล่าวนั้นจะตกเป็น มุรตัด เพราะนั่นหมายถึงว่า ศาสนาอิสลามซึ่งเป็นศาสนาของผู้ซึ่งถูกกล่าวว่าเป็นศาสนาของพวกเขา กุฟร์ ทางจิตใจ อาทิเช่น การปฏิเสธศรัทธาจากสิ่งที่ถูกอัลลอฮ์ ﷻ สร้างขึ้นมา(al-Hasaniy,2001:647) สำหรับมุรตัดเกิดมาจากผู้ซึ่งมีคุณสมบัติสองประเภท คือ ประเภทแรกเป็นมุสลิมตั้งแต่เกิด แต่ได้สิ้นสภาพจากการเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม และประเภทที่สองคือผู้ซึ่งมิใช่มุสลิมแต่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม ต่อมาเขาได้สิ้นสภาพจากการเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลาม นักวิชาการร่วมสมัยได้แบ่งประเภทของมุรตัดออกเป็น 2 ประเภท คือ ริตตะฮ์มุฮาระบะฮ์ และริตตะฮ์มุชริเราะบะฮ์ การแบ่งประเภทของมุรตัดดังกล่าวเป็นการแบ่งข้อพิจารณาของนักวิชาการตามพฤติกรรมของมุรตัดหลังจากออกจากศาสนาว่ามีพฤติกรรมที่จะต่อต้านศาสนาอิสลามหรือไม่ (Tāha,2006:49)

อย่างไรก็ตาม มุรตัดในมุมมองศาสนานับว่าเป็นการปฏิเสธที่ร้ายแรง ที่ทำให้หลุดออกจากแนวทางศาสนา สำหรับผู้ซึ่งตกอยู่ในมุรตัด จึงเป็นหน้าที่ของมุสลิมที่จะต้องแจ้งเตือนเพื่อรีบขอยกโทษต่ออัลลอฮ์ ﷻ โดยสำนักชาฟีอีย์นั้นมีทัศนะเห็นว่า มุรตัดต้องรีบเตาบัตหรือขอยกโทษต่ออัลลอฮ์ ﷻ ภายในระยะเวลา 3 วัน หากมีฉะนั้น เขาก็มีค่าชีวิตเหมือนกาฟิรฮ์บีย (al-Hasaniy,2001:647)คือ ชาวต่างศาสนิกที่เป็นคู่สงครามศาสนากับมุสลิม แล้วเมื่อเขาเสียชีวิตในขณะที่เขาเป็นผู้ปฏิเสธศรัทธาแล้วไซ้ร้ ฆนเหล่านี้แหละบรรดาการงานของพวกเขาที่ทำมาก่อนมุรตัด จะไร้ผล ทั้งในโลกนี้และปรโลก และชนเหล่านี้ก็จะตกนรก ซึ่งพวกเขาจะพำนักอยู่ในนรกตลอดกาล (สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย,2004:69)

ดังนั้น กล่าวสรุปได้ว่าต่างศาสนิกชนประเภทดังกล่าวคือ ผู้ซึ่งออกจากแนวทางศาสนาในด้านความเชื่อ ศรัทธาและปฏิบัติ ซึ่งต่างศาสนิกบางกลุ่มสามารถเห็นได้จากพฤติกรรมที่เกิดจากการปฏิบัติตนอย่างชัดเจนและบางกลุ่มไม่สามารถเห็นได้จากพฤติกรรมภายนอก

แต่แท้จริงแล้วภายในมโนกรรมเขาคือต่างศาสนิก (Khālid al-Majid,1994:1) เนื่องจาก การที่จะเป็นต่างศาสนิกได้ต้องเกิดมาจาก 3 ทางคือ ทางกายหรือทางปฏิบัติ ทางวาจา และทางจิตใจหรือความเชื่อ หากมุสลิมใดตกอยู่ในสถานะผู้ปฏิเสธศรัทธาทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวข้างต้น เขาจำเป็นต้องขออภัยโทษต่ออัลลอฮ์ ﷻ เพราะนับว่าเขากำลังอยู่ในภาวะการกระทำบาปอันใหญ่หลวง ตลอดจนถึงสภาพความเป็นมุสลิม หากเขาเสียชีวิตก่อนการขออภัยโทษต่ออัลลอฮ์ ﷻ เขาจะพำนักอยู่ในนรกตลอดกาล เช่นเดียวกับบรรดาผู้ปฏิเสธศรัทธาศาสนาอิสลาม ในวันปรโลกเขาจะเป็นผู้ซึ่งขาดทุนที่ทำได้ด้วยตัวเอง กล่าวคือ ความดีที่ก่อกั้นนั้น จะไม่ได้รับผลบุญแต่อย่างใด แต่สิ่งที่จะได้รับตอบแทนนั้น คือ สิทธิในการรับการลงโทษ(Tanṭāwiy,1997:170/2)

1.1.1.2.2 ต่างศาสนิกแบ่งตามลักษณะของรัฐหรือดินแดน

ในมุมมองของนักวิชาการอิสลาม รัฐหรือดินแดนบนโลกนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท นั่นคือ รัฐอิสลาม(दारุลอิสลาม)กับรัฐกัฟร์(दारุลกัฟร์)หรือรัฐฮัรบี(दारุลฮัรบี) ซึ่งทั้งสองชื่อมีความหมายเดียวกัน คือรัฐที่เป็นศัตรู รัฐที่ประกาศสงคราม(al-Hasaniy,2003:250) สาเหตุของการแบ่งประเภทดังกล่าว เกิดจากพฤติกรรมของประชาชนในรัฐหนึ่งๆ หลังจากมีการเผยแพร่ศาสนา หากประชาชนในรัฐดังกล่าวยอมรับในศาสนาและหลักคำสอนศาสนา รัฐดังกล่าวจะกลายเป็นรัฐหรือดินแดนอิสลาม นักวิชาการบางท่านมีทัศนะเห็นว่ารัฐอิสลามยังครอบคลุมรัฐกัฟร์ ผู้ซึ่งไม่ยอมรับศาสนาและหลักคำสอน แต่ยอมที่จะอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐอิสลามหรือเสียภาษีให้แก่รัฐอิสลาม(al-Bujayrimiy,1921:189/3) ส่วนรัฐที่ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวไม่ยอมรับในศาสนาอิสลาม ไม่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจและเสียภาษีแก่รัฐอิสลาม จะถูกเรียกว่า รัฐกัฟร์ และแน่นอนในแต่ละรัฐประกอบด้วยประชาชนผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในรัฐ ดังนั้นสถานะศาสนาของประชาชนที่อยู่ในแต่ละรัฐย่อมมีความแตกต่าง อย่างรัฐอิสลามประกอบด้วยผู้ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ แต่มีบางส่วนที่เป็นต่างศาสนิก ส่วนรัฐกัฟร์ประกอบด้วยต่างศาสนิกเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงขอกกล่าวถึงประเภทต่างศาสนิกที่อาศัยอยู่ทั้งในรัฐอิสลามและรัฐต่างศาสนิกดังต่อไปนี้

1. อัลซิมมียี่ ความหมายของคำว่า“อัลซิมมียี่”คือ สวัสดิภาพและสัญญา (Ibnu Mandhūr,2003:221/12) ส่วนความหมายเชิงวิชาการคือ ผู้ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐอิสลาม หรือในพันธะสัญญาของรัฐอิสลาม เพื่อรัฐอิสลามดูแลความสวัสดิภาพในชีวิต ทรัพย์สินและสิ่งของต่างๆของพวกเขาด้วยความยุติธรรมโดยพวกเขาจะจ่ายภาษีหัว(ญิซยะฮ์)แก่รัฐอิสลามโดยบรรดาชนเหล่านั้นก็จะได้รับการคุ้มครองตลอดกาลและชนเหล่านั้นสัญญาพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และคำชี้ขาดของอัลลอฮ์ ﷻ และบิณุมัมมัด ﷺ ตราบใดที่เขาอาศัยอยู่ในรัฐอิสลาม(Ibn Qayyim,1997:331/2)

นักปราชญ์อิสลามส่วนใหญ่ได้ตีความหมายของคำว่า อัลซิมมียฺ อย่าง เป็นมติเห็นว่า การทำสัญญาคุ้มครองชาวต่างศาสนิกในมุมมองอิสลาม หมายถึงชาวอะฮ์ลุลกิตาบและ ชาวมุชรีกหรือโซโรแอสเธอร์ สำหรับหลักฐานที่บ่งบอกว่าอัลซิมมียฺหมายถึง ชาวอะฮ์ลุลกิตาบ เนื่องจากว่า มีหลักฐานอย่างชัดเจนจากอัลกุรอานที่กล่าวถึงการจ่ายภาษีหัวแก่รัฐอิสลาม และการทำ สัญญาคุ้มครองความปลอดภัยแก่บรรดาอะฮ์ลุลกิตาบในโองการจ่ายภาษีหัว(ญิซยะฮ์) ดังที่ปรากฏในสุ เราะฮ์อัตเตาบัต โองการที่ 29 ส่วนชาวมุชรีก ปรากฏว่ามีหลักฐานด้านวาจาและการกระทำของ ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ทำสัญญาคุ้มครองความปลอดภัยแก่ชนบรรดาเหล่านั้น(Abd.al-Karīm,1982 : 25) ดังนั้นประจักษ์ว่า อัลซิมมียฺ หมายถึงชาวต่างศาสนิกจากอะฮ์ลุลกิตาบและมุชรีก ส่วนต่างศาสนิก ที่ไม่ใช่ชาวอะฮ์ลุลกิตาบและมุชรีกนั้น ปรากฏว่าบรรดานักปราชญ์อิสลามมีความเห็นที่แตกต่างกัน ดังสำนักคิดของท่านซาฟีอีฮ์ ฮะนาบะละฮ์ มีความเห็นว่าการทำสัญญาคุ้มครองต่างศาสนิกมิไว้เพื่อ ชาวอะฮ์ลุลกิตาบและมุชรีกเท่านั้น ส่วนต่างศาสนิกนอกจากที่กล่าวมาไม่สามารถทำสัญญาคุ้มครอง ได้(al-Shāfi'iy,2001:403-404/5) ส่วนวัตถุประสงค์ของการทำสัญญาคุ้มครองต่างศาสนิก คือเพื่อ หลีกเลี่ยงการสู้รบที่จะสร้างความพินาศทั้งชีวิตและทรัพย์สิน พร้อมกับอิสลามมีความหวังว่าต่างศา สนิกน่าจะใจอ่อนและยอมเข้ารับศาสนาอิสลามด้วยแนวทางการผสมกลมกลืนระหว่างสังคมมุสลิมกับ ต่างศาสนิกในสังคมเดียวกัน และสัมพันธ์กับชะรีอะฮ์อิสลามบ้าง โดยสัญญาดังกล่าวไม่ได้หมายถึง ต้องการผลประโยชน์ทางสมบัติแต่อย่างใด(Abd.al-Karīm,1982:23)

ดังนั้นอัลซิมมียฺคือ ผู้ซึ่งอยู่ในพันธะสัญญาคุ้มครองกับรัฐอิสลาม เพื่อรัฐ อิสลามดูแลความสวัสดิภาพในชีวิต ทรัพย์สิน และอื่นๆตลอดระยะเวลาที่อยู่ในรัฐอิสลาม โดยบรรดา ชนเหล่านั้นจะจ่ายภาษีหัว(ญิซยะฮ์)แก่รัฐอิสลามและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และคำชี้ขาดของอัลลอฮ์ ﷻ และนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งมาตรการดังกล่าวนับเป็นแนวทางหนึ่งที่จะเป็นเหตุจูงใจและเปลี่ยนแปลง อัลซิมมียฺเข้ามารับนับถือศาสนาอิสลาม

2. อัลมุสตะมิน ความหมายของคำว่า“อัลมุสตะมิน”คือขอความสวัสดิ ภาพ(al-Fayrūz Ābādiy,2005:1176) ส่วนความหมายอัลมุสตะมินที่ใช้กับบุคคล หมายถึงผู้ซึ่งขอ ความสวัสดิภาพ สำหรับความหมาย“อัลมุสตะมิน”เชิงวิชาการ หมายถึงบุคคลหรือกลุ่มผู้ซึ่งต้องการ เข้าในรัฐอิสลาม โดยพวกเขาจะได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองของรัฐอิสลามและจะถูกกำหนดเวลา วัตถุประสงค์ที่จะเข้าในรัฐอิสลามอย่างชัดเจน(al-Dasūqiy,1985:201/2)ดังนั้น บรรดาอัลมุสตะมิน จะได้รับการคุ้มครองในการรักษาความสวัสดิภาพไปตลอดระยะเวลาที่กำหนด การคุ้มครองความ สวัสดิภาพสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือการมอบความสวัสดิภาพทุกคนที่อยู่ใน ประเทศหรือทุกคนที่อยู่ในองค์กรที่รัฐอิสลามระบุไว้ สำหรับผู้มอบอนุญาตดังกล่าวจำเป็นต้องมาจาก คำสั่งของผู้ปกครองของรัฐเท่านั้น ส่วนประเภทที่สอง คือการมอบความสวัสดิภาพเฉพาะกลุ่มชน

น้อยๆหรือเฉพาะบุคคล ผู้ซึ่งผู้มอบอนุญาตดังกล่าวควรมาจากผู้ปกครองหรือมาจากบุคคลที่เป็นมุสลิมที่อยู่ในรัฐนั้นๆ(al-Bahūtiy,1997:424/2)

ต่างศาสนิกประเภทดังกล่าวมีหลายประเภทสามารถแยกกลุ่มโดยพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของต่างศาสนิกที่มีความประสงค์จะเข้ามาในรัฐอิสลาม ประเภทแรกคือกลุ่มคณะราชทูต เป็นกลุ่มผู้ซึ่งถูกอนุญาตสัญญาคุ้มครองความสวัสดิภาพได้ตลอด และหากกลุ่มดังกล่าวเข้ามาโดยมิได้ผ่านกระบวนการขอความคุ้มครองก็ตาม คนเหล่านั้นก็จะได้รับการคุ้มครองจากรัฐโดยปริยาย(al-Sarakhsiy,1989:87/10) ประเภทที่สองคือกลุ่มนักธุรกิจและค้าขาย กลุ่มดังกล่าวเป็นที่มติในบรรดานักปราชญ์ว่าเป็นผู้ซึ่งควรได้รับการคุ้มครองความสวัสดิภาพและทำสัญญาการคุ้มครองได้ตลอด และหากการเข้ามาทำธุรกิจและค้าขายของเขาในรัฐอิสลามเป็นกิจวัตปกติ คนเหล่านั้นก็ได้รับการคุ้มครองโดยปริยาย แม้ว่ามิได้ผ่านกระบวนการขอความสวัสดิภาพมาก่อน(Ibn Qudāmah al-Maqdīsī,1997:242/13) ประเภทที่สาม คือกลุ่มผู้ซึ่งแสวงหาคำชี้แจงและเรียนรู้เกี่ยวกับคำสอนของศาสนาอิสลาม โดยกลุ่มต่างศาสนิกชนดังกล่าวสามารถเลือกประเภทที่จะเรียนรู้ได้อย่างอิสระและเขาเหล่านั้นจะถูกคุ้มครองความสวัสดิภาพตลอดเวลาที่อาศัยอยู่ในรัฐอิสลาม ประเภทที่สี่คือกลุ่มผู้ซึ่งเข้ามาเยี่ยมเยียน โดยมีความปรารถนาบางอย่างในการเข้ามาในรัฐอิสลาม อาทิเช่น การเดินทางท่องเที่ยวและการเยี่ยมเยียนบุคคล(al-Aḥmadiy,2002:209)

จากความข้างต้นอัลมุสตะมิน คือต่างศาสนิกทั่วไปที่ปรารถนาจะเข้ามาในรัฐอิสลาม โดยบรรดาชนเหล่านั้นได้รับความอนุเคราะห์และสนธิสัญญากับรัฐอิสลามเพื่อคุ้มครองความสวัสดิภาพในชีวิต ทรัพย์สิน และอื่นๆตลอดระยะเวลาที่อยู่ในรัฐอิสลาม โดยบรรดาชนเหล่านั้นจะมีการกำหนดระยะเวลาและวัตถุประสงค์ที่จะเข้ามาในรัฐอิสลามโดยเฉพาะ ดังนั้นการคุ้มครองความสวัสดิภาพของอัลมุสตะมินจะมีความแตกต่างกับอัลซิมมีย คือระยะเวลาของอัลมุสตะมินจะเป็นระยะเวลาชั่วคราว ส่วนอัลซิมมียจะมีระยะเวลาตลอดกาล

3. อัลฮัจญ์บีย คือผู้ปฏิเสธศรัทธาทั่วไปที่ไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจดูแล และการคุ้มครองความสวัสดิภาพของมุสลิมและไม่ได้ผูกพันระสัญญากับรัฐอิสลาม(al-Dardīr,n.d: 267/2) บรรดาชนเหล่านี้จะอาศัยอยู่ในรัฐฮัจญ์บียและประกาศเป็นศัตรูกับรัฐอิสลาม บางครั้งมีการทำร้าย ช่มชู้มุสลิมอันเนื่องด้วยศาสนา การกระทำที่แสดงถึงต้องการขับไล่ชาวมุสลิมออกจากประเทศหรือยึดแผ่นดินของมุสลิม ตั้งเกิดขึ้นที่ประเทศปาเลสไตน์(al-Zuhailiy,1985:203/3)เป็นต้น ชนเหล่านี้เป็นที่ห้ามเข้ามาในรัฐอิสลามไม่ว่ากรณีใดๆ ยกเว้นได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองของรัฐอิสลามเท่านั้น ทำนองเดียวกันพวกเขาเหล่านี้จะไม่มีการคุ้มครองความสวัสดิภาพชีวิต ทรัพย์สินจากรัฐอิสลาม หากเกิดความเสียหายหรือเกิดอาชญากรรมใดๆรัฐจะไม่มีการรับผิดชอบแต่อย่างใด แต่อย่างไรก็ตาม ใ้ว่ามุสลิมสามารถรังแก ช่มชู้ตลอดจนทำร้ายและบุกโจมตีบรรดาชนเหล่านั้นได้ แม้ชีวิตและทรัพย์สินของพวกเขาไม่ได้อยู่ในการคุ้มครองของรัฐอิสลาม เพราะการกระทำดังกล่าวจะขัดแย้งกับหลักคำสอน

ศาสนา กล่าวคือ หลักคำสอนศาสนาไม่ได้สอนมนุษย์ให้กระทำความอธรรมแต่อย่างใด หากแต่ผู้อื่นกระทำต่อมุสลิมก่อน มุสลิมจึงสามารถที่จะต่อสู้เพื่อยืนหยัดและปกป้องขึ้นมา เช่นเดียวกับต่างศาสนิกประเภทฮัรบียี มุสลิมไม่สามารถทำร้ายและโจมตีบรรดาชนเหล่านี้ก่อนหากพบเห็นที่ใด ยกเว้นชนบรรดาเหล่านี้ได้แสดงตนที่จะต่อต้านกลุ่มมุสลิมและแสดงปฏิกิริยาความขัดแย้งกับศาสนาอิสลามผ่านการกระทำ อาทิเช่น การช่วยเหลือในการแบ่งปันความคิดและกลยุทธ์ในการต่อต้านชาวมุสลิม ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจชาวฮัรบียีด้วยกันในการสู้รบกับชาวมุสลิม เป็นต้น จึงเป็นที่อนุโลมแก่มุสลิมในการต่อสู้กับบรรดาชนเหล่านี้ ซึ่งบรรดาชนเหล่านี้จะถูกเรียกว่า ฮัรบียี อัลมุฮาริบ หมายถึงชาวฮัรบียีที่ต่อต้านด้วยการกระทำ ส่วนฮัรบียีที่มีลักษณะมิได้ต่อต้านและมีได้แสดงความขัดแย้งกับศาสนาอิสลามนั้น จะถูกเรียกว่า ฮัรบียี ฆอยร์ อัลมุฮาริบ หมายถึงชาวฮัรบียีที่ไม่ได้ต่อต้านด้วยการกระทำ บรรดาชนเหล่านี้จะไม่ถูกมุสลิมโจมตี ยกเว้นพวกเขาจะกระทำต่อมุสลิมเสียก่อน(al-Nabhāniy,2003:222-223)

จากความที่กล่าวมาข้างต้น ฮัรบียีคือชื่อสำหรับต่างศาสนิกประเภทหนึ่งที่มีได้มีพันธะสัญญาใดๆกับรัฐอิสลาม จึงไม่ได้อยู่ในความดูแลและการคุ้มครองทั้งชีวิต ทรัพย์สินและอื่นๆในอำนาจของรัฐอิสลาม ในทำนองเดียวกันบรรดาชนเหล่านี้ยังเป็นผู้ปฏิบัติที่พร้อมจะก่อความวุ่นวาย ทำร้ายและบุกโจมตีมุสลิมได้ทุกเมื่อ ดังนั้นจึงเป็นที่อนุโลมสำหรับมุสลิมที่จะขับไล่ ต่อสู้หากพบเห็นชาวฮัรบียีที่มีคุณลักษณะดังกล่าว เพื่อปกป้องรัฐและศาสนา แต่หากชาวฮัรบียีมิได้มีคุณลักษณะที่กล่าวมา เป็นที่ห้ามมุสลิมขับไล่ ต่อสู้ เป็นต้น

4. มุฮัตตีน คำว่า มุฮัตตีน มีความหมายว่าผู้ซึ่งขอสงบศึก ส่วนความหมายเชิงวิชาการคือ การทำข้อตกลงระหว่างบุคคลหรือกลุ่มชาวต่างศาสนิกประเภทฮัรบียีกับมุสลิมเพื่อสงบศึกสงครามระหว่างกัน ด้วยระยะเวลาที่กำหนด(al-Sharbiniy,1997:344/4)

จากความหมายข้างต้นสำนักคิดของนักปราชญ์บางท่านเห็นว่าการสงบศึกสงครามไม่จำเป็นต้องกำหนดระยะเวลา เพราะการกระทำดังกล่าวสอดคล้องกับการกระทำของท่านนบี ﷺ ที่ทำสัญญาสงบศึกกับชาวยิวที่เมืองคอยบ์ โดยปราศจากกำหนดระยะเวลา ส่วนสำนักคิดที่เห็นว่าต้องกำหนดเวลานั้นมีความเห็นว่า การสงบศึกสงครามโดยไม่มีกำหนดเวลานั้นทำให้ญิฮาดสูญเสียดังกล่าว ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่อนุโลมในอิสลาม จึงจำเป็นต้องกำหนดเวลา เช่นเดียวกับท่านนบี ﷺ กระทำสัญญาสงบศึกสงครามกับชาวกรูยซ์ที่เมืองฮุฎัยบียะฮ์(Miṣbāh,n.d:171)

สำหรับกฎระหว่างที่อยู่ในช่วงสัญญาสงบศึก ห้ามมุสลิมกับคู่กรณีละเมิดสิทธิระหว่างกัน รัฐอิสลามมีหน้าที่รักษาความมั่นคงและความปลอดภัยของประชาชนทั้งฝ่ายมุสลิมจากการรุกรานฝ่ายคู่กรณีและฝ่ายคู่กรณีจากการรุกรานของมุสลิมด้วย แต่รัฐอิสลามไม่จำเป็นต้องคุ้มครองฝ่ายคู่กรณีจากการรุกรานของผู้อื่น เนื่องจากรัฐอิสลามได้ทำสัญญาสงบศึกเท่านั้น มิได้ทำสัญญาคุ้มครองความสวัสดิภาพ

ดังนั้นสรุปได้ว่า มุฮัฎดีนคือชื่อต่างศาสนิกประเภทฮัรบีย ที่ใช้เรียกเฉพาะ ช่วงระยะเวลาสงบศึกสงครามเท่านั้น และหากสงครามยุติลงแล้ว มุฮัฎดีนก็จะเปลี่ยนเป็นต่างศาสนิก ประเภทต่างๆตามลักษณะและการกระทำของเขากับมุสลิม.

5. มุฮายิต มาจากคำว่า อัลฮิยาต มีความหมายตามศัพท์ว่า ความเป็นกลาง การละเว้น การแยกตัวเองออก ส่วนความหมายเชิงวิชาการคือ บุคคลหรือกลุ่มจากต่างศาสนิก ที่สัญญาละเว้นตัวออกมาเป็นกลางจากการแสดงตนเป็นศัตรูหรือให้การสนับสนุนกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งรัฐอิสลามและรัฐที่เป็นศัตรูศาสนาอิสลาม(al-Zubaydiy,1987:47/8) การเลือกแนวทางดังกล่าว อาจเนื่องมาจากบรรดาชนเหล่านี้มีสนธิสัญญาความสัมพันธ์กับทั้งสองฝ่าย หรือเพื่อหลีกเลี่ยงภัยคุกคามต่างๆที่จะเกิดขึ้นกับพวกเขาเองหากเข้าไปเกี่ยวข้องกับ จึงทำตัวเป็นกลางหรือละเว้นตัวออกจากทั้งสองฝ่าย

มุฮายิตสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือมุฮายิต มุอ์กัฎกับมุฮายิต ดาอิม สำหรับมุฮายิต มุอ์กัฎ หมายถึงการขอสัญญาละเว้นในช่วงเวลาที่กำหนด คือบุคคลหรือกลุ่มต่างศาสนิกดังกล่าวจะขอสัญญาละเว้นตัวจากการแสดงตนเป็นศัตรูหรือให้การสนับสนุนกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในช่วงระยะเวลาที่กำหนด ส่วนมุฮายิตดาอิม หมายถึงการขอสัญญาละเว้นไปตลอดกาล คือบุคคลหรือกลุ่มต่างศาสนิกดังกล่าวจะขอสัญญาละเว้นตัวจากการแสดงตนเป็นศัตรูหรือให้การสนับสนุนกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปตลอดกาล(‘Alī Ṣādiq,1965: 879)

มุฮายิตที่กล่าวมาข้างต้น คือกลุ่มต่างศาสนิกที่ทำสนธิสัญญากับรัฐอื่นๆ โดยตนเองจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับรัฐใดรัฐหนึ่งในการทำสงครามหรือแสดงความเป็นศัตรูกับใคร ซึ่งการขอทำสัญญาดังกล่าวอาจเป็นเพียงแค่ช่วงระยะเวลาหนึ่งหรือตลอดกาลก็ได้ ดังนั้นถ้าสังเกตคุณลักษณะของมุฮายิต ปรากฏว่ามุฮายิตคือบุคคลหรือกลุ่มต่างศาสนิกที่มาจากประเภทฮัรบีย เช่นเดียวกับมุฮัฎดีน โดยมุฮายิตจะแตกต่างจากมุฮัฎดีน คือบรรดาชนเหล่านี้จะทำสัญญาไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำสงครามกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

จากความที่กล่าวมา ประเภทของต่างศาสนิกโดยพิจารณาจากรัฐสามารถแบ่งได้หลายประเภท ต่างศาสนิกชนแต่ละบุคคลหรือแต่ละกลุ่มจะอยู่ในประเภทใดนั้นขึ้นอยู่กับ การกระทำของพวกเขาเหล่านั้น แต่ละประเภทมีคำชี้ขาดและสถานะในมุมมองอิสลามที่แตกต่างต่างศาสนิกประเภทอัลฮิมมียกับอัลมุสตะมิน ทั้งสองประเภทจะมีสถานะเป็นเพื่อนร่วมอยู่อาศัยในรัฐอิสลาม พวกเขาเหล่านั้นจะอยู่ในการดูแลคุ้มครองชีวิต ทรัพย์สิน และอื่นๆในอำนาจของรัฐและมุสลิม หากเกิดความเสียหายแต่อย่างใด พวกเขาเหล่านั้นสามารถเรียกร้องและดำเนินเรื่องตามคำชี้ขาดของอิสลาม ส่วนต่างศาสนิกประเภทอัลฮัรบีย อัลมุฮัฎดีนและอัลมุฮายิตจะไม่มีสิทธิเสมือนกับประเภทอัลฮิมมียกับอัลมุสตะมิน ยกเว้นบางประการเท่านั้นดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่อย่างไรก็ตาม ใช่ว่ามุสลิมสามารถคุกคาม ละเมิด ทำร้ายตลอดจนบุกรุกโจมตีได้ตลอด ยกเว้นพวกเขาเหล่านั้นเริ่ม

กระทำต่อมุสลิมเสียก่อน จึงสามารถที่จะปกป้องภัยอันตรายต่อศาสนาและรัฐ เพราะนับว่าเป็นการกระทำอธรรมต่อศาสนา เนื่องจากหลักศาสนาংশอนให้มุสลิมเป็นคนมีความยุติธรรมต่อต่างศาสนิกไม่ว่าเขาเหล่านั้นจะเป็นต่างศาสนิกประเภทใดก็ตาม

2.1.2 ความหมายความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

นักวิชาการฟิกฮ์อิสลามให้ความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกที่แตกต่างตามทัศนะความคิดเห็น ดังต่อไปนี้

1. นักวิชาการฟิกฮ์ส่วนใหญ่จากสำนักคิดอัลฮะนะฟียะฮ์ อัลมาลิกียะฮ์ อัชชาฟีอียะฮ์และอัลฮะนาบิลียะฮ์ และเช่นเดียวกับนักวิชาการร่วมสมัย อาทิเช่น สัยยิดคุฎฎุบ อัลเมาดูดี ยะ เป็นต้น ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก โดยความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก หมายถึงความสัมพันธ์ด้านสงคราม(Hamīd al-Sāghīr,n.d:4) ทั้งนี้ เนื่องจากอัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ لِلَّهِ فَإِنْ
أَنْتَهُوا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ﴾

(البقرة: 193)

ความว่า : “และจงสู้รบกับพวกเขา จนกว่าการก่อความวุ่นวาย จะไม่ปรากฏขึ้น และจนกว่าการอับาดะฮ์ทั้งหลายจะเป็นสิทธิของอัลลอฮ์เท่านั้น แต่ถ้าพวกเขายุติ ก็ยอมไม่มีการเป็นปฏิปักษ์ใดๆ นอกจากบรรดาผู้อธรรมเท่านั้น”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 193)

แท้จริงโองการนี้ เป็นส่วนหนึ่งของบรรดาโองการที่บัญญัติให้มุสลิมสู้รบกับต่างศาสนิก จนกระทั่งการปฏิบัติต่อศาสนาอิสลามและการภาคีจะสูญหายจากโลก และจะไม่หลงเหลือศาสนาใดบนโลกนี้นอกจากศาสนาอิสลาม

สำหรับเหตุผลของการสู้รบกับต่างศาสนิกในโองการ คือ เป็นเพราะความปฏิปักษ์ (กัฟร์) ซึ่งจะนำสู่การก่อความเดือดร้อนต่อมุสลิมได้(al-QurTubiy,1964:353-354)

2. นักวิชาการฟิกฮ์ส่วนหนึ่ง อาทิเช่น อัลเชารี ยัลเอาฮาอียี อิบนุดัยมียะฮ์ และเช่นเดียวกับนักวิชาการร่วมสมัย อาทิเช่น อัลซุฮัยลียี อิบุซซะฮ์เราะฮ์ มุฮัมมัดซัลตุต เป็นต้น ให้ความหมายความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกคือ ความสัมพันธ์ด้านสันติภาพ ส่วนสงครามเป็นเหตุการณ์ฉุกเฉิน หรือการป้องกันตัวที่เกิดจากการอธรรม ทดสอบ(พิตนะฮ์) รุกรานและต่อต้าน

จากศัตรูศาสนา(Abd.Wahab,1350: 83) สำหรับวิธีการเผยแพร่ศาสนาที่ดีนั้นคือ การชี้แจงด้วยหลักฐานต่างๆที่สามารถทำให้ต่างศาสนิกเชื่อถือและศรัทธาได้ ไม่ใช่ด้วยคมดาบ เนื่องจากศาสนาอิสลามคู่กับความสันติและโอนอ่อนเพื่อประนีประนอม สอดคล้องกับโองการที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾

(البقرة : 208)

ความว่า:“บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย จงเข้าอยู่ในความสันติ โดยทั่วทั้งหมดและจงอย่าตามบรรดาก้าวเดินของชัยฏอน แท้จริงมันคือศัตรูที่ชัดแจ้งของพวกเจ้า”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 208)

โองการต่อมาอัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

(الانفال:61)

ความว่า:“และหากพวกเขาโอนอ่อนมาเพื่อการประนีประนอมแล้ว เจ้าก็จงโอนอ่อนตามเพื่อการนั้นด้วย และจงมอบหมายแต่อัลลอฮ์เถิด แท้จริงนั้นพระองค์คือผู้ทรงไต่ยินทรงรอบรู้”

(อัลอันฟาล : 61)

และอัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا
تَقُولُوا لِمَنْ ءَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ ءالسَّلَامُ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾

(النساء بعض من آية: 94)

ความว่า:“ผู้ที่ศรัทธาทั้งหลาย เมื่อพวกเจ้าเดินทางไปในทางของอัลลอฮ์ ก็จงให้ประจักษ์ชัดเสียก่อน และจงอย่ากล่าวแก่ผู้ทีกล่าวสลามแก่พวกเจ้าว่า ท่านมิใช่เป็นผู้ศรัทธา โดยแสวงหาสิ่งอันววยประโยชน์ชั่วคราวแห่งชีวิตความเป็นอยู่ในโลกนี้”

(ส่วนหนึ่งจากอันนิซาอ : 94)

สำหรับทั้งสามโองการมีความสัมพันธ์กับแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก(Miṣbāḥ,n.d:24) ดังนี้

1. โองการแรกเป็นโองการที่เรียกร้องให้มุสลิมทั้งหลายเข้าอยู่ในความสันติ ประนีประนอมในทุกสิ่งทุกอย่าง หากความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกหมายถึงการสงคราม โองการไม่ปรากฏการเรียกร้องมุสลิมให้เข้าอยู่ในความสันติและประนีประนอมอย่างชัดเจน

2. โองการที่สอง ได้เรียกร้องมุสลิมให้โน้มเอียงและเข้าอยู่ในความสันติ ประนีประนอมกับต่างศาสนิกหากมีการโน้มเอียง และถ้าการสงครามคือความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ความสันติก็จะไม่ปรากฏขึ้นระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ยกเว้นต่างศาสนิกจะเปลี่ยนการศรัทธา แต่ทว่าการเรียกร้องของโองการเพื่อความโอนอ่อน ความประนีประนอม เมื่อเกิดความโน้มเอียงด้านสันติ ซึ่งความโน้มเอียงนั้นไม่จำเป็นต้องอยู่ในสถานะศรัทธาก็ได้

3. โองการที่สาม ห้ามปรามในการเข่นฆ่าศัตรูเมื่อเขามีการกล่าวสลามแก่มุสลิม โองการที่กล่าวมา ประจักษ์ได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกนั้นคือ ความสันติ ประนีประนอม ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะยั่งยืนตลอดไป ยกเว้นหากต่างศาสนิกได้ละเมิด จูโจมและทำร้ายมุสลิมกับศาสนาอิสลาม หรือมีคุณลักษณะในการที่จะเกิดการสู้รบระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในอิสลาม(al-Zuhayliy,2013:93-94) มีดังต่อไปนี้

ก. เมื่อมุสลิมถูกละเมิด โจมตี ทำร้ายจากชาวต่างศาสนิก มีผลเท่ากัน ไม่ว่าจะผู้ถูกกระทำเป็นมุสลิมคนเดียวหรือเป็นกลุ่มก็ตาม นักเผยแพร่ศาสนา หรือก่อเกิดฟิตนะฮ์ในศาสนา หรือการกระทำที่แสดงถึงการโจมตีมุสลิม

ข. เมื่อมีการขอความช่วยเหลือจากมุสลิมผู้ซึ่งถูกข่มเหงรังแก มีผลเท่ากันไม่ว่าจะเป็นมุสลิมผู้ซึ่งถูกรับทำคนเดียวหรือเป็นกลุ่ม

ค. เมื่อต้องการปกป้องชีวิตและแผ่นดินมุสลิมจากการบุกรุกต่างศาสนิก ดังนั้นหากมีคุณลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในอิสลาม อิสลามก็ทรงอนุมัติให้มุสลิมสู้รบตอบโต้ แต่การกระทำดังกล่าวจะไม่เกิดขึ้นหากต่างศาสนิกไม่แสดงการโจมตีมุสลิมกับศาสนาอิสลาม หรือมีคุณลักษณะในการที่จะเกิดการสู้รบระหว่างกัน

2. นักวิชาการพิกษ์อีกส่วนหนึ่ง นิยามความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกคือ ความสัมพันธ์ในการเผยแพร่ศาสนา การเผยแพร่ศาสนาอยู่กับความเหมาะสมของเวลา สถานที่ บางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกคือ การสร้างสันติภาพก่อนการเผยแพร่ศาสนาหรือในช่วงระหว่างเผยแพร่ศาสนา บางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกคือ การทำสงคราม หลังจากการเผยแพร่ศาสนาอย่างทั่วถึง นิยามดังกล่าวยึดมั่นคำกล่าวของอัลลอฮ์ پیغمبر กล่าวว่า

﴿أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدِّ لَهُمْ
بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ
وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾

(النحل: 125)

ความว่า: “จงเรียกร้องสู่แนวทางแห่งพระเจ้าของสุ
เจ้าโดยสุชุมและการตักเตือนที่ดีและจงโต้แย้งพวก
เขาด้วยสิ่งที่ดีกว่า แท้จริงพระเจ้าของเจ้านั้น
พระองค์ทรงรู้ดียิ่งถึงผู้ที่หลงจากทางของพระองค์
และพระองค์ทรงรู้ดียิ่งถึงบรรดาผู้ที่อยู่ในทางที่
ถูกต้อง”

(อันนัฮลุ : 125)

โองการได้ประจักษ์ว่า การเรียกร้องสู่ศาสนาด้วยวาจา คือจุดเริ่มต้นของการ
เผยแผร์ศาสนา มุสลิมต้องเผยแผร์ศาสนาแก่ต่างศาสนิกเพื่อเขาเหล่านั้นได้เรียนรู้ และหากการ
เรียนรู้นั้นเป็นที่ยอมรับแล้ว เขาจะกลายเป็นมุสลิมที่มีสิทธิเหมือนมุสลิมคนอื่นๆเช่นกัน แต่หากการ
เผยแผร์นั้นถูกปฏิเสธ มุสลิมต้องนำเสนอภาษีที่ต่างศาสนิกควรจ่าย หากการนำเสนอเป็นที่ย
อมรับเขาจะกลายเป็นต่างศาสนิกที่อยู่ในพันธะกรณี ที่ต้องคุ้มครองและปกป้องทั้งชีวิตและ
ทรัพย์สิน แต่หากการนำเสนอภาษีนั้นถูกปฏิเสธ การสู้รบก็จะกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิม
กับต่างศาสนิกหลังจากการเผยแผร์ศาสนา

จากนิยามและหลักฐานที่นำเสนอข้างต้น เห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับ
ต่างศาสนิกคือ การสงคราม ความสันติและการเชิญชวนเข้ารับศาสนาอิสลาม ถ้าสังเกตุนิยาม
ความหมายความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกของนักวิชาการข้างต้น เห็นได้ว่านิยาม
ความหมายความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก จะมีความสัมพันธ์กันทั้งหมด เนื่องจากการ
เกิดสงครามศาสนา เกิดจากการปฏิเสธการชวนเชิญ(อัดดอวะฮ์)และมีการต่อต้าน ทำร้ายและกดขี่
ข่มเหงมุสลิม สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเหตุผลพอที่มุสลิมจำเป็นต้องลุกขึ้นปกป้องตนเองและศาสนา ดัง
ที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวในคัมภีร์ว่า

﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقْتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ
لَقَدِيرٌ﴾

(الحج: 39)

ความว่า: “สำหรับบรรดาผู้(ที่ถูกโจมตีนั้น)ได้รับ
อนุญาตให้ต่อสู้ได้ เพราะพวกเขาถูกข่มเหง”

(อัลฮัจญ์ : 39)

โองการบทนี้ประจักษ์ได้ว่า การเกิดสงครามมุสลิมเกิดจากการถูกการต่อต้าน กดขี่ข่ม
เหง แต่หากการปฏิเสธการเรียกร้องศาสนาปราศจากการต่อต้านกดขี่ข่มเหงมุสลิม การสงคราม
ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกจะไม่เกิดขึ้น มีแต่ความสันติระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกหากยึดมั่นและ
ปฏิบัติตามเงื่อนไขศาสนาที่กำหนดไว้

สำหรับผู้วิจัยเห็นด้วยกับทัศนะความหมายความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศา
สนิกคือ ความสันติ เนื่องจากอัลลอฮ์ ﷻ ทรงสร้างมนุษย์มีความหลากหลาย ทำให้มนุษย์มีความ
แตกต่างกัน แต่จุดประสงค์สำคัญของการสร้างความแตกต่างเพื่อให้มนุษย์ได้เรียนรู้และรู้จักกัน ใช้ชีวิตอยู่
ร่วมกันบนโลกนี้อย่างสันติ และมีการเรียกร้องสู่แนวทางศาสนาที่ถูกต้อง แต่หากอยู่ร่วมกันอย่างขาด
ความสันติ เหตุใดจะมีผู้ปฏิเสธศรัทธาตอบรับการเรียกร้องสู่ศาสนา

ในประวัติศาสตร์อิสลาม เคยมีการเรียกร้องสู่ศาสนาจากแบบอย่างของท่านนบี ﷺ
และบรรดาสาวก ﷺ ถ้าสังเกตการเรียกร้องสู่ศาสนา ก่อนอพยพสู่เมดินะห์ เห็นได้ว่า ท่านนบี ﷺ
และบรรดาสาวกมักถูกต่างศาสนิกมักกะฮ์ทำร้าย จนกระทั่งบรรดาสาวกของท่านพากันไปหาท่าน ﷺ
ในสภาพผู้ซึ่งถูกทุบตีและมีบาดแผล เพื่อขอความเป็นธรรม แต่ท่านนบี ﷺ กลับให้บรรดาสาวกอดทน
และกล่าวเรียกร้องสู่ศาสนาต่อไปด้วยวาจาที่ดี จนกระทั่งอัลลอฮ์ ﷻ บัญชาอพยพชาวมุสลิมจากมัก
กะฮ์

เช่นเดียวกับการปฏิบัติของท่านนบี ﷺ กับต่างศาสนิกหลังอพยพ ดังที่อัลบะลาซุรีย
ได้กล่าวไว้ว่า

“มีการพูดกันว่า ครั้นเมื่อท่านนบีมาถึงนครเมดินะห์
ท่านนบีได้ทำสนธิสัญญาสันติภาพกับชาวยิว”

และยังมีหลายรายงานกล่าวถึงการไปเยือนสถาบันบัญญัติมิตรของของท่านนบี ﷺ
เพื่อพบปะเยี่ยมเยียนและเสวนาเรื่องศาสนากับชาวยิว

ด้วยเหตุผลจากหลักฐานที่กล่าวข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยโน้มเอียงความสัมพันธ์ระหว่าง
มุสลิมกับต่างศาสนิกคือความสันติ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศา
สนิกก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นตามกาลและบริบทพื้นที่ไปด้วย

2.1.3 คำชี้ขาดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ได้กล่าวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในอัลกุรอานหลายซูเราะฮ์หลายโองการและเช่นเดียวกับอัลอะดีษ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็จะครอบคลุมเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านสังคม ดังนั้นการมีความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงกฎบัญญัติและคำชี้ขาด(หุกม) ดังต่อไปนี้

1. อนุญาต เป็นคำชี้ขาดอิสลามที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงอนุญาตความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกดังที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿لَا يَنْهَىٰكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾

(الممتحنة : 8)

ความว่า: “อัลลอฮ์มิได้ทรงห้ามพวกเจ้าเกี่ยวกับบรรดาผู้ที่มิได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและพวกเจ้ามิได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเจ้าในการที่พวกเจ้าจะทำความดีแก่พวกเขาและให้ความยุติธรรมแก่พวกเขาแท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักผู้มีความยุติธรรม”

(อัลมุตตะฮินะฮ์ : 8)

จากโองการ อัลลอฮ์ ﷻ มิได้ห้ามมุสลิมในการกระทำดีต่อชาวต่างศาสนิก ผู้ซึ่งไม่ได้มีวัตถุประสงค์ร้ายหรือเช่นฆ่าชาวมุสลิมในเรื่องศาสนา ดังนั้นความหมายของ ﴿لَا يَنْهَىٰ﴾ หมายถึง “มิได้ทรงห้าม” นั้น คือการอนุโลม トラบใดที่ไม่มีหลักฐานบ่งบอกว่าหะรอมหรือสิ่งที่ห้าม

และเช่นเดียวกับโองการที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกที่ประกาศเป็นศัตรู ซึ่งอยู่ในสถานะเชลยศึก อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿وَيُطْعَمُونَ أَلْطَعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ مَسْكِنَتِنَا وَبَيْتِنَا وَأَسِيرًا﴾

(الإنسان : 8)

ความว่า: “และพวกเขาให้อาหารเนื่องด้วยความรักต่อพระองค์แก่คนยากจน เด็กกำพร้าและเชลยศึก”

(อัลอินซาน : 8)

เชลยศึก ในโองการหมายถึง ต่างศาสนิก ผู้ซึ่งเป็นศัตรูที่ทำสงครามกับมุสลิม(al-Tabariy,2000:98/24)โองการนี้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกที่เป็นเชลยศึก นั่นคือ การทำดีต่อเชลยศึก

จากโองการ เห็นได้ว่า หลักคำสอนศาสนาอิสลามให้ความสำคัญในการทำความดีระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก แม้แต่ในสงครามศาสนาและศัตรูสงครามศาสนา สอดคล้องกับการกล่าวของอัลนะวะวียกกล่าวว่า(al-Nawawiy,n.d:237/6)

“หากการบริจาคนั้น เป็นการบริจาคทานให้แก่คนพาศิด หรือต่างศาสนา อาทิเช่น ยิว คริส หรือโซโรอัสการกระทำนั้นจะเป็นสิ่งที่ยอนุโลม และผู้บริจาคก็จะได้ผลบุญเช่นเดียวกัน”

ศาสนาอิสลามมีหลักคำสอนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกที่ชัดเจน การกระทำใดที่ไม่เป็นสิ่งห้ามจากอัลกุรอานและอัลฮะดีษหรือเมื่อพิจารณาแล้ว ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อศาสนาอิสลามและมุสลิมแล้ว การกระทำนั้นจะเป็นการกระทำที่ยอนุโลม

2. ห้ามปราม เป็นคำชี้ขาดอิสลามที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงห้ามความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿إِنَّمَا يَنْهَىكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَتَلُواكُم فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُواكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَلَمُوا عَلَيْكُمْ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَتَوَلَّوهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾

(الممتحنة : 9)

ความว่า :“แต่ว่าอัลลอฮ์ทรงห้ามพวกเจ้าเกี่ยวกับบรรดาผู้ที่ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนา และขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเจ้า และช่วยเหลือให้การขับไล่พวกเจ้าในการที่พวกเจ้าจะผูกมิตรกับพวกเขาและผู้ใดผูกมิตรกับพวกเขา คนเหล่านั้นพวกเขาเป็นผู้ธรรม”

(อัลมุตตะฮินะฮ์ : 9)

โองการข้างต้น ประกาศให้มุสลิมอย่างชัดเจนว่า การสร้างความสัมพันธ์กับต่างศาสนิกเป็นสิ่งอนุโลม แต่กรณีต่างศาสนิกต่อต้านมุสลิมในเรื่องศาสนา และขับไล่มุสลิมออกจากบ้านเรือนของมุสลิม ช่วยเหลือให้การขับไล่มุสลิม ความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในกรณีดังกล่าวถือว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ห้ามปราม หากมุสลิมผู้ใดยังผูกมิตรและสร้างความสัมพันธ์กับต่างศาสนิกที่มีลักษณะดังที่กล่าวมา นับว่ามุสลิมผู้นั้นคือชนพวกผู้ธรรม

2.1.4 หลักคำสอนศาสนาว่าด้วยความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ได้สร้างมนุษยชาติทั้งหลาย และได้สร้างความหลากหลายของมนุษยชาติในด้านต่างๆ เพื่อมนุษย์จะได้เรียนรู้และรู้จักกัน ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقْوَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾

(الحجرات : 13)

ความว่า : “โอ้มนุษยชาติทั้งหลาย แท้จริงเราได้สร้างพวกเจ้าจากเพศชายและเพศหญิง และเราได้ให้พวกเจ้าแยกเป็นเผ่า และตระกูลเพื่อจะได้รู้จักกัน แท้จริงผู้มีเกียรติยิ่งในหมู่พวกเจ้า ณ ที่ อัลลอฮ์นั้น คือผู้ที่มีความยำเกรงยิ่งในหมู่พวกเจ้า แท้จริงอัลลอฮ์นั้นเป็นผู้รอบรู้อย่างละเอียดถี่ถ้วน”

(อัลฮุญรอต : 13)

หลักคำสอนดังกล่าวยอมรับว่า อัลลอฮ์ ﷻ ได้สร้างความแตกต่างของมนุษยชาติทั้งหลาย เพื่อให้มนุษย์มีการรู้จักกันระหว่างเผ่า ตระกูลและประชาชาติจากใกล้สู่ไกล ไม่ใช่เป็นเพราะความสูงส่งและความเหนือกว่าระหว่างเผ่า ตระกูลของประชาชาติอื่นๆ (al-Tabariy, 2000:113) เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากมนุษยชาติทั้งหลายได้ถูกสร้างมาจากต้นกำเนิดเดียวกัน คือนบิอาดัม عليه السلام และเฮาว์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมนุษย์จึงต้องอยู่ร่วมกันและรู้จักกัน และยังมีนัยยะที่ลึกกว่าเพียงแค่การรู้จักกัน ซึ่งเป็นผลสู่การแลกเปลี่ยนคุณประโยชน์แห่งความดีงาม และด้วยสาเหตุดังกล่าวมนุษย์จึงมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์จึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ศาสนาส่งเสริมและสอดคล้องกับโครงการตั้งที่กล่าวมา จากโครงการและการอธิบายข้างต้น จึงได้รับข้อคิดดังต่อไปนี้

1. มนุษย์ทุกคนแม้จะมีความแตกต่างกัน แต่มีบรรพบุรุษต้นกำเนิดเดียวกัน
2. ความแตกต่างของมนุษย์มิได้มีไว้เพื่อให้แตกแยกเป็นศัตรูกัน แต่มีไว้เพื่อให้เรียนรู้ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในทางที่เป็นประโยชน์
3. คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ อัลลอฮ์ ﷻ เป็นผู้ทรงกำเนิด โดยผู้ที่มีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ คือผู้ที่มีเกียรติ ณ อัลลอฮ์ ﷻ

จากข้อคิดทั้งสามประการ เห็นได้ว่า มนุษยชาติทั้งหลายจะมีความสัมพันธ์กันตาม สัญชาตญาณ ไม่ว่าจะมีความแตกต่างในด้านใดก็ตาม หรือแม้แต่ในด้านความเชื่อและศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ยังคงดำเนินอยู่คู่กับสังคมมนุษย์ มิใช่เป็นสาเหตุแห่งการแตกแยกเป็นศัตรู ระหว่างมนุษยชาติด้วยกัน ส่วนมนุษย์จะเป็นมุสลิมที่เชื่อและศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ หรือเป็นต่างศาสนา ที่ปฏิเสธการศรัทธาต่อพระองค์นั้น อัลลอฮ์ ﷻ ทรงกำหนดลิขิตไว้เสียแล้ว เพียงแต่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงยกย่องชื่นชมผู้ซึ่งมีความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ และเขาผู้นั้นคือมุสลิมผู้ซึ่งศรัทธาและปฏิบัติ ต่ออัลลอฮ์ ﷻ

การที่มนุษย์มีความแตกต่างด้านความเชื่อและศาสนา นับว่าเป็นความปรารถนาของ คนเหล่านั้นและสิ่งสำคัญคือ ลิขิตที่สร้างมาจากอัลลอฮ์ ﷻ ซึ่งเป็นองค์เดียวกันที่ลิขิตสร้างมุสลิม เพื่อ เป็นป่าวต่อพระองค์ ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็มุสลิมหรือต่างศาสนิกชน ล้วนทั้งหมดคือ มนุษย์ที่ถูกสร้างมา จากอัลลอฮ์ ﷻ องค์เดียวกัน ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾

(التغابن : 2)

ความว่า : “พระองค์คือผู้ทรงสร้างพวกเจ้า ดังนั้นใน หมู่พวกเจ้ามีผู้ปฏิเสธศรัทธา และในหมู่พวกเจ้ามีผู้ ศรัทธา และอัลลอฮ์ทรงรู้เห็นในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ”

(อัตตะฮอบุน : 2)

ในโองการ อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวถึงมนุษย์ที่พระองค์สร้าง ในบรรดามนุษย์ที่พระองค์ สร้าง จะมีผู้ที่เชื่อและศรัทธาต่อพระองค์และผู้ปฏิเสธศรัทธา แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองกลุ่มเป็นมนุษย์ที่มี บรรพบุรุษที่เป็นประชาชาติเดียวกัน มีความเชื่อและศาสนาเดียวกัน อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا﴾

(يونس بعض من آية : 19)

ความว่า : “และมนุษย์นั้นมีเชื้ออื่นใดนอกจากเป็น ประชาชาติเดียวกันแล้วพวกเขาก็แตกแยกกัน”

(ส่วนหนึ่งจากยูนุส : 19)

นักอรรถาธิบายส่วนใหญ่มีความเห็นเป็นมติว่า โองการประจักษ์ให้เห็นว่า แท้จริง มนุษย์เป็นประชาชาติเดียวกัน มีความเชื่อและศาสนาเดียวกัน แต่แล้วด้วยระยะเวลาและปัจจัยต่างๆ จึงทำให้มนุษย์มีความแตกแยกในความเชื่อและศาสนา โดยนักวิชาการส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า ความ แตกแยกในศาสนา เกิดขึ้นหลังจากเกิดเหตุการณ์ฆาตกรรมระหว่างลูกของนบีนอาดัม عليه السلام แต่บางท่าน

เห็นว่า หลังจากเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติน้ำท่วมโลกในสมัยของนบีนุฮ عليه السلام ภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว มนุษย์เริ่มมีการแตกแยกโดยเฉพาะศาสนา บางคนยังคงยึดมั่นในความเชื่อและศาสนาเดิม แต่บางคนเปลี่ยนแปลงตลอดจนปฏิเสธศรัทธา (al-Sharbiniy,1971:14/2) นักวิชาการบางท่านเห็นว่า นับเป็นสมัยแรกที่มีมนุษย์เริ่มเกิดการภาคีต่ออัลลอฮ์ ﷻ (Sāleh,2006:11)

จากการอธิบายข้างต้น เห็นได้ว่า แท้จริงมนุษย์เคยเป็นประชาชาติเดียวกัน เนื่องจากเคยมีศาสนาและความเชื่อเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ต่อมาก็มีการแตกแยกศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุที่ทำให้มนุษย์มีความคิดที่จะแตกแยกและแยกย้ายต่างกลุ่มก็ต่างพากันอาศัยจนกระทั่งบางกลุ่มแบ่งแยก ตัดขาดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ไม่กล้าที่จะแสดงการกระทำความดีต่อกัน ในขณะที่บางกลุ่มชนก็ยังคงดำเนินชีวิตร่วมกับผู้ซึ่งศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ และยังคงดำเนินปฏิบัติความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ ﷻ และกลุ่มต่างศาสนิกชน มีการปฏิสัมพันธ์กันในการดำรงชีวิต ด้วยเหตุผลดังกล่าวอัลลอฮ์ ﷻ ประทานโองการความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก เพื่อชี้แจงและให้ความกระจ่างแก่ผู้ศรัทธาในการปฏิบัติความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿لَا يَنْهَكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ حُبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾

(الممتحنة : 8)

ความว่า:“อัลลอฮ์มิได้ทรงห้ามพวกเกี่ยวกับบรรดาผู้ที่มีได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและพวกเขาได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเจ้าในการที่พวกเจ้าจะทำความดีแก่พวกเขา และให้ความยุติธรรมแก่พวกเขาแท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักผู้มีความยุติธรรม”

(อัลมูมตะฮินะฮ์ : 8)

แท้จริงโองการแห่งนี้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกชนที่อาศัยอยู่ในนครมักกะฮ์ (al-Tabariy,2000:322/23) อัลลอฮ์ ﷻ มิได้ทรงห้ามในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกชนในการกระทำความดี การให้ความเป็นธรรม トラบใดต่างศาสนิกชนมิได้เช่นฆ่าทำลายและแสดงความอธรรมต่อชาวมุสลิมและศาสนาอิสลาม ทำนองเดียวกัน อิสลามส่งเสริมให้กระทำความดีต่อชาวต่างศาสนิกชน ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า

((إِنَّكُمْ سَتَنْفُخُونَ أَرْضًا يُذَكَّرُ فِيهَا الْفَيْرَاطُ فَاسْتَوْصُوا

بِأَهْلِهَا خَيْرًا فَإِنَّ لَكُمْ ذِمَّةً وَرَحْمًا)

(أخرجه مسلم، 1981: 4614)

ความว่า: “แน่นอนพวกเจ้าจะได้พิชิตดินแดน ที่ซึ่งจะมีคำที่ถูกเรียกว่า อัลกีรอฎ(หน่วยวัดน้ำหนักของอียิปต์) และข้าขอฝากพวกเจ้าทั้งหลาย จงปฏิบัติต่อพวกเขาด้วยความดี เพราะแท้จริงพวกเขาเหล่านั้นได้รับการคุ้มครอง และความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน”

(บันทึกโดย Muslim, 1981: 4614)

ในอะดีษ ท่านนบี ﷺ สั่งเสียชาวมุสลิมปฏิบัติด้วยความดีต่อชาวต่างศาสนิกชนในอียิปต์ หลังจากมุสลิมสามารถพิชิตได้ นอกจากคำสั่งเสียของท่านนบี ﷺ ในอะดีษดังกล่าว การกระทำของท่านนบี ﷺ ยังมีอีกมากมายที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์กับต่างศาสนิกชน ตัวอย่างเช่น การอพยพของท่านนบี ﷺ จากมักกะฮ์สู่เมดีนะฮ์ มีผู้นำทางเป็นชาวต่างศาสนิกชน ชื่อว่าอับดุลเลาะห์ อูรอยก็อฎ ซึ่งเป็นชาวมุซริกัน เป็นต้น นอกจากการกระทำของท่านนบี ﷺ แล้วยังมีการกระทำของบรรดาสาวกของท่านที่ประจักษ์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกชน นักอรรถาธิบาย(al-Tabariy, 2000: 324/23) กล่าวว่า

“อัลลอฮ์มิได้ทรงห้ามพวกเจ้าเกี่ยวกับบรรดาผู้ที่มิได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนา มุสลิมสามารถทำความดี สร้างความสัมพันธ์ และให้ความยุติธรรมกับพวกเขาในทุกๆศาสนาความเชื่อ แท้จริงอัลลอฮ์ทรงกล่าวคุณลักษณะทั่วไปของพวกเขาว່ว่า:

ความว่า: “ผู้ที่มิได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและพวกเขามีได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเขา

ดังนั้นการทำความดีกับอะฮ์ลุลฮัยร ผู้ซึ่งมีคุณลักษณะดังกล่าว ไม่ว่าพวกเขาจะเป็นเครือญาติกันกับมุอ์มินหรือไม่ การกระทำนั้นก็ได้เป็นการห้าม”

จากความดังกล่าว ประจักษ์ได้ว่า ศาสนาอิสลามมิได้ห้ามความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกชน เนื่องจากมุสลิมหรือต่างศาสนิกชนล้วนคือมนุษย์ที่ถูกสร้างมาจากอัลลอฮ์ ﷻ เพียงองค์เดียว มนุษย์ควรทำความรู้จักกัน ช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะมุสลิม ผู้ซึ่งอยู่ในแสงสว่างของอัลลอฮ์ ยังต้องช่วยเหลือบรรดาผู้ซึ่งอยู่ในความมืด ความหลงผิด เพราะการช่วยออกจากความหลงผิด สู่ความถูกต้องนั้น เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคน เพราะมุสลิมคือผู้ถูกบัญญัติจากอัลลอฮ์ ﷻ ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่

﴿الرَّكِبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾

(إبراهيم : 1)

ความว่า: “อะลิฟ ลาม รออ คัมกีร์ที่เราได้ประทานลงมาแก่เจ้าเพื่อให้เจ้านำมนุษย์ออกจากความมืดมนทั้งหลายสู่ความสว่างด้วยอนุมัติของพระเจ้าของพวกเขา สู่ทางของพระผู้เดชานุภาพผู้ทรงได้รับการสรรเสริญ”

(อิบรอฮีม : 1)

ความหมายในอัลกุรอานคือ อัลลอฮ์ ﷻ ประทานอัลกุรอาน เพื่อมนุษย์ออกจากความหลงผิด อวิชชาและการนับถือศาสนาต่างๆที่หลงผิด สู่หนทางที่ถูกต้อง ความรู้และการนับถือศาสนาอิสลาม(al-Qurtubiy,1964:338/9) ดังนั้นมุสลิมจึงมีบทบาทและหน้าที่สำคัญคือ การแนะนำและเผยแพร่ศาสนาอิสลามแก่ต่างศาสนิกชน การกระทำดังกล่าวคือความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกชน สอดคล้องกับอัชชูฮัยลีย์(al-Badrāniy,2021:67/1) กล่าวว่

“ความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกชนนั้น
คือสันติภาพ ไม่ใช่การใช้ความรุนแรง แต่หากความ
รุนแรงจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเป็นการป้องกันเท่านั้น
เนื่องจากศาสนาอิสลามมีวิธีการเผยแพร่ศาสนาด้วย
หลักฐานต่างๆที่ปรากฏในอัลกุรอานและอัลฮะดีษ
แต่ไม่ใช่ด้วยคมดาบและฟัน”

จากความ ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาแห่งสันติ มีวิธีการเผยแพร่ศาสนาด้วยหลักการและเหตุผล มีหลักคำสอนที่สำคัญคือ อัลกุรอานและอัลฮะดีษ ด้วยเหตุผลข้างต้น จึงประจักษ์ว่ศาสนาอิสลามมีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกชนที่ชัดเจน โดยในหลักคำสอนศาสนา มุ่งเน้นให้มุสลิมปฏิบัติความสัมพันธ์กับต่างศาสนิกชนเสมือนกับปฏิบัติกับมุสลิมด้วยกัน เน้นในเรื่องของการให้ความเป็นธรรมและการทำความดี

2.2 ความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนา ในอิสลาม

มนุษย์เคียงคู่กับสังคม เนื่องจากมนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นพวก พึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน การรวมกลุ่มอยู่รวมกัน มีลักษณะเป็นระเบียบแบบแผน มีระบบ มีความสัมพันธ์ละเอียดอ่อน การรวมกลุ่มอย่างมีระเบียบ แบบแผน เรียกว่า วัฒนธรรมของมนุษย์

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำรงชีวิตทั้งปวงที่มนุษย์ได้จากการเป็นสมาชิก ของสังคม ประกอบไปด้วย วัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ทางวัตถุทั้งปวง เป็นต้น และ วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความรู้ ความเชื่อ คุณธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เป็นต้น วัฒนธรรม ที่กล่าวมานี้เกิดขึ้นโดยการที่สมาชิกดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม มีการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ต่างๆร่วมกัน โดยการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นหนึ่ง ทำให้การดำเนินชีวิตร่วมกันของสมาชิกในสังคมมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมของสังคม

เลสลี เอ. ไวท์ (Leslie A. White) ได้นิยามความหมายของ“วัฒนธรรม” คือ ปรากฏการณ์ที่สร้างขึ้นอย่างมีระบบ ประกอบด้วยการกระทำ (แบบแผนของพฤติกรรม) วัตถุ (เครื่องมือเครื่องใช้) ความคิด (ความเชื่อ ความรู้) และความรู้สึก (เจตคติ ค่านิยม) ที่แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจน วัฒนธรรมเป็นผลงานที่มาจาก การสร้างสรรค์ของมนุษย์และมีลักษณะชัดเจน ดังนั้น จึงสามารถถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่คนอื่นได้ง่าย (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์และคนอื่นๆ,1997:15)

เอ็ดเวิร์ด บี. ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม” คือ ทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งได้มาจากการเรียนรู้ของสังคม และสมาชิกได้มีส่วนร่วมในการใช้สิ่งนั้นๆ สมาชิก ในสังคมจะได้รับวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม และอาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นๆ เพื่อ เป็นมรดกแก่ชนรุ่นต่อไป (Horton and Hunt, 1976 : 46 อ้างถึงใน ณรงค์เส็งประชา, 1998 : 46)

เสาวคนธ์ สุดสวาท (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์และคนอื่นๆ,1997:16) ได้ให้ ความหมาย ไว้ว่า “วัฒนธรรม” เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของสังคม หนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบ แผนของชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตราประจำกลุ่มที่คนอื่นเห็นแล้วรู้ได้ทันที เช่น มีภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เหมือนๆ กัน สำหรับคนในกลุ่มนั้น

ดังนั้นกล่าวสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตร่วมกันของมนุษย์ในแต่ละสังคม ที่ สอดคล้อง ผสมผสาน สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สามารถปรับตัว ยอมรับ ถ่ายทอดและใช้ปฏิบัติร่วม กันได้ สำหรับวัฒนธรรมตามทัศนะอิสลามแล้ว หมายถึงผลงานทั้งหมดที่มนุษย์สร้างขึ้นนอกเหนือจาก ธรรมชาติดังนั้น วัฒนธรรมนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา อาจเป็นได้ทั้งแนวคิด ทัศนคติมโนคติความ รู้ค่านิยม ประเพณีความเชื่อ ตลอดจนการ กระทำต่างๆที่เกิดจากทั้งการเรียนรู้ของมนุษย์ ที่ถูก ถ่ายทอดต่อกันมาของสังคม ดังนั้นจึงไม่เป็นที่แปลกของสังคมที่จะมีวัฒนธรรมที่หลากหลายและ

แตกต่างกันไปที่ปรากฏในแต่ละสังคม หรือแม้แต่ผู้คนที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ไม่แปลกที่จะมีความแตกต่างในด้านวัฒนธรรม แต่ละคนหรือสังคมจำเป็นต้องรักษาเอกลักษณ์ของตนให้ดำรงไว้ในสังคม

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้คนที่อยู่ในสังคมหรือสังคมหนึ่งๆ จะยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนเพื่อสืบทอดไว้ให้ยืนยาวนานตามรูปแบบดั้งเดิมไว้ แต่บางครั้งวัฒนธรรมของสังคมบางอย่างก็อาจเสื่อมถอยลงหรือมีการปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองเพื่อสอดคล้องกับปัจจัยต่างๆ อาทิเช่น การเวลา สถานที่ บริบทสังคม

เช่นเดียวกับสังคมมุสลิมกับต่างศาสนิก ต่างกลุ่มต่างพยายามที่จะคงรักษาวัฒนธรรมของตนไว้เพื่อคงอยู่ยาวนาน แต่เมื่ออยู่ในสังคมเดียวกัน กลายเป็นพหุวัฒนธรรม ทุกคนทั้งมุสลิมกับต่างศาสนิกย่อมมีความสัมพันธ์ด้านสังคม และอาจมีวัฒนธรรมที่แปลกปลอมเข้ามาสู่สังคมหนึ่งๆ หรืออาจเกิดความไม่สงบสุขในสังคมหากคนในสังคมไม่มีความยึดหยุ่นในการยึดมั่นและปฏิบัติตามวัฒนธรรมของตน ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นแหล่งสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก เพราะแต่ละสังคมจำเป็นต้อง รักษาเอกลักษณ์ของตนให้ดำรงไว้ในขณะเดียวกันก็ต้องปรับปรุงพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองให้เจริญก้าวหน้า และพร้อมที่ผสานและมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นๆ ในสังคม ดังผู้วิจัยขอล่าวถึงความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในสังคมพหุวัฒนธรรม อันได้แก่ ความสัมพันธ์ด้านประเพณีระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ความสัมพันธ์ด้านค้าขายระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก และความสัมพันธ์ด้านการศึกษาระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ดังต่อไปนี้

2.2.1 ความสัมพันธ์ด้านประเพณีระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

ประเพณีนับเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในสังคม เนื่องจากประเพณีสะท้อนให้เห็นชีวิตของคนในสังคมหนึ่งๆ ที่มีวิวัฒนาการและพัฒนาปรับปรุงจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของสังคม นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิต อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนความรู้และการปรับตัวของคนในสังคมหนึ่งๆ ประเพณีจึงกลายเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวคนในสังคมให้อยู่ในสังคมได้อย่างมั่นคง มีชีวิตที่สุขสบาย ไม่ขัดแย้งหรือแตกแยกกันจนขาดเอกภาพ มีแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการกระทำที่สืบทอดจนมีลักษณะเฉพาะของวิถีชีวิตและสังคมไทย(ธิตา, 1992:7) ดังนั้น ประเพณีในแต่ละบริบทแต่ละสังคมย่อมมีความแตกต่างอันเนื่องมาจากสังคมและปัจจัยต่างๆ ทางสังคม นักวิชาการนิยามความหมายประเพณีดังต่อไปนี้

อาดีล (Ādil, 1997: 98) ให้ความหมายว่าเป็นพฤติกรรมที่มนุษย์ยึดถือปฏิบัติกันเป็นประจำไม่ว่าจะเป็นในด้านการสนทนา การปฏิบัติ และการละเว้น

อัลซัรกออ์(al-Zarqā', 1998:2/872) ให้ความหมายว่า เป็นความเคยชินของแต่ละสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการพูดหรือการกระทำ

ค็อลลาฟ(Khallāf, 1998: 85) ให้ความหมายของจารีตประเพณีว่า คือสิ่งที่เป็นที่รู้จักกันในสังคมมนุษย์และถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายซึ่งอาจเป็นคำพูดหรือการกระทำ

จากนิยามข้างต้น พบว่า ประเพณีคือแบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ทศนคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผนที่เกิดจากพฤติกรรมแต่ละสังคมมนุษย์ โดยได้ประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันจนเป็นที่ยอมรับของส่วนรวมในสังคมตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน อาทิเช่น ประเพณีการแต่งงาน การเกิด การตาย การทำบุญ เป็นต้น ประเพณีนับว่าเป็นส่วนสำคัญในสังคมที่จะบ่งบอกถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ความเป็นสังคมนั้นๆ จึงทำให้คนในสังคมนั้นยังคงรักษาความเป็นประเพณีนั้นๆมาตลอด แต่บางครั้งประเพณีก็จะมีการปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับองค์ประกอบต่างๆทางสังคม อาทิเช่น ปรับปรุงเพื่อให้เหมาะสมกับกาลสมัย ความเป็นอยู่ของคนในสังคมปัจจุบัน ศาสนา เป็นต้น หรือบางครั้งประเพณีจะถูกละทิ้งด้วยปัจจัยต่างๆในสังคม อาทิเช่น ประเพณีที่ขัดกับหลักศาสนา เป็นต้น

ก. ประเพณีในมุมมองศาสนาอิสลาม

แท้จริงประเพณีนับเป็นสิ่งสำคัญที่คนในสังคมยึดมั่นและปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน ก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเข้ามาเผยแพร่ กล่าวคือ ประเพณีของแต่ละสังคมเกิดขึ้นตั้งแต่ในสมัยอวิชชา จนกระทั่งศาสนาอิสลามเข้ามามีบทบาทในสังคม ทำให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงในทุกๆด้าน การใช้ชีวิตประจำวัน การตัดสินใจปัญหาตลอดจนกฎหมายบ้านเมืองและอื่นๆล้วนมาจากหลักคำสอนของศาสนา แต่อย่างไรก็ตามแม้หลักคำสอนศาสนาจะเข้ามามีบทบาทแทนประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ยาวนานแต่หลักคำสอนศาสนาไม่ได้ห้ามในการยึดมั่นและปฏิบัติตามประเพณีของแต่ละสังคม เนื่องจากประเพณีเกิดจากสังคม ประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้นหลักคำสอนศาสนาคือวิถีชีวิตของมุสลิม จึงถือว่าประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของหลักการอิสลามเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในด้านเกี่ยวกับการตัดสินใจ คำชี้ขาดในกฎหมายอิสลาม นับว่าประเพณีก็มีบทบาทไม่น้อย

ในหลักคำสอนศาสนา ประเพณีนับว่าเป็นส่วนหนึ่งจากแหล่งออกคำชี้ขาดเกี่ยวกับศาสนา สามารถเป็นกฎเกณฑ์หรือเป็นส่วนหนึ่งจากแหล่งยุติธรรมในการวินิจฉัยและตัดสินบางเรื่องเกี่ยวกับศาสนาได้ อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวเกี่ยวกับการนำกฎเกณฑ์ที่ใช้ในสังคมมากำหนดตัดสิน กล่าวว่า

﴿ حُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾

(الأعراف: 199)

ความว่า :“เจ้า(มุฮัมมัด)จงยึดถือไว้ซึ่งการอภัยและ
จงใช้ให้กระทำการที่ชอบ และจงผินหลังให้แก่ผู้ใด
เหล่าทั้งหลายเถิด”

(อัลอะรอฟ : 199)

โองการข้างต้น อัลลอฮ์ ﷻ บัญชาให้ท่านนบี ﷺ กระทำสิ่งที่ชอบ กล่าวคือ สิ่ง
รู้จักกันระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และความเคยชินในความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังนั้น เห็นได้ว่า การกระทำ
ที่ชอบและความเคยชินที่กล่าวมาในโองการ ถูกอัลลอฮ์ ﷻ บัญชาให้กระทำ นั่นจึงแสดงให้เห็นว่า
การบัญญัติเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาในศาสนบัญญัติ(Ahmad Fahmiy,1947:23) นักวิชาการได้
ตีความคำว่า بِالْعُرْفِ ในโองการแปลว่า สิ่งที่ชอบ หมายถึง ประเพณีที่ยึดมั่นและปฏิบัติกันมา หรือ
ความเคยชินที่เคยปฏิบัติกันมาในสังคม ด้วยเหตุดังกล่าวประเพณีจึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักคำสอน
อิสลาม ให้กระจำงความหมายของอัลกุรอานและให้คำชี้ขาดที่เกี่ยวกับบริบทได้ เช่นเดียวกับอัลอะดีษ
จากการศึกษาดำร่าอัลอะดีษ พบว่ามีหลายบทจากอะดีษที่กล่าวถึงการตัดสินที่นำมาจากประเพณีและ
กฎเกณฑ์ของสังคม ดังเช่นอะดีษที่กล่าวว่า

((مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ، وَ مَا
رَأَى الْمُسْلِمُونَ قَبِيحًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ قَبِيحٌ))
(أخرجه أحمد، 1995 : 3600)

ความว่า :“การใดที่ชาวมุสลิมเห็นว่าดี ก็เป็นสิ่งที่ดี
สำหรับอัลลอฮ์ด้วย และการใดที่ชาวมุสลิมเห็นว่าไม่
ดี ก็เป็นสิ่งที่ไม่ดีสำหรับอัลลอฮ์เช่นกัน”²

(บันทึกโดย Ahmad,1995 : 3600)

คำกล่าวอะดีษบทนี้ ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีเป็นเกณฑ์ในการกำหนดและตัดสิน
กฎหมายได้ ในมุมมองนักวิชาการฟิกฮ์ นับว่าประเพณีเป็นแหล่งหนึ่งของคำชี้ขาดดังที่กล่าวมาข้างต้น
ทั้งนี้สามารถพบเห็นได้จากหลักกฎหมายที่นักวิชาการฟิกฮ์ประยุกต์ใช้ทั่วไปต่างๆที่ใช้อย่างแพร่หลาย
ในตำรากฎหมายอิสลามที่เกี่ยวข้องกับประเพณี อาทิเช่น หลักเกาะวาอิด อัลฟิกฮ์ทั่วไปที่ว่า(al-
'Assuyūtiy,1997:148)

((الْعَادَةُ مُحْكَمَةٌ))

ความว่า:“ประเพณี เป็นสิ่งที่ถูกใช้ในการกำหนด
บทบัญญัติ”

² อะดีษเมากูฟ บันทึกโดย Ahmad,1995 : 3600

บรรดานักปราชญ์อิสลามหรือสำนักคิดต่างๆ ได้กล่าวถึงประเพณี ในตำราของพวกเขา
เขาดังต่อไปนี้

สำนักคิดชะนะฟี (Ibn Najīm, 1996:93) กล่าวว่า

“พึงรู้เถิดว่าการยึดถืออาต๊ะฮ์และประเพณี เป็น
เกณฑ์ในการกำหนดกฎหมายนั้นมีปรากฏในตำรา
ฟิกข์มากมาย จนถือได้ว่านักกฎหมายเหล่านั้นได้ยึด
เอาประเพณีเป็นหลักฐาน”

สำนักคิดมาลิกีย์ (al-Shātibiy, n.d:2/286) กล่าวว่า

“ความจริงแล้ว ประเพณีที่ยังถือปฏิบัติอยู่ ในทาง
กฎหมายอิสลามนั้นจำเป็นต้องถือปฏิบัติต่อไป
ถึงแม้ว่าเดิมที่เป็นข้อปฏิบัติที่กฎหมายกำหนดหรือไม่
ก็ตาม”

สำนักคิดซาฟิอี (al-Zuhayliy, 2006:323/1) กล่าวว่า

“แท้จริงประเพณี สามารถให้ความกระจ่างแก่
นักปราชญ์ในการกำหนดกฎหมายและคำตัดสินจาก
คำหรือประโยชน์ของแหล่งที่มาข้อมูลที่ไม่ชัดเจน
นับว่ามีประโยชน์ไม่ถ้วน ดังนั้นประเพณีจึงเป็นที่
พิจารณาหากเป็นสิ่งที่ห่างไกลข้อเสีย แต่หากเป็นสิ่งที่
มีข้อเสียประเพณีดังกล่าวก็จะเป็นที่ไม่ยอมรับตาม
หลักการอิสลาม”

สำนักคิดฮัมบะลี (Khallāf, 1998:85) กล่าวว่า

“การยึดถือความหมาย คำกล่าวใดคำกล่าวหนึ่ง ตาม
จารีตประเพณีนั้นมีผลทางกฎหมายต่อคำกล่าว
ดังกล่าว มีถึงร้อยกว่าแห่งและเป็นที่ยอมรับกันว่า
อนุโลมให้ทำได้”

จากความที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า ประเพณีของคนในสังคมนั้นมีความสำคัญและมี
ความสัมพันธ์กับหลักคำสอนอิสลาม นับว่าเป็นหนึ่งในบรรดาแหล่งทุติยภูมิที่ช่วยอธิบายและให้ความ
กระจ่างแก่แหล่งปฐมภูมิและสามารถให้คำชี้ขาดเกี่ยวกับกฎอิสลาม

ข. ประเภทของประเพณี

ดังที่กล่าวมาข้างต้น ประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของหลักคำสอนศาสนา สามารถนำมายึดมั่นและปฏิบัติได้ในทุกๆด้านตามสภาวะการณ์และความจำเป็นที่จะต้องนำมาใช้ แต่อย่างไรก็ตามยังมีบางประเพณีที่มีการปรับเปลี่ยนบ้าง ตลอดจนสูญหายบ้าง สาเหตุดังกล่าวอาจมาจากกาลเวลา บริบท ศาสนา เป็นต้น ดังนั้นประเพณีสามารถแบ่งออกเป็นหลายประเภทตามพิจารณาในด้านต่างๆ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงประเภทประเพณีโดยพิจารณาจากความสอดคล้องและความขัดแย้งกับศาสนบัญญัติ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือประเภทประเพณีที่เศาะฮีบ(ที่ถูกต้อง)และประเพณีที่ฟาสิด(ที่เสีย)

ประเพณีที่เศาะฮีบ คือประเพณีที่ไม่ได้ขัดแย้งกับหลักคำสอนศาสนาทั้งแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ การคงอยู่ของประเพณีมิได้สร้างความเสียหายในด้านใดๆเกี่ยวกับศาสนา ในทำนองเดียวกันประเพณีสามารถให้ความกระจ่าง ความชัดเจนในเรื่องศาสนบัญญัติ ให้ความกระจ่างในคำชี้ขาดที่เกี่ยวกับบริบทและคนในสังคม ตลอดจนสอดคล้องกับหลักคำสอนในทุกๆด้าน ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเรียกประเพณีประเภทนี้ว่า ประเพณีเศาะฮีบ ซึ่งประเพณีประเภทดังกล่าวมีมากมายที่นักปราชญ์อิสลามนำมาปฏิบัติใช้ในสังคม อาทิเช่น คำตัดสินต่างๆ คำทำขวัญที่แพร่หลายในสังคม ตั้งแต่สมัยชาวอาหรับอวิชา(al-Shalabiy,1985:262) เป็นต้น

ประเพณีที่ฟาสิด คือประเพณีที่มีความขัดแย้งกับหลักคำสอนศาสนาทั้งจากแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิ เป็นการกระทำให้เกิดความเสียหาย อันตราย สร้างความเดือดร้อนหรือไร้ประโยชน์ต่อตนเอง บุคคลอื่นหรือกลุ่มคนในสังคม อาทิเช่น สัญญาที่ทำให้เกิดดอกเบี้ย พฤติกรรมที่น่ารังเกียจต่างๆ การพนัน ประเพณีดังกล่าวจะถูกแพร่หลายในสังคม จึงเรียกประเพณีดังกล่าวว่า ประเพณีฟาสิด หลังจากศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมมุสลิม ประเพณีดังกล่าวค่อยๆสูญหาย เพราะจะขัดแย้งกับหลักคำสอนอิสลามและไม่เป็นที่ยอมรับของผู้คนในสังคม(Khallāf,1982:146)แต่เชื่อว่าประเพณีดังกล่าวสูญหาย เพราะบางอย่างบางครั้งก็มีปฏิบัติกันมาให้เห็นจนกระทั่งปัจจุบัน อาทิเช่น การคอร์รัปชั่น การไม่เอาโทษผู้ที่มีเกียรติ ดอกเบี้ย เป็นต้น

จากประเภทของประเพณี เห็นได้ว่า ประเพณีมีทั้งดีและไม่ดีปะปนกัน ดังนั้นสามารถแบ่งประเพณีตามความสอดคล้องเป็น 2 ประเภท คือประเพณีเศาะฮีบ เป็นประเพณีที่ยอมรับของคนในสังคม เพราะสามารถให้ประโยชน์กับบุคคลและสังคม ตลอดจนสามารถให้ความกระจ่างและชัดเจนในศาสตร์ทั่วไปและศาสนา ไม่ผิดกับหลักคำสอนศาสนา สามารถยึดมั่นและปฏิบัติได้จนกระทั่งปัจจุบัน ส่วนประเภทที่สองคือประเพณีฟาสิด เป็นประเพณีที่ไร้ประโยชน์ สร้างความเสียหายแก่บุคคลหรือกลุ่มชน ขัดกับหลักคำสอนศาสนา ทำให้เป็นที่ปฏิเสธของผู้คนส่วนใหญ่ แต่ก็ยังมีปฏิบัติกันมาเป็นส่วนน้อย

ค. ความสัมพันธ์ประเพณี

ประเพณีที่คนในสังคมยึดมั่นและปฏิบัติในแต่ละสังคม มีความแตกต่าง หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ยังมีประเพณีที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้อันเนื่องมาจากประเพณีเป็นการปฏิบัติที่มีมาก่อนศาสนา กล่าวคือ เป็นประเพณีที่มาจากบรรพบุรุษของแต่ละเผ่าแต่ละสังคมนั้นๆ อาทิเช่น ประเพณีชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับอิทธิพลประเพณีจากบรรพบุรุษมลายูดั้งเดิม ส่วนประเพณีของชาวไทยพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับอิทธิพลประเพณีจากบรรพบุรุษไทยดั้งเดิม จึงทำให้บางประเพณีของชาวไทยมุสลิมและชาวไทยพุทธมีความแตกต่าง แต่มีบางประเพณีที่มีความละม้ายคลึงกัน แม้จะมีความแตกต่างในด้านหลักความเชื่อและศาสนา อาทิเช่น ประเพณีชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความคล้ายกับชาวไทยพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สาเหตุดังกล่าวอันเนื่องมาจากประเพณีที่ปฏิบัติกันได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อและศาสนาดั้งเดิมที่มีมาก่อนจะปรับเปลี่ยนศาสนาใหม่ บางส่วนเคยนับถือศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และอื่นๆ อันเป็นเหตุให้มีประเพณีดั้งเดิมที่คล้ายคลึงกันสืบต่อกันมาช้านาน อาทิเช่น ความเชื่อในการรักษาโรคโดยใช้เวทมนต์ และการสะเดาะเคราะห์ ประเพณีการแต่งงานชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้บางราย จะมีขบวนแห่โดยมีต้นกล้วยต้นอ้อยประกอบขบวนด้วยเป็นต้น ซึ่งหลังจากศาสนาใหม่เข้ามา บางสังคมก็ยังคงยึดมั่นและปฏิบัติตามความเชื่อและศาสนาเดิม บางสังคมก็มีการปรับเปลี่ยนความเชื่อและศาสนา ด้วยเหตุดังกล่าวหากมีประเพณีใดมีความขัดแย้งกับหลักคำสอนศาสนา ประเพณีดังกล่าวก็จะถูกละทิ้งและสูญหายไปโดยปริยาย จึงเป็นส่วนหนึ่งของสาเหตุที่ทำให้ประเพณีมีความแตกต่างกับต่างศาสนิก ทว่าหากหลังจากมีการปรับเปลี่ยนความเชื่อและศาสนา แต่ยังคงยึดมั่นและปฏิบัติประเพณีดั้งเดิมทั้งที่ถูกตรงหลักคำสอนศาสนาหรือผิดก็ตาม จึงเป็นแหล่งทำให้ประเพณีมีความคล้ายคลึงกับประเพณีต่างศาสนิก

ด้วยเหตุผลข้างต้น เมื่อกล่าวถึงประเพณี ผู้คนส่วนใหญ่จะนึกถึงศาสนามาก่อน เพราะถือว่าศาสนาคือปัจจัยสำคัญของความเป็นเอกลักษณ์ของประเพณีในแต่ละสังคม อาทิเช่น การพนมมือไหว้ การพนมมือไหว้คือประเพณีของชาวพุทธเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นเมื่อมีการไหว้ จึงทำให้ผู้คนคิดไปว่าเขาผู้นั้นเป็นชาวพุทธเพราะเลือกที่จะปฏิบัติตามประเพณีของชาวพุทธ แต่บางครั้งเขาผู้นั้นอาจเป็นมุสลิมหรือศาสนาอื่นๆ เพราะการกระทำดังกล่าวเป็นเพียงประเพณีพื้นบ้านพื้นเมืองที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษของเขา โดยมีได้ผิดกับหลักคำสอนศาสนา ด้วยเหตุนี้เราไม่อาจตัดสินและแยกแยะศาสนาของคนหนึ่งได้ด้วยจากการแลเห็นการปฏิบัติจากประเพณีเท่านั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวศาสนาอิสลามจึงมีประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ประเพณีดังกล่าวสามารถตัดสินและแยกแยะศาสนิกจากต่างศาสนิกได้ โดยประเพณีของมุสลิมส่วนใหญ่จะมาจากหลักคำสอนของศาสนาและประเพณีของผู้เผยแพร่ศาสนาเป็นส่วนใหญ่

ง. ประเพณีมุสลิม

เมื่อกล่าวถึงประเพณีของมุสลิมทำให้ผู้คนมากมายนึกถึงประเพณีศาสนาอิสลาม โดยประเพณีศาสนาอิสลามจะมีความสัมพันธ์กับหลักคำสอนศาสนา อาทิเช่น การทักทายระหว่างพบปะระหว่างมุสลิมด้วย มุสลิมจะกล่าวสลาม(กล่าวขอพร)ให้ฝ่ายตรงข้ามหรือบางคนจะจับมือทักทายพร้อมกล่าวสลาม ซึ่งประเพณีการทักทายดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของหลักคำสอนศาสนา ดังนั้นที่มาของประเพณีมุสลิมจึงมาจากแหล่งสำคัญ 2 ประการด้วยกัน ประการแรกคือ มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษ ประการที่สองมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิมของสังคมหนึ่งๆ(al-Khudariy:1965, 19-20) จึงทำให้ประเพณีของมุสลิมที่ต้องปฏิบัติตามมีจำนวนไม่น้อย โดยประเพณีที่มาจากแหล่งทั้งสองประการจะครอบคลุมในทุกๆด้านนับได้ว่าเป็นประเพณีที่ถูกกำหนดธรรมนูญแห่งชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต มุสลิมไม่สามารถเลือกปฏิบัติบางอย่างตามความพอใจของตนและปรับเปลี่ยนแก้ไขใดๆได้เลย เพราะทั้งสองประการมีความสำคัญและความสัมพันธ์ทั้งบุคคลและสังคม กล่าวคือ หากมุสลิมใดละทิ้งการปฏิบัติประเพณีที่มาจากคัมภีร์อัลกุรอานและอัลฮะดีษ เขาจะได้รับความทุกข์ทรมานที่เขาละทิ้ง หากมุสลิมใดละทิ้งการปฏิบัติประเพณีที่มาจากบรรพบุรุษดั้งเดิมของสังคมหนึ่งๆ เขาก็จะได้รับการตำหนิ ถูกกล่าวหาว่าจนกลายเป็นที่ไม่ยอมรับจากสังคมนั้นๆได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว มุสลิมจึงมีประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ บางประเพณีคล้ายๆกัน อาทิเช่น ประเพณีการทักทาย เทศกาลวันสำคัญ การเชือดสัตว์ เป็นต้น ซึ่งการที่มีมุสลิมทั้งหลายปฏิบัติที่คล้ายกัน แสดงให้เห็นว่าประเพณีดังกล่าวมาจากหลักคำสอนศาสนาที่อยู่บนรากฐานเดียวกัน แต่บางประเพณีก็แตกต่างกัน ถึงแม้ว่าจะอยู่บนหลักความเชื่อและศาสนาเดียวกัน อาทิเช่น ประเพณีการกิน ประเพณีการแต่งกาย ประเพณีการแต่งงาน เป็นต้น โดยสาเหตุความแตกต่างมาจากประเพณีบรรพบุรุษดั้งเดิมที่ยังคงสืบทอดต่อกันมา ทำให้ประเพณีมุสลิมมีความหลากหลาย แต่อย่างไรก็ตาม แม้ประเพณีมุสลิมมีจำนวนไม่น้อยและหลากหลาย ประเพณีดังกล่าวก็คือประเพณีของมุสลิม มุสลิมควรปฏิบัติตามประเพณีของมุสลิม เพราะศาสนาอิสลามถือว่าเป็นศาสนาที่ครบสมบูรณ์ครบถ้วนในทุกๆด้านไม่จำเป็นต้องพึ่งพาตามประเพณีจากศาสนาอื่นศาสนาใด อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของศาสนาอิสลามว่า

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي
وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ
لِإِيمَانِهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

(المائدة بعض من آية: 3)

ความว่า: “วันนี้ข้าได้ให้ความสมบูรณ์แก่พวกเจ้าแล้ว ซึ่งศาสนาของพวกเจ้าและข้าได้ให้ครบถ้วนแก่พวกเจ้าแล้ว ซึ่งความกรุณาเมตตาของข้าและข้าได้เลือกอิสลามให้เป็นศาสนาแก่พวกเจ้าแล้ว”

(ส่วนหนึ่งจากอัลมาอิดะฮ์ : 3)

โองการนี้ได้บ่งบอกถึงความเสร็จสมบูรณ์ของศาสนาอิสลามอันเป็นสิ่งเพียงพอเพียงกับทุกๆความต้องการของมนุษย์ในทุกๆด้าน เมื่อศาสนาเสร็จสมบูรณ์ เหล่าบรรดามุสลิมไม่จำเป็นต้องไปแสวงหาหนทางอื่นนอกจากอิสลาม ทั้งนี้ประเพณีเป็นส่วนหนึ่งในความสมบูรณ์ศาสนา ดังนั้นมุสลิมไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามประเพณีต่างศาสนิก

จากการอธิบายข้างต้น จะเห็นว่า มุสลิมมีประเพณีของมุสลิม ทั้งมาจากหลักคำสอนศาสนาหรือจะมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิมของสังคมมุสลิมนั้นๆ ดังนั้นมุสลิมในสังคมหนึ่งๆนั้นนอกจากปฏิบัติตามประเพณีของมุสลิมที่มาจากหลักคำสอนศาสนาแล้ว ยังสามารถปฏิบัติตามประเพณีของสังคมมุสลิมในสังคมอื่นๆ トラบใดประเพณีดังกล่าวขึ้นชื่อว่าประเพณีมุสลิม อาทิเช่น สังคมมลายูมุสลิมแต่งกายเหมือนประเพณีแต่งกายของสังคมอาหรับมุสลิม เป็นต้น

ดังที่กล่าวมา มุสลิมควรปฏิบัติตามประเพณีมุสลิมจึงเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับศาสนา ส่วนสังคมมุสลิมปฏิบัติตามสังคมต่างศาสนิกชนนั้น นับว่าเป็นที่ขัดแย้งกับหลักคำสอนศาสนา

จ. ประเพณีต่างศาสนิก

ประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดมาในแต่ละสังคม บางอย่างมีลักษณะเฉพาะในสังคมนั้นๆ บางอย่างมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่ปฏิบัติกันในสังคมอื่น การที่ประเพณีของแต่ละสังคมมีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือต่างกันนั้น ส่วนหนึ่งมาจากเหตุความเชื่อและศาสนา ดังที่กล่าวมาข้างต้น ดังนั้นประเพณีที่ไม่ได้มาจากหลักคำสอนศาสนาอิสลาม เรียกว่า ประเพณีต่างศาสนิก เป็นประเพณีที่มาจากหลักคำสอนศาสนาต่างๆที่ไม่ใช่ศาสนาอิสลามและมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิมของต่างศาสนิกในแต่ละสังคม

ประเพณีต่างศาสนิกได้รับอิทธิพลจาก 2 ประการ คือมาจากศาสนาและบรรพบุรุษดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน ประเพณีต่างศาสนิกมีมากมายดังปรากฏในสังคมปัจจุบัน จะเห็นว่าบางครั้งประเพณีต่างศาสนิกมาจากศาสนาของตนเอง อาทิเช่น ประเพณีการเสียชีวิต การบวชเข้าพรรษา เป็นต้น บางครั้งมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิม อาทิเช่น ประเพณีการแต่งงาน และบางครั้งมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา อาทิเช่น เทศกาลงานสงกรานต์ และบางครั้งก็ปฏิบัติตามประเพณีของ

ต่างศาสนา อาทิเช่น เทศกาลวันปีใหม่คริสต์ศักราช จะเห็นว่าผู้คนมากมายทั้งคริสต์ศาสนิกและต่างศาสนิกต่างให้ความสำคัญกับวันดังกล่าว

ดังที่กล่าวมา ประเพณีต่างศาสนิกมีมากมาย ทั้งมาจากศาสนาตนเองและยืมมาจากต่างศาสนิก ส่วนหนึ่งที่เป็นสาเหตุดังกล่าว นั้น มาจากความพึงพอใจและความนิยมของผู้คนในสังคม แต่เชื่อว่าสังคมในโลกนี้สามารถปฏิบัติตามประเพณีของศาสนาอื่นได้อย่างอำเภอกใจ เพราะบางศาสนาไม่อนุโลมศาสนิกของตนมาเกี่ยวข้องและปฏิบัติตามประเพณีต่างศาสนิก ดังเช่นศาสนาอิสลามและศาสนาอื่นๆ

ดังที่กล่าวข้างต้นว่า ประเพณีต่างศาสนิกนั้น มาจากหลักคำสอนของศาสนาและบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวต่างศาสนิก และเป็นที่ยอมรับว่า ศาสนาอื่นนั้นเป็นศาสนาที่อัลลอฮ์ ﷻ ไม่ยอมรับ อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي
الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

(آل عمران : 85)

ความว่า: “และผู้ใดแสวงหาศาสนาหนึ่งศาสนาใดอื่นไปจากศาสนาอิสลามแล้ว ศาสนานั้นจะไม่ถูกรับจากพระองค์เป็นอันขาด และในปรโลก เขาจะอยู่ในหมู่ผู้ที่ขาดทุน”

(อาละอิมรอน : 85)

ดังนั้น ประเพณีซึ่งเป็นส่วนหนึ่งมาจากศาสนานั้น ก็ถูกห้ามปฏิบัติเช่นกัน เพราะมุสลิมจำเป็นต้องปฏิบัติตามศาสนาอิสลามเท่านั้น อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيحَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾

(الجمانية : 18)

ความว่า : “แล้วเราได้ตั้งเจ้าให้อยู่บนแนวทางหนึ่งในเรื่องของศาสนาที่แท้จริง ดังนั้นจงปฏิบัติตามแนวทางนั้น และอย่าได้ปฏิบัติตามอารมณ์ต่ำของบรรดาผู้ไม่รู้”

(อัลญาซียะฮ์ : 18)

คำว่า شريعة ชะรีอะฮ์ แปลว่า "ทาง ศาสนา" ส่วนความหมายชะรีอะฮ์ คือ ประมวลข้อปฏิบัติต่างๆของศาสนาที่อัลลอฮ์ ﷻ ทรงบัญชาแก่นุซัย ดังนั้นโองการบทนี้ต้องการบ่งบอกข้อปฏิบัติต่างๆของศาสนาอยู่บนวิถีวิทยาที่ชัดเจน ด้วยเหตุนี้จึงบัญชาให้มุสลิมดำเนินอยู่บนแนวทางดังกล่าว(al-Zirikly,1969:189/5)

ดังนั้น การมุสลิมนำประเพณีต่างศาสนิกมาปฏิบัติตาม นับว่าเป็นการกระทำที่ผิดตามหลักคำสอนศาสนา ทั้งประเพณีที่มาจากศาสนาหรือมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิมของชาวต่างศาสนิก แม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับศาสนาต่างศาสนิก แต่การกระทำดังกล่าวมาจากการเลียนแบบพฤติกรรมของต่างศาสนิก ทำให้มุสลิมมีความใกล้เคียงหรือเลียนแบบกับเขาเหล่านั้น ผู้ซึ่งเป็นต่างศาสนิก ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า

((مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ))

(أخرجه أبو داود . n.d : 4031)

ความว่า :“ผู้ใดเลียนแบบกลุ่มชนใด เขาก็เป็นส่วนหนึ่งจากกลุ่มชนนั้น”³

(บันทึกโดย Abū Daud, n.d : 4031)

บทอะดีซข้างต้น กล่าวถึงสถานะของกลุ่มหนึ่ง ที่มีการเลียนแบบอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นกลุ่มที่เลียนแบบผู้อื่นนั้นจะกลายเป็นกลุ่มที่ถูกเลียนแบบโดยปริยาย เช่นเดียวกับมุสลิม หากเลียนแบบกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจากบรรดาต่างศาสนิก มุสลิมกลุ่มนั้นก็จะเป็นชนกลุ่มนั้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวนับว่าเป็นความผิดที่ใหญ่ในมุมมองศาสนา ด้วยเหตุผลดังกล่าว ศาสนาอิสลามจึงให้ความสำคัญและตระหนักถึงหลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามต่างศาสนิกเพราะเกรงว่าเยาวชนรุ่นหลังจะไม่ตระหนักและหลุดเข้าไปในหนทางที่ผิด ท่านนบี ﷺ ตักเตือนเรื่องการปฏิบัติตามแบบอย่างของต่างศาสนิก กล่าวว่า

((لَتَتَّبِعَنَّ سَنَنَ مَنْ كَانَتْ قَبْلَكُمْ شِرَارًا بَشِيرًا وَخِرَارًا عَا))

بِذَرَارِعِ، حَتَّى لَوْ سَلَكَوْا جُحْرًا ضَبًّا لَسَلَكَتُمْوَهُ

قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: فَمَنْ؟ ((؟))

(أخرجه البخاري، 1993 : 6775)

ความว่า :“แน่นอน พวกท่านจะปฏิบัติตามแนวทางต่างๆของบรรดาผู้ที่อยู่ก่อนหน้าพวกท่าน ทีละคืบ ทีละคืบ และ ทีละคอก ทีละคอก จนกระทั่งหากพวก

³ อะดีซอะสันเศาะฮียะฮ์ บันทึกโดย Abū Daud, n.d : 4031

เขาเข้ารูแย้ แน่นอนพวกท่านก็จะตามพวกเขา(เข้าไปด้วย) พวกเรากล่าวว่า “โอ้ท่านศาสนทูตของอัลลอฮ์ เอ๋ย พวกชาวยิวและคริสเตียน ไซ้ไหม? ท่านนบี กล่าวว่ “แล้วใครอีกล่ะ?”

(บันทึกโดย al-Bukhāriy,1993: 6775)

ในบทอะดีษที่กล่าวมา ท่านนบี ﷺ ได้แจ้งเตือนชาวมุสลิมทั้งหลายในการปฏิบัติตามชาวยิวและคริสเตียน การปฏิบัติตามเริ่มมาจากที่ละนิดที่ละน้อย จนกระทั่งทำให้เรตกอยู่ในกลุ่มชนดังกล่าว ดังนั้นมุสลิมควรห่างไกลจากขั้นตอนและปัจจัยที่ทำให้เกิดการปฏิบัติและประพฤติตามต่างศาสนา เพราะนั่นคือ สิ่งห้ามปรามในศาสนา

แต่อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าการห้ามนั้นจะปิดกั้นไม่ให้มุสลิมปฏิบัติตามเพียงอย่างเดียว เพราะการอยู่ในสังคมนับว่าส่วนน้อยที่จะไม่มีต่างศาสนิกปะปนอยู่ด้วย โดยเฉพาะสังคมใหญ่ๆก็จะประกอบไปด้วยมุสลิมและต่างศาสนิก ดังนั้นมุสลิมจึงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับต่างศาสนิกนับเป็นเรื่องธรรมดา บางครั้งจำเป็นต้องเข้าร่วมกับประเพณีต่างศาสนิกโดยปริยาย และบางครั้งก็จำเป็นต้องปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้มันนักวิชาการบางส่วน เห็นว่าการปฏิบัติตามในบางกรณี ถือว่าเป็นสิ่งอนุโลม เพราะเขามีได้มีเจตนาธรรมในการกระทำ เพียงความจำเป็นต้องปฏิบัติ อับดุลมะญิด สะลิม(Abd.al-Majīd Salīm,1928:472/5) จุฬาราชมนตรีอีอีปต์กล่าวว่า

“การร่วมหมวกนับว่าเป็นการเลียนแบบชาวต่างศาสนา หากผู้ใดร่วมหมวกเพื่อเลียนแบบชาวต่างศาสนา โดยมิได้นึกถึงและไม่ได้มีเจตนาที่จะลบหลู่ศาสนา ถือว่าเขาผู้นั้นได้กระทำความผิดเท่านั้น ไม่ถึงกับกลายเป็นกลุ่มชนต่างศาสนิกนั้นๆ สำหรับผู้ใดร่วมหมวกเพื่อหลีกเลี่ยงความร้อนหรือความหนาว การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งอนุโลมตราบใดเขาไม่ได้มีเจตนาดังที่กล่าวมา”

ดังนั้น ความสัมพันธ์ด้านประเพณีระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกคือการปฏิบัติตามประเพณีศาสนาใดศาสนาหนึ่งตามความพึงพอใจและความจำเป็นต้องปฏิบัติ โดยประเพณีมุสลิมกับต่างศาสนิก ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาและบรรพบุรุษดั้งเดิมของแต่ละสังคม จึงทำประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในแต่ละศาสนานั้นบางอย่างมีลักษณะเฉพาะในสังคมนั้นๆ บางอย่างก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่ปฏิบัติกันในสังคมอื่น มุสลิมควรเรียนรู้และสามารถแยกแยะทั้งความคิด พฤติกรรม จริยธรรมและข้อปฏิบัติต่างๆจากประเพณีต่างศาสนิก เพื่อไม่ให้เกิดการเลียนแบบต่างศาสนา ใน

ทำนองเดียวกันหากการเลียนแบบนั้นเป็นเหตุจำเป็นต่อบุคคล จนกระทั่งกลุ่มสังคม การปฏิบัติดังกล่าวเป็นที่อนุมัติในศาสนา แต่ต้องคำนึงถึงขอบเขตและความจำเป็น เป็นหลักในการปฏิบัติตาม

2.2.2 ความสัมพันธ์ด้านค้าขายระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

ในอดีต สังคมมนุษย์มีระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง แต่ละครอบครัวสามารถผลิตพืชผลไว้รับประทานในครัวเรือนของตนได้ ข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ยาก เพราะอาศัยวัตถุดิบที่มีตามธรรมชาติเป็นหลัก เมื่อสังคมพัฒนาขึ้นและคนสามารถผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหาร สามารถประยุกต์สิ่งของเครื่องใช้ได้ในปริมาณที่เกินความความต้องการ จนเหลือจากความต้องการของตน จึงนำผลผลิตที่เกินความต้องการของตน ไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของหรืออาหารที่ตนและครอบครัวไม่สามารถผลิตขึ้นมาได้กับบุคคล หมู่บ้าน หรือระหว่างเมือง ที่อยู่ห่างไกลออกไป(วราภรณ์,2004: 66-67) โดยอาศัยพ่อค้ากองคาราวาน หรืออานาผลผลิตนั้น ไปแลกเปลี่ยนด้วยตนเอง ต่อมาเมื่อสังคมเจริญขึ้นเป็นเมืองใหญ่ มีสภาพและฐานะเป็นสังคมเมือง การใช้จ่ายเริ่มแพร่หลายผู้คนจึงมีการแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยเงินตราด้วยการซื้อขาย ซึ่งพฤติกรรมของการแลกเปลี่ยนและการซื้อขายสินค้านี้คือ การค้าขาย นักวิชาการนิยามความหมายค้าขาย ดังต่อไปนี้

อัลญุรญานีย์(al-Jurjāniy,1983:53)ให้ความหมายว่า การที่ซื้อในบางสิ่งบางอย่างเพื่อเอาไปขายด้วยการได้กำไร

อิบนุ คอลดูน(Ibn Khaldūn,1988:808)ให้ความหมายว่า การเพิ่มทรัพย์สินโดยการซื้อสินค้าและพยายามขายสินค้านี้ด้วยราคาแพงกว่าตอนที่ซื้อมา

นักวิชาการส่วนหนึ่ง(al-Tahānawiy,n.d:466/4)ให้ความหมายว่า การแลกเปลี่ยนด้วยการลงทุน เพื่อให้ได้ผลกำไร

จากนิยามความหมายของนักวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่า ความหมายของการค้าขาย คือการตกลงแลกเปลี่ยนสินค้าบริการ หรือซื้อขายสินค้า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีผลกำไรเป็นหลัก นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในสังคมที่ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน การค้าขายในสมัยแรกๆจะเริ่มด้วยการแลกเปลี่ยนด้วยสินค้าที่มีค่า เมื่อการค้าแพร่หลายมากขึ้นมนุษย์ก็เริ่มใช้โลหะ จนกระทั่งปัจจุบันมีการใช้เงินตรา เป็นสื่อกลางในการค้าขาย

ดังนั้น เมื่อการค้าขายมีมาตั้งแต่สมัยอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน การค้าย่อมเกิดขึ้นได้กับทุกๆสังคม ทั้งสังคมมุสลิมและสังคมต่างศาสนิก

ก. การค้าขายในมุมมองอิสลาม

แท้จริงการค้าขาย เป็นแนวทางหนึ่งในการหาปัจจัยยังชีพของมนุษย์ ซึ่งนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในสามของการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่ควบคู่มาแต่อดีตจนกลายเป็นนิสัยในการดำรงชีวิต ทั้งสามที่เป็นปัจจัยยังชีพนั้นได้แก่ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการค้าขาย(Muhsin,1972:159)ในมุมมองศาสนา การทำงานหาเลี้ยงชีพนับว่าเป็นสิ่งอนุโลมและส่งเสริมให้ปวงบ่าวทั้งหลายหาปัจจัยยังชีพเท่าที่สามารถทำได้ อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวเกี่ยวกับการหาปัจจัยยังชีพ กล่าวว่า

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا
وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾

(المملك: 15)

ความว่า : “พระองค์คือผู้ทรงทำแผ่นดินนี้ให้ราบเรียบสำหรับพวกเจ้าดังนั้น จงสัญจรไปตามขอบเขตของมัน และจงบริโภคจากปัจจัยยังชีพของพระองค์และยังพระองค์เท่านั้นการฟื้นคืนชีพ”

(อัลมุลก : 15)

ความหมายในโองการข้างต้น อัลลอฮ์ ﷻ ส่งเสริมให้ปวงบ่าวเดินทางไปในที่ที่คุณต้องการไปและสามารถหมุนเวียน(ซื้อขายแลกเปลี่ยน)ทุกๆประเภทของการได้กำไรและการค้าขาย (al-Qāsimiy,1866:8885/16)ได้ตามทิวสารทิศ トラบใดการกระทำนั้นอยู่ในขอบเขตและกรอบของศาสนา จึงจำเป็นอย่างยิ่งในเรื่องนี้คือ การทำงานหาเลี้ยงชีพ พยายามตั้งใจ และขยันขันแข็ง ละทิ้งจากความเกียจคร้าน ซึ่งการทำงานนั้นจะครอบคลุมในทุกๆประเภท ทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การค้าขายและอื่นๆจากการงานที่สามารถให้กำไรและประโยชน์ที่ถูกต้องตามหลักศาสนา

ดังนั้น การค้าขายเป็นส่วนหนึ่งของการงานที่สามารถให้ประโยชน์แก่ปวงบ่าว ซึ่งหากการงานใดที่เป็นประโยชน์ สิ่งนั้นก็เป็นที่อนุโลมและส่งเสริมในศาสนา ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า

((اٰخِرُ صُنِّ عَلٰى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنَ بِاللّٰهِ))

(أخرجه مسلم . 1981 : 2664)

ความว่า : “ท่านจงแสวงหาสิ่งที่ยังประโยชน์แก่ท่าน และจงขอความช่วยเหลือจากอัลลอฮ์”

(บันทึกโดย Muslim, 1981 : 2664)

จากบทฮะดีษ เห็นได้ว่า การแสวงหาปัจจัยยังชีพที่เป็นประโยชน์นั้นเป็นสิ่งที่ศาสนา ส่งเสริม เพื่อให้การแสวงหาได้อย่างง่ายดายและได้รับความจำเป็น ฉะนั้น ควรขอความช่วยเหลือ จากอัลลอฮ์ ﷻ เพื่อส่งสิ่งที่ตั้งถามแก่ปวงบ่าว

นอกจากนี้การทำการค้าขาย ยังเป็นแบบอย่างการหาปัจจัยยังชีพของท่านบี ﷺ และพ่อค้าในสมัยนั้นด้วย มีฮะดีษได้กล่าวเกี่ยวกับการค้าทั้งสมัยอริชและสมัยอิสลามเข้ามา ท่านอิบนุอับบาส رضي الله عنه กล่าวว่า

ความว่า :“ในสมัยอริชามีตลาดอุกาศ มัฆนะฮ์ และซุมะซาซ ต่อมาเมื่อศาสนาอิสลามเข้ามามี บทบาทในสังคมผู้คนที่เป็นมุสลิมก็ต่างยกเลิกขายในตลาดดังกล่าว จนกระทั่งมีโองการจากอัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่

ความว่า:“ไม่มีโทษใดๆแก่พวกเจ้าการที่พวกเจ้าจะ แสวงหาความกรุณาอย่างหนึ่งอย่างใดจากพระเจ้าของพวกเจ้า”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 198)

โดยโองการดังกล่าวลงมาในช่วงประกอบพิธีฮัจญ์”

(บันทึกโดย al-Bukhāriy,1993 : 199)

ฮะดีษข้างต้น บ่งบอกถึงอนุโลมมุสลิมในการแสวงหาปัจจัยยังชีพด้วยการ ประกอบการค้าขาย โดยไม่ได้เป็นความผิดแต่อย่างใด ด้วยเหตุดังกล่าว ชาวมุสลิมจึงเข้ามาทำการค้าขายอีกครั้งในตลาดดังกล่าวและค้าขายทั่วมืองต่างๆทั้งภายในประเทศและนอกประเทศ อาทิเช่น เยเมน ซีเรีย อียิปต์ เป็นต้น

ข. ประเภทการค้าขายในอิสลาม

ดังที่กล่าวมาข้างต้น หลังจากการค้าขายเป็นสิ่งอนุญาตในศาสนา ทั้งยังเป็นแบบอย่างจากการปฏิบัติของนบีมุฮัมมัด ﷺ การค้าจึงเป็นงานที่นิยมของบรรดามุสลิม เมื่อบริบทของการค้าได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งครอบคลุมเมืองต่างๆของประเทศ บางครั้งไม่มีความต้องการในสินค้านั้นๆ จึงทำให้นักค้าขายเกิดการเคลื่อนย้ายสินค้าไปสู่ดินแดนผู้บริโภครวมถึงความ ต้องการ เพราะสามารถแสวงหากำไรได้ดีกว่า ด้วยเหตุนี้นักวิชาการอิสลามจึงแบ่งประเภทการค้า ออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. การค้าขายแบบภายใน เป็นการดำเนินการซื้อขายระหว่างผู้คนภายในประเทศเดียวกัน การค้าขายดังกล่าวจะปฏิบัติตามข้อกำหนดต่างๆของนักวิชาการฟิกฮ์ ไม่จำเป็นต้องมีรัฐเป็นสื่อกลางหรืออยู่ภายใต้ดูแลโดยตรงของรัฐ เพียงแต่ต้องการดูแลควบคุมทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการใช้ข้อกำหนดต่างๆในการซื้อขาย และโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนตามหลักศาสนาอิสลามเหมือนกับการปฏิบัติตามธุรกรรมต่างๆ อาทิเช่น ธุรกิจการเช่า การแต่งงาน เป็นต้น(al-Nabhāniy,1953:244) การค้าดังกล่าวได้ถูกกล่าวในอัลกุรอาน กล่าวว่

﴿إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُمُوهَا﴾

(البقرة بعض من آية : 282)

ความว่า:“นอกจากว่ามันเป็นสินค้าที่ปรากฏอยู่ต่อหน้าซึ่งพวกเจ้าหมุนเวียนมัน(ซื้อขายแลกเปลี่ยน)ระหว่างพวกเจ้า ก็ไม่มีโทษอันใดแก่พวกเจ้าที่พวกเจ้าจะไม่บันทึกมัน”

(ส่วนหนึ่งจากอัลบะเกาะเราะฮ์ : 282)

โองการข้างต้น กล่าวถึงช่วงที่หมุนเวียน(ซื้อขายแลกเปลี่ยน)ให้มีการบันทึกในขณะที่มีความจำเป็นน้อย และไม่มีโทษอันใดหากไม่มีการบันทึก เพราะการหมุนเวียนคือการค้า ซึ่งการค้าดังกล่าวย่อมห่างไกลจากความขัดแย้งและความหลงลืม(al-Qāsimiy,1866:722/3)ดังนั้น การค้าขายที่กล่าวมา หมายถึงการค้าขายระหว่างผู้คนภายในประเทศเดียวกัน เป็นสินค้าที่ปรากฏอยู่ต่อหน้าทั้งผู้ซื้อผู้ขาย สามารถเข้าใจสินค้า จึงห่างไกลจากความขัดแย้งและหลงลืม

2. การค้าขายแบบส่งออก คือการดำเนินการซื้อขายที่เกิดขึ้นระหว่างชนชาติและประชาชนของประเทศใดประเทศหนึ่งขึ้นไป โดยการค้าขายแบบส่งออกต้องอยู่ภายใต้อำนาจของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ด้วยเหตุดังกล่าวการค้าขายจึงต้องผ่านการตรวจสอบจากรัฐในการส่งออกหรือห้ามส่งออกสินค้า

ดังนั้น การค้าขายดังกล่าวจึงต้องดำเนินการตามนโยบายของรัฐที่กำหนด เพื่อรัฐจะได้ดูแลกิจการของประชาชนในด้านการส่งออก ในอัลกุรอานได้กล่าวเกี่ยวกับการค้าขายดังกล่าว โดยเป็นเหตุการณ์ที่ท่านนบีอิบรอฮีม عليه السلام กล่าวขอพรจากอัลลอฮ์ ﷻ ในช่วงที่ท่านกำลังอ่อนแอในการหาปัจจัยยังชีพแก่ลูกหลานของท่าน กล่าวว่

﴿رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ دُونِ بَيْتِكَ بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ
الْمَحْرَمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي
إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ﴾

(إبراهيم : 37)

ความว่า : “โอ้พระเจ้าของเรา แท้จริงข้าพระองค์ได้
ให้ลูกหลานของข้าพระองค์ พำนักอยู่ ณ ที่ราบลุ่มนี้
โดยไม่มีพืชผลใดๆซึ่งอยู่ใกล้บ้านอันเป็นเขตหวงห้าม
ของพระองค์ โอ้พระเจ้าของเราเพื่อให้พวกเขาดำรง
การละหมาดขอพระองค์ทรงให้จิตใจจากปวงมนุษย์
มุ่งไปยังพวกเขาและทรงประทานปัจจัยยังชีพที่เป็น
พืชผลแก่พวกเขา เพื่อว่าพวกเขาจะขอบคุณ”

(อิบรอฮีม : 37)

โองการดังกล่าวเป็นการขอพรจากท่านนบีอิบรอฮีม عليه السلام เพื่อให้อัลลอฮ์ ﷻ ทรง
บันดาลใจของบรรดามุสลิมกรูกันไปที่มักกะฮ์ ที่ซึ่งมีนบีอิสมาอีล عليه السلام ลูกของท่านและนางฮาญัรภริ
ยาของท่านพำนักอยู่ โดยไม่มีพืชผลใดๆ ด้วยความจำเริญของท่าน อัลลอฮ์ ﷻ จึงรับพรดังกล่าวด้วย
การทำให้เขตหวงห้ามของพระองค์กลายเป็นสถานที่ปลอดภัยและพืชผลที่เป็นยังชีพหลากหลายทุก
ประเภท ทั้งดินทั้งมาจากตะวันออกและตะวันตกได้มารวมอยู่ ณ ที่ราบลุ่ม ที่ซึ่งเคยไม่มีพืชผลใดๆมา
ก่อน โดยพืชผลดังกล่าวมีตลอดฤดูกาลทั้งช่วงหน้าหนาวหน้าแล้ง จนกระทั่งปัจจุบันถ้าสังเกต จะเห็น
ได้ว่า ในเมืองมักกะฮ์ มักมีสิ่งของและพืชผลจากประเทศต่างๆหลากหลายชนิดมารวมกันในเมืองนี้ ทำ
ให้เป็นจุดศูนย์กลางการค้าของบรรดาพ่อค้าแม่ค้ามุสลิมทั่วทุกมุมของโลก

ประเภทของการค้าที่กล่าวมาข้างต้น เกิดจากการขยายตัวของการค้าอย่าง
กว้างขวาง จนกระทั่งครอบคลุมเมืองต่างๆภายในประเทศของตน จึงเกิดการขยายตัวการค้าออก
ต่างประเทศ ด้วยเหตุนี้นักวิชาการแบ่งประเภทการค้าขายออกเป็น 2 ประเภทคือ การค้าขายแบบ
ภายในและการค้าขายแบบภายนอก โดยการค้าขายทั้ง 2 ประเภทจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือการ
ค้าขายแบบภายใน ไม่จำเป็นต้องมีการบันทึกในกรณีที่ไม่จำเป็น ส่วนการค้าขายภายนอกจำเป็นต้อง
อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ แต่อย่างไรก็ตามการค้าทั้ง 2 ประเภทนับว่าเป็นสิ่งที่อนุญาตและ
ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดของนักวิชาการฟิคว์ ที่ได้กำหนดไว้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินการค้า

ค. การค้าขายระหว่างมุสลิม

การค้าคือ การซื้อขายหรือการแสวงหาโชคปัจจัยที่เป็นสิ่งอนุมัติ(ฮะลาล) ด้วยเหตุผลดังกล่าว การค้าจึงเป็นสิ่งอนุญาตในศาสนาและส่งเสริมให้มุสลิมปฏิบัติตาม เนื่องจากการค้าเป็นหนึ่งในแนวทางที่ท่านบิรฮัมมัด رضي الله عنه เคยปฏิบัติ มุสลิมสามารถทำการค้าแลกเปลี่ยนระหว่างมุสลิมด้วยกัน เพราะนอกจากการหาปัจจัยยังชีพที่เป็นสิ่งอนุมัติ(ฮะลาล)แล้ว การค้าระหว่างมุสลิมยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมด้วยกัน หากเป็นการค้าแบบภายใน และสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้ หากการค้าดังกล่าวเป็นการค้าแบบภายนอก ดังนั้นการค้าอาจเป็นสื่อกลางในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมด้วยกัน และยังสามารถรวมตัวจากทุกสารทิศให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ การกระทำดังกล่าวนี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งวัตถุประสงค์ของอัลลอฮ์ ﷻ ที่จะให้มุสลิมรู้จักกัน รวมเป็นหนึ่งเดียวกันในศาสนา อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾

(آل عمران بعض من آية: 103)

ความว่า : “และพวกเจ้าจงยึดสายเชือกของอัลลอฮ์ โดยพร้อมกันทั้งหมดและจงอย่าแตกแยกกัน”

(ส่วนหนึ่งจากอาละอิมรอน : 103)

โองการบทนี้ บ่งบอกถึงบัญชาของอัลลอฮ์ ﷻ โดยให้ปวงบ่าวยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนของอัลลอฮ์ ﷻ โดยพร้อมกัน และห้ามปรามแตกแยกในการยึดถือศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ โดยที่กลุ่มหนึ่งยึดถือโดยเคร่งครัด อีกหลายกลุ่มยึดถือบ้างไม่ยึดถือบ้าง เป็นต้น ดังนั้นการค้าขายนับว่าเป็นสื่อกลางในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมสามารถฟื้นฟูและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการพัฒนาสังคมมุสลิม

ดังนั้น การที่มุสลิมจะบรรลุวัตถุประสงค์ตามโองการที่กล่าวมาข้างต้นด้วยการค้าขายมุสลิมจำเป็นต้องดำเนินการค้าขายอยู่บนพื้นฐานของเงื่อนไขและข้อกำหนดต่างๆที่นักวิชาการฟิควัยได้วางไว้ หรือหากเป็นการค้าภายนอกก็ต้องอยู่บนพื้นฐานสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลไปด้วย และนอกจากปฏิบัติตามเงื่อนไขและข้อกำหนดต่างๆแล้ว นักการค้ามุสลิมต้องมีคุณลักษณะที่ดี อาทิเช่น ไม่โกงตาชั่ง จ่ายชะกาตการค้าเมื่อครบเงื่อนไข ไม่สาบานหลอกๆ เป็นต้น และประกอบไปด้วยศีลธรรมจริยธรรมที่ดีด้วยดังที่ท่านอูษามิด(al-Ghazāli,2005:524) กล่าวว่า

“แท้จริงอัลลอฮ์ได้บัญชาให้ปวงบ่าวทั้งหลายมีความยุติธรรมและความดี(อิสฮาน)พร้อมกันทั้งหมด โดยความยุติธรรม เป็นสาเหตุแห่งความสำเร็จในหน้าที่

การงาน กล่าวคือ ถ้านำความยุติธรรมมาใช้ในการค้า
ผลตอบแทนคือต้นทุน คุณจะได้รับต้นทุนกลับมา
ส่วนความดี(อิสลาม) เป็นสาเหตุในการได้รับชัยชนะ
และความสุขสบายในหน้าที่การงาน กล่าวคือ ถ้านำ
ความดี(อิสลาม)มาใช้ในการค้า ผลตอบแทนคือกำไร
คุณจะได้รับกำไรจากการทำความดีของคุณ”

ดังนั้น การค้าขายระหว่างมุสลิม จะมีความสัมพันธ์กับหลักคำสอนศาสนาที่ผู้ค้าต้อง
ปฏิบัติตามข้อกำหนดต่างๆที่ว่าด้วยเรื่องซื้อขายและอื่นๆ และอิสลามยังเน้นเรื่องความยุติธรรมและ
ความดีงาม(อิสลาม) ในการค้าขาย เพราะทั้งสองประการสามารถเป็นแนวทางที่จะทำให้การค้า
จำเริญด้วยการสำเร็จและได้กำไรจากการค้ามากยิ่งขึ้น

ง. การค้าขายระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

การค้าขายคือ การแสวงหาปัจจัยยังชีพประเภทหนึ่ง นับว่าเป็นการปฏิสัมพันธ์
ระหว่างมนุษย์เพื่อแสวงหากำไรทางดุนยาวิยะฮ์(ทางโลก) ดังนั้นการค้าขายจึงไม่จำเป็นต้องทำการค้า
ระหว่างมุสลิมกับมุสลิมเท่านั้น ยังสามารถทำการค้าร่วมกันระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ทั้งนี้
เนื่องจากการค้าเป็นส่วนหนึ่งของการอยู่ร่วมกันระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ความสัมพันธ์ดังกล่าว
อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวในอัลกุรอานว่า

﴿لَا يَنْهَىٰكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوا فِي الدِّينِ وَلَا
يُخْرِجُواكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾

(الممتحنة : 8)

ความว่า : “อัลลอฮ์มิได้ทรงห้ามพวกเจ้าเกี่ยวกับบรรดา
ผู้ที่มีได้ต่อต้านพวกเจ้าในเรื่องศาสนาและพวกเขา
มิได้ขับไล่พวกเจ้าออกจากบ้านเรือนของพวกเจ้าใน
การที่พวกเจ้าจะทำความดีแก่พวกเขา และให้ความ
ยุติธรรมแก่พวกเขา แท้จริงอัลลอฮ์ทรงรักผู้มีความ
ยุติธรรม”

(อัลมมตะฮินะฮ์ : 8)

โองการดังกล่าว นับว่าเป็นโองการที่ครอบคลุมความสัมพันธ์มุสลิมกับต่างศาสนิกทุกประเภท (Alī Jum'ah, 2006:182) รวมถึงความสัมพันธ์ด้านการค้าขาย โองการบทนี้สามารถเป็นหลักฐานในการอ้างถึงการค้าขายระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ดังนั้นมุสลิมสามารถหากำไรกับต่างศาสนิกด้วยการไม่ยึดติดเกี่ยวกับความเชื่อและศาสนาของบรรดาชนเหล่านั้น トラバใดการค้าสามารถให้ประโยชน์(มีผลประโยชน์)ต่อมุสลิมและปราศจากความไร้ประโยชน์(มีพหุประโยชน์)ต่อศาสนบัญญัติ(ซ็รอ) การค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกได้ปรากฏในฮะดีษ ดังเหตุการณ์ของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ซื้อสิ่งของจากนักค้าขาวิว ท่านหญิงอาอิชะฮ์ กล่าวว่า

((اشْتَرَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ يَهُودِيٍّ

طَعَامًا بِنَسِيئَةٍ، فَأَعْطَاهُ دِرْعًا لَهُ رَهْنًا))

(أخرجه مسلم، 1981، 1603 : 1)

ความว่า: “ท่านศาสนทูตของอัลลอฮ์ ได้ซื้ออาหารจากขาวิวด้วยการค้ำชำระ โดยท่านจำนองเสื้อเหล็กของท่านแก่พ่อค้าขาวิวเพื่อเป็นหลักประกัน”

(บันทึกโดย Muslim, 1981 : 1603)

บทฮะดีษดังกล่าว เป็นตัวอย่างในบรรดาบทฮะดีษที่กล่าวการค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ดังนั้นประจักษ์ได้ว่า การค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกเป็นสิ่งอนุญาต สอดคล้องกับการมติของนักปราชญ์ทั้งหลายว่า การค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก เป็นสิ่งอนุญาตในศาสนา ท่านอัลนะวะวี (al-Nawawiy, 1981:40/11) กล่าวว่า

“ชาวมุสลิมได้รับเอกฉันท์เห็นว่าการปฏิสัมพันธ์กับชาวซิมมีเย่และต่างศาสนิกคนอื่น ๆ เป็นการอนุญาต หากไม่มีสิ่งต้องห้ามในสิ่งที่อยู่กับพวกเขา แต่ก็ไม่อนุญาตให้ชาวมุสลิมขายอาวุธหรือเครื่องมือสงครามแก่ชาวฮีบีย์”

จากความของท่านอัลนะวะวี การค้าขายที่อนุญาตระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก คือการค้าขายที่เป็นประโยชน์ทั้งทางโลกและในแง่ศาสนา ส่วนการค้าที่ห้ามทำการค้าขายระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก คือการค้าขายที่ไร้ประโยชน์ทั้งทางโลกและในแง่ศาสนา ดังเช่นการขายอาวุธยุทโธปกรณ์ให้แก่ต่างศาสนิก เป็นต้น ดังนั้นการดำเนินการค้าขายกับต่างศาสนิก มุสลิมต้องคำนึงถึงกรอบและขอบเขตในการอนุโลมและห้ามปรามศาสนาในการปฏิสัมพันธ์ นักปราชญ์ได้กำหนดขอบเขตทั่วไปเกี่ยวกับการปฏิสัมพันธ์ด้านการค้า (Husām, 2005:42-43) ดังต่อไปนี้

1. ให้เกียรติ อภัย(อิตตาสามุหฺ)แก่ต่างศาสนิก
2. ให้ความอิสระ(อัลบะรออะฮฺ)แก่ต่างศาสนิก
3. มีความยุติธรรม ความซื่อสัตย์
4. ห้ามเกี่ยวข้องกับบริบา (ดอกเบีย)
5. ห้ามหลอกลวง คดโกง
6. ห้ามทำการค้าขายสินค้าที่ห้ามปรามในศาสนาทั้งทางตรง อาทิเช่น ขายสุรา ซากศพ พระพุทธรูป เป็นต้น และทางอ้อม อาทิเช่น ขายอู่นเพื่อทำเบียร์ ขายปืนเพื่อเช่าขายมุสลิม เป็นต้น
7. ห้ามทำการค้ากับสิ่งที่เสี่ยงอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น อาทิเช่น การพนัน ลีोटโต้ หวย เป็นต้น

ขอบเขตที่กล่าวมา เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่นักปราชญ์ได้กำหนดไว้ในด้านการค้า หากมีการกระทำใดๆที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นหรือเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ต่อศาสนา การค้าที่อนุญาตจะกลายเป็นการค้าที่ห้ามปรามโดยปริยาย ด้วยเหตุผลดังกล่าวการทำการค้ากับต่างศาสนิก มุสลิมควรคำนึงถึงผลประโยชน์หรือผลประโยชน์ทางโลกเป็นหลัก

ดังนั้นอิสลามถือว่าการค้าคือ วิธีทางหนึ่งที่ใช้สำหรับการแสวงหาโชคปัจจัยที่เป็นสิ่งอนุมัติ(ฮะลา) การค้าขายจึงเป็นการทำงานที่มีประโยชน์ นับว่าเป็นสิ่งอนุญาตและส่งเสริมในศาสนา หากการค้าขายดำเนินด้วยการกระทำที่ถูกต้องตามหลักศาสนบัญญัติ กล่าวคือ ไม่ปะปนด้วยสิ่งฮะรอมหรือห้ามปราม การค้าก็จะมีแต่ความจำเริญ การค้ามิได้มีไว้เฉพาะมุสลิมกับมุสลิมเท่านั้น แต่ยังสามารถทำการค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ทั้งนี้เนื่องจากมีหลักฐานมากมายทั้งจากแหล่งปฐมภูมิและทุติยภูมิได้กล่าวถึงการค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก และยังเป็นการแสวงหาปัจจัยยังชีพที่เป็นแบบอย่างมาจากการปฏิบัติของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามการอนุญาตการทำการค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกควรคำนึงถึงขอบเขตเท่าที่ศาสนากำหนดและบัญญัติ หากการค้ามิได้ไร้ประโยชน์(มุฟชะดะฮฺ)ทั้งทางโลกนี้และวันอาคีเราะฮฺ ผลของการค้าระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกคือฮะรอม เป็นที่ห้ามปรามในศาสนา

2.2.3 ความสัมพันธ์ด้านการศึกษาระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

ก. การศึกษาในมุมมองอิสลาม

การศึกษานับว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อมนุษย์ โดยเฉพาะมุสลิม ตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลามจะเห็นว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตในโลกนี้และโลกหน้า ทั้งนี้เนื่องจากในหลักคำสอนศาสนา มุสลิมมีภารกิจที่ต้องยึดมั่นและปฏิบัติ ทั้งภารกิจที่เกิดจากการปฏิบัติที่บังคับ สนับสนุน อนุโลม ห้าม และน่ารังเกียจ และภารกิจที่เกิดจากเจตนารมณ์ ดังนั้น การที่มุสลิมจะปฏิบัติหรือละทิ้ง มุสลิมต้องศึกษาเรียนรู้ก่อนปฏิบัติ อาทิเช่น ละหมาดห้าเวลา ถือศีลอดเดือนรอมฎอน ปกปิดเอาเราะฮ์ และการรับประทานอาหารที่ฮาลาล เป็นต้น ดังนั้นมุสลิมต้องศึกษาเรียนรู้ให้ถูกต้องเสียก่อน จึงสามารถปฏิบัติตาม ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อมุสลิมในอัลกุรอานได้กล่าวเกี่ยวกับการศึกษาหาความรู้ในโองการมาหลายบท อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่า

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِذَا قِيْلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوْا فِى الْمَجٰلِيسِ فَاَفْسَحُوْا يَفْسَحَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاِذَا قِيْلَ اَنْشُرُوْا فَاَنْشُرُوْا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ اٰوْتُوْا اَلْعِلْمَ دَرَجٰتٍ وَّاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ﴾

(المجادلة بعض من آية : 11)

ความว่า : “เพราะอัลลอฮ์จะทรงยกย่องเทิดเกียรติแก่บรรดาผู้ศรัทธาในหมู่พวกเจ้า และบรรดาผู้ได้รับความรู้หลายชั้นและอัลลอฮ์ทรงรอบรู้อย่างในสิ่งที่พวกเจ้ากระทำ”

(ส่วนหนึ่งจากอัลมูญาตะละฮ์ : 11)

โองการข้างต้น จะเห็นว่า ผู้ที่มีการศึกษาความรู้ เป็นที่ยกย่องในศาสนา โดยอัลลอฮ์ ﷻ จะให้ผู้ที่มีความรู้ เป็นผู้ซึ่งมีเกียรติในโลกนี้และเขายังจะได้รับผลบุญในวันอาคิเราะฮ์(Lujnah min'Ulamā'al-Azhar,1992:1333/3)เช่นเดียวกับฮะดีษ ท่านนบี ﷺ และเหล่าบรรดาสาวกของท่านได้เน้นการศึกษา ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า

ความว่า : “เมื่ออัลลอฮ์ทรงประสงค์ให้บ่าวคนหนึ่งได้รับความดีงาม พระองค์จะให้เขามีความเข้าใจในศาสนา”

(บันทึกโดย al-Bukhāriy,1993 : 71)

ฮะดีษบทนี้ท่านนบี ﷺ ได้ชี้ถึงการศึกษา การศึกษานับว่าเป็นความดีงาม ดังนั้นการที่อัลลอฮ์ ﷻ จะให้ความดีงามแก่บ่าวคนไหน อัลลอฮ์ ﷻ ก็จะทำให้เขามีความเข้าใจในศาสนาและบทบัญญัติของพระองค์ การที่จะเข้าใจนั้นต้องผ่านกระบวนการศึกษา

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาหาความรู้เป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ เพราะยิ่งศึกษาหาความรู้มากเพียงใดก็จะยิ่งมีความเข้าใจในศาสนาเพิ่มมากขึ้น ทำให้ผู้ศึกษามีความตะก้อรรูป(ใกล้ชิด)ต่ออัลลอฮ์ ﷻ มากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากผู้ศึกษาได้รู้ถึงหลักคำสอนมากขึ้น จึงทำให้ผู้ศึกษาเกิดความยำเกรงและเป็นผู้กักตื้อต่ออัลลอฮ์ ﷻ ด้วยเหตุนี้อัลลอฮ์ ﷻ ทรงยกย่องพวกเขาในการศึกษาหาความรู้ของเขา

ข. ประเภทของการศึกษา

การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นต่อมุสลิม ดังนั้นการมุสลิมจะศึกษาค้นหาความรู้ทั้งหมดนับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีนักวิชาการแบ่งประเภทของการศึกษาโดยแบ่งพิจารณาตามข้อบังคับทางศาสนาสำหรับมุสลิมทุกคนและไม่ทุกคน ออกเป็น 2 ประเภท

1. การศึกษาประเภทฟัรฎูอีน คือการศึกษาที่เป็นข้อบังคับทางศาสนาสำหรับมุสลิม แต่ละคนจะต้องศึกษา อาทิเช่น ศาสน์ที่เกี่ยวข้องกับเอกภาพต่ออัลลอฮ์ ﷻ ศาสน์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนบัญญัติ เป็นต้น หากใครละทิ้งการศึกษาดังกล่าว (โดยไม่มีข้อยกเว้นทางศาสนา) ถือว่ามีความผิด

การศึกษาประเภทนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับศาสนาของอัลลอฮ์ ﷻ ทั้งทางด้านความเชื่อ การปฏิบัติพิธีกรรม การปฏิสัมพันธ์และอื่นๆ โดยแหล่งข้อมูลของการศึกษามาจากอัลกุรอานและอัลฮะดีษเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้จึงเป็นข้อบังคับสำหรับมุสลิมที่ต้องศึกษาเรียนรู้แต่ละคน(al-Muṭayriy,2016:25) เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติการใช้ชีวิตบนโลกและในอาคิเราะฮ์

2. การศึกษาประเภทฟัรฎูกิฟายะฮ์ คือการศึกษาที่เป็นข้อบังคับทางศาสนาสำหรับมุสลิมจะต้องศึกษา แต่ทว่า ไม่จำเป็นต้องศึกษาทุกคน กล่าวคือ หากมีมุสลิมคนหนึ่งหรือสองคนขึ้นไปศึกษา มุสลิมคนอื่นจะผ่านข้อบังคับศึกษาโดยปริยาย อาทิเช่น ศาสน์ที่เกี่ยวข้องกับแพทย์ การค้าขาย การเกษตร เป็นต้น

การศึกษาดังกล่าว หมายถึงการศึกษาที่เกี่ยวกับทุกสรรพสิ่งที่อยู่บนโลกนี้ในทุกๆ ด้าน เพื่อความอยู่รอดและความจำเป็นในการอาศัยอยู่บนโลกนี้ นับว่าเป็นการศึกษาที่มีประโยชน์ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นข้อบังคับสำหรับมุสลิม นบี ﷺ กล่าวว่า

ความว่า :“จงมุ่งมั่นในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตัวท่าน”

(บันทึกโดย Muslim,1981 : 2664)

ฮะดีษบทนี้ กล่าวถึงสิ่งใดก็ตามที่เป็นประโยชน์ ให้เรามุ่งมั่น โดยประโยชน์ดังกล่าว หมายถึง การกระทำที่นำสู่การจงรักภักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ และสิ่งที่พระองค์รัก(al-Nawawiy,1981: 215/16) ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับทางโลกที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่น หรือเป็นปัจจัยยังชีพ เพื่อสามารถดำรงชีวิตและประกอบพิธีกรรมต่ออัลลอฮ์ ﷻ เป็นต้น นับว่าเป็นสิ่งที่พระองค์รัก ด้วยเหตุนี้ การศึกษาเกี่ยวกับทางโลกถือว่าการศึกษามีประโยชน์และเป็นข้อบังคับสำหรับมุสลิมที่ จำเป็นต้องศึกษา

ค. ความสัมพันธ์ด้านการศึกษาระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก

ดังที่กล่าวมา การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นต่อมุสลิม โดยเฉพาะการศึกษาด้านศาสนา เนื่องจากการศึกษาดังกล่าวเป็นแนวทางทำให้มุสลิมเข้าใจและมีความสมบูรณ์ในด้านความเชื่อถือด้าน พิธีกรรมและอื่นๆ เมื่อมุสลิมเข้าใจและมีความสมบูรณ์ในด้านศาสนา คุณลักษณะความเป็นบ่าวที่ดี ของอัลลอฮ์ ﷻ จะเกิดขึ้นโดยปริยาย และผลตอบแทนมุสลิมดังกล่าวคือ สวรรค์ ท่านนบี ﷺ กล่าวว่

ความว่า “ผู้ใดที่แสวงหาหนทางเพื่อที่จะแสวงหา ความรู้หนึ่ง อัลลอฮ์จะทรงทำให้หนทางไปสู่สวน สวรรค์นั้นง่ายตายแก่เขา”

(บันทึกโดย Muslim,1981: 2699)

ฮะดีษข้างต้นได้บ่งชี้สัญญาณคุณสมบัติของผู้ซึ่งสามารถที่จะเข้าสวรรค์ นั่นคือส่วน หนึ่งมาจากผู้ซึ่งพยายามแสวงหาความรู้ด้านศาสนา ด้วยเหตุนี้มุสลิมจึงไม่ละทิ้งการศึกษาหาความรู้ ด้านศาสนา ไม่ว่าจะลำบากยากเย็นหรือแม้แต่กำลังอยู่ในช่วงสงครามก็ตาม การศึกษาศาสนาก็ จำเป็นต้องดำเนิน โดยแบ่งมุสลิมออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก(กลุ่มใหญ่)ให้ออกสงคราม ส่วนกลุ่มที่สอง (กลุ่มน้อย)นั่งเรียนศาสนา จนกระทั่งกลุ่มแรกกลับมาจากสงคราม ก็ต้องมานั่งศึกษาต่อ โดยมีเพื่อนๆ ที่ไม่ได้ออกสงครามเป็นผู้สอนและปรึกษาต่อ(Muṣṭafā,2010:411)

จากความข้างต้น จะเห็นว่า อิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษาอย่างมากแม้ใน ยามวิกฤตสงครามก็ตาม การศึกษาก็จำเป็นต้องดำเนินไปตลอดฝั่ง ส่วนผู้ที่ได้รับการศึกษาจำเป็นต้อง ให้การปรึกษาและสอนผู้ที่ออกไปทำสงคราม นับว่าเป็นหน้าที่ ที่จำเป็นอย่างหนึ่งต่อผู้ที่ได้รับ การศึกษา ต้องให้ความรู้ต่อผู้ที่ยังไม่รู้ ผู้อวิชชา เพราะการที่ผู้ที่มีความรู้ด้านศาสนาแต่ไม่ได้นำความรู้ มาเผยแพร่ต่อผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่มาสอบถามเกี่ยวกับความรู้ด้านศาสนา เขาผู้นั้นจะตกอยู่ในบรรดาผู้ ปิดบังความรู้ และแน่นอนผู้ที่ปิดบังความรู้ศาสนา จะได้รับผลบาปเป็นการตอบแทนและเป็น ที่สาปแช่งของอัลลอฮ์ ﷻ และบรรดาผู้สาปแช่งทั้งหลาย อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวว่

﴿إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَأَلْهَدُوا مِنَ بَعْدِ
مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ
اللَّعِينُونَ﴾

(البقرة : 159)

ความว่า: “แท้จริงผู้ที่ปิดบังหลักฐานอันชัดเจน และ
ซ่อนเร้นนำอันถูกต้องที่เราได้ให้ลงมาหลังจากที่เราได้
ชี้แจงมันไว้แล้วในคัมภีร์สำหรับมนุษย์นั้นชนเหล่านี้
แหละอัลลอฮ์จะทรงขับไล่พวกเขาให้พ้นจากความ
เมตตาของพระองค์และผู้สาปแช่งทั้งหลายก็จะ
สาปแช่งพวกเขาด้วย”

(อัลบะเกาะเราะฮ์ : 159)

แท้จริงโองการดังกล่าวได้กล่าวถึงโทษของชาวอะฮ์ลุลกิตาบ ที่มีพฤติกรรมปิดบัง
ความรู้เมื่อมีผู้มาซักถามเกี่ยวกับศาสนา ดังนั้นผู้ใดก็ตามที่มีพฤติกรรมดังกล่าว เขาผู้นั้นก็จะตกเป็น
กลุ่มชาวอะฮ์ลุลกิตาบที่ปิดบังความรู้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นหน้าที่ของมุสลิม ผู้ซึ่งมีความรู้
ความสามารถ เผยแพร่ความรู้ด้านศาสนาให้แก่ผู้วิเศษ ทั้งมุสลิมด้วยกัน และต่างศาสนิก ทั้งนี้
เนื่องจากโองการดังกล่าวบังคับให้มุสลิมถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ให้แก่มนุษย์ทุกคนได้รับทราบกัน
(al-Sābūniy,2007:108/1) ซึ่งจะครอบคลุมทั้งมุสลิมและต่างศาสนิก ดังที่อัลลอฮ์ ﷻ กล่าวถึง
ในอัลกุรอานว่า

﴿يَتَأْتِيهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ
فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

(المائدة : 67)

ความว่า “เราะฮ์ลุลอัยย จงประกาศสิ่งที่ถูกประทานลง
มาแก่เจ้าจากพระเจ้าของเจ้าและถ้าเจ้ามิได้ปฏิบัติ
เจ้าก็มิได้ประกาศสารของพระองค์ และอัลลอฮ์นั้น
จะทรงคุ้มครองเจ้าให้พ้นจากมนุษย์ แท้จริงอัลลอฮ์จะ
ไม่ทรงแนะนำพวกที่ปฏิเสธศรัทธา”

(อัลมาอิดะฮ์ : 67)

โครงการข้างต้นชี้ให้เห็นว่า เมื่อมีความรู้ความเข้าใจจากสารของอัลลอฮ์ ﷺ แล้ว จงประกาศ ให้ผู้ไม่รู้ได้ศึกษา ส่วนหนึ่งในบรรดาผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาด้านศาสนาอิสลามนั้นคือชาวต่างศาสนิก ด้วยเหตุนี้จึงเป็นหน้าที่ของมุสลิมในการประกาศความรู้ด้านศาสนาให้แก่ต่างศาสนิก โดยอาจเริ่มจากการสอนภาษาอาหรับเพื่อให้เขาได้ศึกษาเรียนรู้ กล่าวความมหัศจรรย์ที่อัลลอฮ์ ﷻ สร้างที่มีกล่าวในอัลกุรอาน เป็นต้น เพื่อให้เขามีสำนึกและหันมารับศาสนา(al-Zumailiy,2005: 1131) ด้วยเหตุนี้ ศาสนาอนุญาตมุสลิม หากต่างศาสนิกสนใจที่จะมาศึกษาเรียนรู้ศาสนาทั้งความรู้ศาสนาทั่วไปหรืออัลกุรอานและอัลชะดีซ นักปราชญ์มุสลิมกล่าวเกี่ยวกับการศึกษาอัลกุรอานของต่างศาสนิก (al-Nawawiy,n.d: 85/2) กล่าวว่า

“ทัศนะของพวกเรากล่าวไว้ว่า ไม่ได้ห้ามผู้ปฏิเสธศรัทธา(กาเฟร์)ในการฟังอ่านอัลกุรอาน แต่ห้ามสัมผัสมุศหฟ และอนุโลมสอนอัลกุรอานหรือไม่? ต้องพิจารณา หากไม่มีความหวังว่าเขาจะเข้ารับอิสลาม การสอนไม่อนุโลม แต่หากมีความหวังว่าจะเข้ารับอิสลาม การสอนเป็นสิ่งอนุโลมส่วนใหญ่”

จากความ การสอนอัลกุรอานแก่ต่างศาสนิก ผู้ซึ่งมีความหวังว่าจะเข้ารับศาสนา เป็นที่อนุญาต ส่วนต่างศาสนิกที่ไม่มีความหวังว่าจะเข้ารับศาสนา ไม่อนุญาต แต่ยังเป็นหน้าที่มุสลิมต้องสอนความรู้ทั่วไปของศาสนา และหากจำเป็นต้องอ้างอิงอัลกุรอาน การสอนก็เป็นที่อนุญาต เพราะการที่จะได้รับทางนำของอัลลอฮ์ ﷻ มิได้อยู่ที่การพิจารณาของมนุษย์ แต่อยู่ที่อัลลอฮ์ ﷻ เพียงองค์เดียว ดังเช่นประวัติของการเข้ารับศาสนาของอุมร์ บิน อัลคhattab ท่านคือหนึ่งในบรรดาผู้ต่อต้านศาสนาอย่างรุนแรง มีความกล้าหาญ และเป็นหนึ่งในสองคนที่ถือเป็นผู้ปฏิเสธศรัทธาที่มีจิตใจโหดเหี้ยมมากที่สุด ทำร้ายบรรดามุสลิม แต่สุดท้ายเข้ารับศาสนาอิสลาม สาเหตุจากการบังเอิญได้ยินการอ่านอัลกุรอาน (al-Suyūtiy,2004: 136)จนกระทั่งอัลลอฮ์ ﷻ ทรงเปิดหัวใจของท่านให้รับเข้าศาสนาอิสลาม

ดังนั้นจึงไม่มีโทษใดๆสำหรับมุสลิมในการสอนศาสนาแก่ต่างศาสนิกที่ต้องการเรียนรู้ศาสนา ในทำนองเดียวกัน มุสลิมเองก็สามารถศึกษาเรียนรู้ศาสนาอื่นๆที่นอกจากศาสนาอิสลาม เพื่อเป็นความรู้วิทยาทานแก่มุสลิมในการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม แต่อย่างไรก็ตามมุสลิมที่จะศึกษาศาสนาของต่างศาสนิกจำเป็นต้องมีเงื่อนไขอย่างน้อยคือ ต้องเป็นมุสลิมที่มีความรู้ความสามารถด้านศาสนามีความรู้เกี่ยวกับการป้องกันการเลียนแบบ(ตะซับบุซ) สามารถปกป้องกิเลสได้ ศาสนาที่ศึกษาต้องมีความจำเป็นที่จะศึกษา เป็นต้น ได้มีหลักฐานจากชะดีซ ท่านนบี ﷺ สัจญัด บิน ซาบิต ไปศึกษาหนังสือชาวฮิวด้วยภาษาสุรยานิยะฮ์ สัจญัด บิน ซาบิต กล่าวว่า

((أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ فَتَعَلَّمْتُ لَهُ كِتَابَ يَهُودَ وَقَالَ "إِنِّي
وَاللَّهِ مَا آمَرُ يَهُودَ عَلَى كِتَابِي" فَتَعَلَّمْتُهُ فَلَمْ يَمُرَّ بِي إِلَّا
نِصْفُ شَهْرٍ حَتَّى حَذَقْتُهُ فَكُنْتُ أَكْتُبُ لَهُ إِذَا كَتَبَ
وَأَقْرَأُ لَهُ إِذَا كُتِبَ إِلَيْهِ))

(أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ. n.d : 3642)

ความว่า: “ท่านนบี ﷺ สั่งฉันให้ศึกษาหนังสือชาวยิว และแล้วฉันได้ศึกษา ท่านนบี ﷺ กล่าวว่า ขอสาบานต่ออัลลอฮ์ แท้จริงฉันรู้สึกหนังสือของฉันไม่ปลอดภัยจากชาวยิว และแล้วฉันได้ศึกษา โดยที่ฉันศึกษาได้ไม่นาน ประมาณครึ่งเดือนจนกระทั่งฉันได้มีความรู้ และหลังจากนั้นเมื่อท่านเขียนฉันจะเขียนเพื่อท่านและฉันจะอ่านเพื่อท่าน เมื่อมีสารถึงท่าน”

(บันทึกโดย Abū Daud, n.d : 3642)

ฮะดีษดังกล่าวแสดงถึงการอนุญาตศึกษาหาความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์มาจากต่างศาสนิก นั่นคือภาษาสุรยานิยะฮ์ เป็นหนึ่งในภาษาที่อัลลอฮ์ ﷻ ประทานคัมภีร์ลงมายังชาวอะฮ์ลุลกิตาบ ดังนั้นภาษาดังกล่าวนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ด้านศาสนาของต่างศาสนิก ด้วยเหตุผลดังกล่าวฮะดีษนี้ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาศาสนาของต่างศาสนิกเพื่อผลประโยชน์ของศาสนาอิสลามนั้นเป็นที่อนุญาต

อิสลาม นอกจากจะให้ความสำคัญและยกย่องมุสลิมในด้านการศึกษาศาสนาแล้ว อิสลามยังส่งเสริมให้มุสลิมศึกษาด้านสามัญทั่วไปที่มีประโยชน์ อาทิเช่น การศึกษาด้านแพทย์ เคมี ฟิสิกส์ วิศวกรรม วิทยาศาสตร์ สังคม ภาษา เป็นต้น (Mustafā, 2010:417) ดังนั้น จึงมีมุสลิมมากมายที่เป็นนักปราชญ์ศาสนาและมีความรู้ด้านสามัญทั่วไป(ทุนยะวิยะฮ์)มากมายหลายท่าน อาทิเช่น ฟัครุดดีน อรรรอซีย์ ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านศาสนาหลายสาขา ส่วนด้านสามัญทั่วไป ท่านเป็นนักปราชญ์ นักดาราศาสตร์ แพทย์ คณิต ฟิสิกส์ เคมีและวรรณกรรม อิบน์คอลลูน นอกจากเป็นนักวิชาการอิสลามแล้วยังเป็นนักมนุษยศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ นักสังคม นักเศรษฐศาสตร์ ปราชญ์ และบุคคลสำคัญอีกมากมายที่มีความรู้ด้านศาสนาและสามัญทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาวิชาสามัญทั่วไป นับเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยในการดำรงชีวิตมนุษย์ ปัจจัยในการดำรงชีวิตถือว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อมนุษย์เพื่อมนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่บนโลกนี้ได้อย่างสุขสบายและที่สำคัญ สามารถประกอบพิธีกรรมได้อย่างสะดวก อาทิเช่น ไมโครโพน ซึ่งสามารถเป็นสื่อในการเรียกละหมาด รถยนต์ สามารถเป็นพาหนะในการไปศึกษา แพทย์ สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวการศึกษาวิชาสามัญทั่วไปจึง

เป็นข้อบังคับประเภทหนึ่งในศาสนา หากมีมุสลิมบางรายได้ศึกษา ข้อบังคับสำหรับมุสลิมทั้งหลายก็
พ้นไปทั้งหมด

ปัจจุบัน การศึกษาวิชาสามัญทั่วไป(ดุนยะวียะฮ์)เป็นที่นิยมกันมาก โดยผู้คนส่วนใหญ่จะนิยมเดินทางไปเรียนต่อในประเทศต่างๆที่พัฒนาและเจริญ ซึ่งประเทศดังกล่าวส่วนใหญ่เป็น
ประเทศต่างศาสนา โดยเฉพาะประเทศที่มีชาวยิว เพราะชาวยิวส่วนใหญ่เป็นคนฉลาด เทคโนโลยี
หลายอย่างในโลกนี้ ถูกคิดค้นและพัฒนาขึ้นโดยชาวยิว อาทิเช่น ซอฟต์แวร์ด้านไวรัสคอมพิวเตอร์
โทรศัพท์มือถือมีกล้องถ่ายรูป โปรแกรมไอซีทีวีวัยรุ่นสมัยก่อนไว้คุยออนไลน์ การส่งข้อความทาง
โทรศัพท์ เป็นต้น และปัจจุบันประเทศอิสราเอลนับว่าเป็นชนชาติที่มีนักวิทยาศาสตร์และนักวิศวกร
มากที่สุดในโลก

ทัศนะนักวิชาการอิสลาม การศึกษาหาความรู้ในดินแดนของต่างศาสนา นับว่าเป็น
สิ่งจำเป็น(ฮาญะฮ์) ดังนั้นการที่มุสลิมไปอยู่ในดินแดนต่างศาสนาเพื่อศึกษาหาความรู้ที่มีประโยชน์
นับว่าเป็นสิ่งอนุญาต ทั้งนี้เนื่องจากมีหลักฐานจากบรรดานักวิชาการมีความเห็นว่า อนุโลมมุสลิมไป
อาศัยอยู่ในดินแดนต่างศาสนา โดยสามารถยึดมั่นและปฏิบัติทางศาสนาที่บังคับได้โดยไม่มีอุปสรรค
ทั้งทางด้านศาสนาและความเชื่อ การปฏิบัติพิธีกรรมศาสนา เป็นต้น(Shawqiy,2016: n.p)

ดังนั้น การศึกษานับว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อมุสลิม การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการ
ดำรงชีวิตในโลกนี้และวันปรโลก ด้วยเหตุผลดังกล่าวมุสลิมส่วนใหญ่จึงศึกษาทั้งทางด้านศาสนาและ
ทางด้านสามัญ การศึกษาด้านศาสนา นอกจากเป็นสิ่งจำเป็นต่อมุสลิมทุกคนที่ต้องศึกษาแล้ว ยังเป็น
หน้าที่ของมุสลิมในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับศาสนาต่อผู้วิขา โดยเฉพาะชาวต่างศาสนา เพื่อให้
เขาได้รับทางนำและแสงสว่างจากอัลลอฮ์ ﷻ ด้วยประโยชน์ดังกล่าว อัลลอฮ์ ﷻ จึงชื่นชมและยก
ย่องมุสลิมที่มีความรู้ศาสนา เช่นเดียวกับท่านนบี ﷺ และบรรดาสาวกทั้งหลายต่างส่งเสริม
ประชาชาติให้ศึกษาด้านศาสนา และในอิสลามไม่ได้ส่งเสริมศึกษาด้านศาสนาเท่านั้น แต่ยังคงครอบคลุม
ถึงการศึกษาด้านสามัญทั่วไป(ดุนยะวียะฮ์)เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ในการอาศัยอยู่ในสังคม ดังนั้น
จึงเป็นที่อนุโลมมุสลิมที่อาศัยอยู่ในดินแดนต่างศาสนาเพื่อศึกษาวิชาความรู้แล้วกลับมาพัฒนาและ
เพื่อผลประโยชน์ของมุสลิมและอิสลาม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกนับว่าเป็น
สิ่งจำเป็นที่ต้องเรียนรู้และเข้าใจ เนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่สามารถแยกออกจากบุคคลหรือ
กลุ่มคนหนึ่งๆได้ ไม่ว่าสังคมหนึ่งๆจะมีความหลากหลายในด้านต่างๆหรือไม่ก็ตาม เพราะมนุษย์มี
ความต้องการที่เหมือนกัน โดยเฉพาะปัจจัยสี่ของมนุษย์ จึงทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์ อาทิเช่น
ความสัมพันธ์ด้านประเพณี การงานอาชีพ การศึกษา ความสัมพันธ์ดังกล่าวนับว่าเป็นความสัมพันธ์
พื้นฐานของมนุษย์ในสังคมที่ต้องเกิดขึ้นเช่นเดียวกับมุสลิมกับต่างศาสนา สำหรับในมุมมองศาสนา
โดยทั่วไปความสัมพันธ์ดังกล่าว นับว่าเป็นสิ่งที่อนุญาต ในทำนองเดียวกันนับว่าเป็นสิ่งที่ศาสนาส่งเสริม

หากการกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์และความดีงามต่อศาสนาและมุสลิม แต่ตรงกันข้ามหากการกระทำได้ถูกห้ามในหลักคำสอนศาสนาไว้หรือแสดงถึงไร้ประโยชน์ ส่งผลเสียต่อศาสนาและมุสลิม การกระทำจะผิดหลักศาสนานับเป็นสิ่งห้ามศาสนา ด้วยเหตุผลดังกล่าวความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก นับเป็นสิ่งอนุญาต แต่ต้องคำนึงถึงศาสนาเป็นหลัก

2.3 สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในชุมชนบ้านคล้า ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

ก่อนจะกล่าวถึงสภาพสังคม ในชุมชนบ้านคล้า ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจไปถึงสภาพสังคมมุสลิมกับต่างศาสนิกในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย

2.3.1 สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่ามนุษย์ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม ซึ่งในแต่ละกลุ่มแต่ละสังคมย่อมมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ โดยเฉพาะชาติพันธุ์ เนื่องจากมนุษย์ประกอบด้วยผู้คนซึ่งเป็นทายาททางชาติพันธุ์ที่หลากหลาย อาทิเช่น คนในสังคมปัตตานีจะประกอบด้วย มลายู ไทย จีน อินเดีย อาหรับ เป็นต้น แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ต่างก็มีประเพณีและวัฒนธรรมของตนให้สืบทอดก่อนมาที่นั่น (รัตติยา, 1997:123)และจะมีอัตลักษณ์เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นในการแยกแยะประชากรในสังคม(วรวิทย์และคณะ, 2006:47)ต่อมาเมื่อแต่ละกลุ่มคนดังกล่าวได้มาอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกัน ก็จะมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยเฉพาะในด้านสังคม อาทิเช่น การแต่งงานข้ามเชื้อชาติในกลุ่มสังคมเดียวกัน ส่งผลให้ลักษณะความแตกต่างของความเป็นชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิมเบาบางลงจนไม่สามารถแยกแยะออกจากกันได้ แต่สิ่งที่สามารถแยกแยะและบ่งบอกถึงความต่างของการรวมกลุ่มของคนในสังคมได้อย่างชัดเจน ส่วนหนึ่งคือ การเกิดความศรัทธาของคนในสังคมที่มีต่อศาสนา คือศาสนาที่คนในสังคมนั้นๆยึดมั่นและปฏิบัติ เนื่องจากผู้ที่มีความศรัทธาต่อศาสนานั้นๆ ต้องเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติศาสนกิจ ศาสนสถาน เป็นต้น ด้วยความแตกต่างของศาสนาในบริบทเดียวกัน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องมีการแยกตัวเป็นกลุ่มศาสนิกต่างๆ

สังคมไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่จะแบ่งออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ คือ ศาสนิกที่นับถือศาสนาอิสลามหรือมุสลิม ซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ และศาสนิกที่นับถือศาสนาพุทธหรือไทยพุทธ เป็นชนกลุ่มน้อย ด้วยความแตกต่างของศาสนา จึงต้องแยกเป็นกลุ่มศาสนิก และยังแฝงความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ เนื่องจากมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายมลายู(วรวิทย์และคณะ,2006:51)อันส่งผลให้เกิดความแตกต่างหลายด้านในสังคม ดังนั้น การที่มุสลิมและไทยพุทธอาศัยอยู่ในบริบทเดียวกันย่อมเป็นเหตุให้เกิดมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

2.3.1.1 สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ในอดีต

สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอดีตมีความปรากฏในประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมของชาวปัตตานีนับหลายร้อยปีแล้ว ตั้งแต่มีศาสนาอิสลามเริ่มเข้ามามีอิทธิพล เนื่องจากก่อนศาสนาอิสลามจะเริ่มเข้ามาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีเอกสารปรากฏและหลักฐานที่สามารถอ้างอิงว่าบรรพบุรุษคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอดีตเคยนับถือศาสนาฮินดู-พุทธมาก่อน ต่อมาศาสนาอิสลามเริ่มเผยแพร่เข้ามาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ด้วยเหตุดังกล่าวคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงแบ่งออกตามประเภทศาสนาเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ คนมลายูที่นับถือศาสนาอิสลาม และคนมลายูที่นับถือศาสนาฮินดู-พุทธ(Jelani,2015:193)ต่อมาผู้คนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงศาสนาโดยสนใจมานับถือศาสนาอิสลาม จึงทำให้คนมลายูในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้นับถือศาสนาอิสลามจนกระทั่งปัจจุบัน

ก. มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้กับเชื้อสายมลายู

มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายมลายู ซึ่งเป็นคนกลุ่มเดียวกันกับคนมลายูในประเทศมาเลเซียและประเทศมลายูอื่นๆในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้(Wan Hashim Wan Teh,1995:28)สอดคล้องกับงานวิจัยของ Mohd Aris Haji Othman (1985 : ...) ศึกษาที่ Kampung Baharu ในกรุงกัวลาลัมเปอร์ ประเทศมาเลเซีย นิยามมลายูตามสถานการณ์และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ นิยาม “คนมลายู” ว่า

“เป็นคนที่มิเชื้อสายมลายู นับถือศาสนาอิสลามและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีมลายู”

จากคำจำกัดความของ Mohd Aris Haji Othman สามารถอธิบายได้ว่ากลุ่มคน ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ที่ใดก็ตามที่นอกจากประเทศมาเลเซีย มีเชื้อสายมลายูและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีมลายู กลุ่มผู้นั้นคือกลุ่มคนมลายู

ส่วนศาสนา คนมลายูส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุนี้ ศาสนาอิสลามจึงมีบทบาทในคำจำกัดความคนมลายูของ Mohd Aris Haji Othman แต่บุคคลเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องนับถือศาสนาอิสลามก็ได้

William Bilton ให้คำจำกัดความคนมลายูว่า

“เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และในหมู่เกาะต่างๆในบริเวณใกล้เคียง บรรพบุรุษของพวกเขามาจากกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรนีเซีย โปรโตมลายู โกลอยด์ อินโดนีเซียหรือมาลายัน ชาติพันธุ์นี้เป็นที่เชื่อกันว่าแหล่งดั้งเดิมอยู่ที่มณฑลยูนนาน ทางตอนใต้ของประเทศจีน คนเหล่านี้เร่ร่อนลงมาทางตอนใต้ลุ่มน้ำแม่น้ำโขงในราวๆ 2500 ปี 1500 ปี ก่อนคริสตกาล ต่อมาพวกเขาได้อาศัยอยู่ในบริเวณคาบสมุทรมาลายูหมู่เกาะอินโดนีเซีย มาดากัสการ์ และเกาะติมอร์”(วรวิทย์และคณะ,2006:48)

คำจำกัดความ William Bilton แสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ของเชื้อชาติมลายูมีแหล่งมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีน แต่ปรากฏว่ายังมีหลายทัศนะจากบรรดานักวิชาการที่แสดงความคิดเห็นทั้งที่สอดคล้องและเห็นต่าง อาทิเช่น จากหลักฐานโบราณคดีที่แท้จริงมีอย่างนี้ยืนยันว่าคนมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้และบริเวณต่อเนื่องที่นับถือศาสนาอิสลามล้วนไม่ใช่ “แขก” แปลกหน้ามาอาศัยแผ่นดินนี้อยู่ แต่พวกเขาคือ “คน” มีรากเหง้าเป็นเจ้าของดั้งเดิมแท้จริงยิ่งกว่าคนรัฐสุโขทัย ที่ประวัติศาสตร์ไทยบอกเองว่าอพยพมาจากเทือกเขาอัลไต-น่านเจ้า(ธงชัย,2004:9)บรรพชนของคนบนคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทย มีชีวิตร่อนเร่อยู่แล้ว เมื่อไม่น้อยกว่า 5000 ปีมาแล้ว และอาจจะนานขึ้นไปอีกหลายหมื่นปีมาแล้วก็ได้(สุจิตต์,2004:86)

จากความคิดเห็นของนักวิชาการบางส่วนที่นำเสนอจะเห็นว่า มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่คือกลุ่มคนเชื้อสายมลายู ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในแหลมมลายูและหมู่เกาะต่างๆในบริเวณแหลมมลายู อันได้แก่ มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์และอื่นๆ โดยปกติจะสื่อสารด้วยภาษามลายู ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมมลายู และส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาอิสลาม

ข. ศาสนาตั้งเดิมของคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

มนุษย์ส่วนใหญ่จะมีความเชื่อเรื่องศาสนา มีการนับถือภูตผีปีศาจ หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกไม่ว่าดิน น้ำ ลม ไฟ มีวิญญาณสิงสถิตอยู่ทั้งสิ้น สามารถให้คุณประโยชน์และโทษ มนุษย์ในสังคมตั้งเดิมได้สัมผัสกับสิ่งเหล่านี้โดยตรงจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งร่างกายของมนุษย์เองก็เชื่อกันว่ามีดวงวิญญาณ(ยูทพงศ์,2007:78)

ในบรรดาความเชื่อเรื่องศาสนาย่อมมีความแตกต่างตามสภาพการณ์ทางสังคม และความตอบสนองของสังคม เช่นเดียวกับผู้คนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งเดิมนั้นมีระบบความเชื่อศาสนาตามสังคมและบริบทที่อยู่อาศัย

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นผู้คน อริชา มีระบบความเชื่อสิ่งต่างๆที่เป็นสิ่งเร้นลับหรือภูตผีปีศาจ Linton ตั้งสมมุติฐานศาสนาและความเชื่อของผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก่อนประวัติศาสตร์(วารวิทย์และคณะ,2006:55)กล่าวว่า

“ชาวมลายูก่อนประวัติศาสตร์ได้มีระบบความเชื่อต่ออำนาจเร้นลับหรือภูตผีปีศาจที่มีอำนาจเหนือโลกนี้แล้ว มีความเชื่อต่อกฎเกณฑ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในโลก วิญญาณของบรรพบุรุษ เทวดาที่ทรงอิทธิฤทธิ์และคงกระพัน”

เขาเหล่านั้นมีความเชื่อว่าวิญญาณหรือภูตผีปีศาจ สามารถนำพาความสุขและความทุกข์ได้ และความเชื่อเหล่านั้นสามารถทำให้เกิดเป็นศาสนา โดยการปฏิบัติตนและเคารพบูชาต่อสิ่งที่นับถือ อาทิเช่น บูชาต่อหมู่บ้าน โดยชาวบ้านมักจะมีพิธีกรรมต่างๆตามความเชื่อ เพื่อให้คนในหมู่บ้านปลอดภัยจากภัยอันตรายต่างๆที่จะเกิดมาจากภูตผีปีศาจ และหากไม่มีการบูชาต่อหมู่บ้านในทุกๆหนึ่งปีหรือสามปี อาจทำให้หมู่บ้านเกิดภัยอันตรายต่างๆ ตลอดจนกระทั่งทำให้ชีวิตชาวบ้านพินาศได้(“Abd.Aziz”,2008)

ในราวพุทธศตวรรษที่ 10 ผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนแปลงศาสนาครั้งใหม่ โดยมานับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ เนื่องจากตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 10 ในพื้นที่แหลมมลายูรวมถึงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยปัจจุบันจะมีความเจริญรุ่งเรืองมากโดยเฉพาะด้านการเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ(Sar Deisai,1981: 20) เนื่องจากมีชาวฮินดีหรือชาวอินเดีย นับถือศาสนาฮินดูและพราหมณ์ เข้ามาค้าขายในดินแดนแหลมมลายู ได้ตั้งศูนย์กลางการค้าขึ้น พร้อมทั้งเผยแพร่ศาสนาฮินดูและพราหมณ์ไปด้วย ทำให้ผู้ปกครองเมืองบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้เข้ารับศาสนา

ต่อมาเมื่ออาณาจักรศรีวิชัยสามารถเอาชนะอาณาจักรตามพรลิงค์ ได้ขยายอำนาจมายังลังกาสุกะที่ปัตตานี ทำให้ชาวเมืองละทิ้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ จนกระทั่งปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เมืองปัตตานีแห่งใหม่ที่กรือเซะ-บานาได้เจริญขึ้นมา เนื่องจากเป็นเมืองที่เหมาะสมในการเป็นเมืองท่าและท่าเลค้าขาย ทำให้พ่อค้าจากต่างชาติต่างภาษาเข้ามาค้าขายและตั้งบ้านเรือนมากมาย และที่สำคัญมีการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม จึงทำให้ศาสนาอิสลามที่ปัตตานีช่วงนี้ได้เจริญรุ่งเรืองและเป็นศูนย์กลางการศึกษาและเผยแพร่ออกไปยังที่ต่างๆ จึงทำให้ปัตตานีมีชื่อเสียงรู้จักไปทั่วโลก(ครองชัย,2009:39)

ค. สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ในอดีต

ความแตกต่างในด้านศาสนาไม่ใช่อุปสรรคในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างต่างศาสนิก เช่นเดียวกับคนมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้สมัยก่อน ถึงแม้ว่าบางคนจะมีการเปลี่ยนแปลงศาสนาตามยุคตามสมัย แต่ความเป็นทายาททางชาติพันธุ์ควบคู่ด้วยนั้นสามารถยืนยันการอยู่ร่วมกันในสังคมได้ สามารถช่วยเหลือกัน แลกเปลี่ยนกันได้ ดังที่ ชัยค์ พะกีฮ อะลี(2011:44) กล่าวว่า

“ชาวพุทธนั้น รับประทานหมู บางคนก็เอาหมูแลงกับกระเจิงเพราะชาวพุทธนั้นชอบ รับประทานหมู แต่ชาวมลายูอิสลามเกลียดหมู เพราะเป็นของต้องห้าม และหมูชอบทำลายพืชผลในสวนของชาวมลายูอิสลาม จึงเกิดความขัดแย้งกันระหว่างกันระหว่างคนมลายูอิสลามกับคนมลายูพุทธ”

คำกล่าวของชัยค์ พะกีฮ อะลี ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ชาวมลายูมุสลิมกับมลายูพุทธได้อาศัยอยู่ร่วมกันในบริบทเดียวกันมาตั้งแต่อดีตกาล มีการช่วยเหลือและแลกเปลี่ยนกัน ส่วนความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอาจเป็นเพราะเรื่องธรรมาอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนทั่วไปในสังคม เพราะการที่หมูหรือสัตว์อะไรก็ตามที่ชอบทำลายพืชผลในสวนของชาวบ้าน ถือว่าเป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องเป็นมุสลิม

แต่อย่างไรก็ตามการอาศัยอยู่ร่วมกัน โดยที่มีคนอยู่ร่วมกันหลายคนหลายกลุ่ม มีความหลากหลายความแตกต่างกัน ย่อมมีความขัดแย้งกันบ้าง คงไม่มีใครสามารถสร้างสังคมที่ปราศจากความขัดแย้งได้โดยสิ้นเชิง แม้เพียงคนๆเดียวก็อาจมีความขัดแย้งในตนเองได้ เพราะมนุษย์มีความต้องการที่ไม่จำกัด แต่สิ่งที่สนองความต้องการนั้นมีอยู่จำกัด(โคทม,2005:18)จึงอาจนำสู่ความขัดแย้งที่เป็นเรื่องธรรมาที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชัยค์ พะกีฮ อะลี(2011:45)กล่าวว่า

“ครั้นต่อมาได้มีความขัดแย้งระหว่างคนมลายูอิสลาม
กับคนมลายูพุทธ เนื่องจากวิถีความเป็นอยู่และ
ศาสนาที่ต่างกัน แต่ยังไม่ถึงกับมีการต่อสู้กันอย่างรุนแรง
แรงของทั้งสองฝ่าย”

ความข้างต้น ให้เห็นว่าความขัดแย้งระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกอันเนื่องมาจาก
ความแตกต่างในวิถีชีวิตของศาสนิกนั้นเกิดขึ้นมาแต่อดีต แต่ไม่ได้เกิดปัญหารุนแรงเหมือนในยุค
ปัจจุบัน

จากความของชัยค์ ฟูเกีย อะลี มุสลิมกับต่างศาสนิกเคยมีชีวิตอยู่ด้วยกันด้วย
ความปรองดองสามัคคี มีความเข้าใจ ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่มีความขัดแย้งอันเกิดมาจากศาสนา
เพราะทุกๆศาสนาได้ชี้แนวทางให้ศาสนิกทั้งหลายมีชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข มีการให้การยอมรับ
เคารพซึ่งกันและกัน สันติสุขและสันติภาพเกิดขึ้นต่อเนื่องเสมอ ส่วนความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อันเป็น
เรื่องธรรมดาตามสัญชาตญาณแห่งการดำรงอยู่ในสังคม สอดคล้องกับพระราชดำรัสของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่กล่าวว่า(สุนันต์,1977:11)

“.....อันแผ่นดินไทยของเรา นี้ ถึงจะเป็นที่เกิดที่
อาศัยของคนหลายเชื้อชาติ หลายศาสนา แต่เราก็อยู่
ร่วมกันโดยปกติราบรื่นมาได้เป็นเวลาช้านาน.....”

พระมหากษัตริย์ไทยมิเคยกีดกันประชาชนในเรื่องการนับถือศาสนา ทรงปล่อยให้
ให้นับถือศาสนาอิสลามหรือศาสนาอื่นๆ ประกอบพิธีทางศาสนาได้ตามศรัทธาของแต่ละคน

2.3.1.2 สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ในปัจจุบัน

แท้จริงแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิก ไม่ว่าในอดีตหรือ
ปัจจุบันแนวคิดดังกล่าวยังคงอยู่คู่กับสังคมเหมือนเดิม เพียงอาจมีความแตกต่างในด้านบริบทและ
สภาวการณ์ดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงอาจทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกเปลี่ยนแปลง
ไปบ้าง ดังเช่นปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกจะอยู่ในสภาพที่ไม่ดีมากกว่า
เนื่องจากหลังจากเหตุการณ์การก่อวินาศกรรมในสหรัฐอเมริกาเมื่อ 11 กันยายน 2001 จนนำไปสู่การ
เปลี่ยนแปลงทางการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญในยุคหลังสงครามเย็น เมื่อสหรัฐหันมาให้
ความสำคัญกับประเด็นความมั่นคงเป็นหลัก ด้วยการประกาศสงครามต่อต้านการก่อการร้ายและ
กดดันให้ประเทศต่างๆต้องร่วมมือกับความพยายามดังกล่าวกับสหรัฐ ซึ่งการดำเนินนโยบายทำ
สงครามดังกล่าวถูกมองว่าเป็นสงครามศาสนาที่มุ่งต่อต้านอิสลามและมุสลิม เนื่องจากถ้อยแถลงของ
ผู้นำสหรัฐหลายครั้งมักจะอ้างถึงข้อความในคัมภีร์ไบเบิล(สุรชาติ,2007:31)

ด้วยเหตุผลข้างต้น กลายเป็นว่ามีชาวมุสลิมที่ใด มักมีความรุนแรงที่นั่น จึงเป็นภาพติดลบในด้านความชอบใช้ความรุนแรงในสายตาคณนอกศาสนา

เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างไทยมุสลิมกับไทยพุทธเป็นส่วนใหญ่ เหตุการณ์ดังกล่าวนับมาตั้งแต่เกิดปัญหาช่วงแรกๆจนกระทั่งปัจจุบันยังไม่หยุดหย่อน ถึงแม้ว่าฝ่ายรัฐบาลพยายามแก้ไขปัญหาแค่ไหน สถานการณ์อันเลวร้ายสามารถบรรเทาทุเลาลงได้ แต่ไม่อาจหยุดหย่อนปัญหาที่เกิดขึ้นไว้ทั้งหมดได้ อาทิเช่น นโยบายในการที่จะผสมกลมกลืนในเรื่องของความแตกต่างในเรื่องของเชื้อชาติ ศาสนา ไม่ประสบความสำเร็จ ถึงแม้ว่า ประเทศไทยจะเป็นตัวอย่างของความสำเร็จในการผสมกลมกลืนของศาสนา ศาสนาใดก็อยู่ในประเทศไทยได้ คนเชื้อชาติใดก็อยู่ในประเทศไทยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนไทยกับคนจีนประเทศไทยถือว่ามีความสำเร็จมากในการผสมกลมกลืนระหว่างไทยกับจีนอยู่กันได้โดยไม่มีปัญหา แต่ว่านโยบายการผสมกลมกลืนดังกล่าวไม่ได้ผลกับคนไทยมุสลิม(ประภัสสร, 2007:136) ยิ่งกว่านั้น การที่ฝ่ายรัฐบาลไม่เข้าใจคนในพื้นที่และศาสนา ใช้แต่ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ปัญหาที่เกิดขึ้นอาจยิ่งขยายวงกว้างขึ้นมากกว่าเดิม อาทิเช่น การสังหารหมู่นิวมีสยิดกรือเซะ และเหตุการณ์ตากใบ การกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในเชิงลบมากกว่าเชิงบวก สำหรับเหยื่อที่ถูกกระทำจากเหตุการณ์ความไม่สงบมีทั้งที่เป็นมุสลิมและพุทธศาสนิก จึงอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิมและชาวไทยพุทธไปด้วย ทำให้เกิดความระแวงต่อกัน มีความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

2.3.2 สภาพความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในชุมชนบ้านคล้า ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

2.3.2.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านคล้า

ชุมชนบ้านคล้าเป็นชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นมาช้านาน ในอดีตชุมชนบ้านคล้าเป็นชุมชนที่อยู่ในหมู่ที่ 3 ของตำบลยุโป ต่อมาในปี 1988 หมู่บ้านที่อยู่ในตำบลยุโปบางส่วนถูกแยกออกจากตำบลยุโปและได้จัดตั้งเป็นตำบลใหม่แยกหมู่บ้านจากตำบลเดิมมาจำนวน 4 หมู่บ้าน ใช้ชื่อว่าตำบลตาเซะ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ หมู่บ้านคล้า บ้านคล้าแต่เดิมเป็นพื้นที่ซึ่งมีพรรณไม้ชนิดหนึ่งเป็นจำนวนมาก แถบบริเวณน้ำ ลำธาร คลอง เรียกว่า "ต้นคล้า" ชาวบ้านส่วนใหญ่จะตัดต้นคล้ามาจัดสาน เพื่อสานตะกร้า ด้วยเหตุผลดังกล่าวชาวบ้านส่วนใหญ่เรียกพื้นที่ดังกล่าวว่า "คล้า" ต่อมาเมื่อมีชาวบ้านมาอาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าวจนกลายเป็นชุมชน ทำให้ชุมชนดังกล่าวกลายเป็นหมู่บ้าน จึงเป็นที่มาของ

"บ้านคล้า" ส่วนชาวมุสลิมในพื้นที่บ้านคล้ารู้จักในนามว่า "แบชูแม" เป็นภาษามลายูท้องถิ่น ชื่อดังกล่าวรวมมาจาก 2 คำว่า แบ กับ ชูแม คำว่า แบ เป็นส่วนหนึ่งของพยางค์ที่มีคำพยางค์เต็มว่า "กูแบ" แต่ชาวมุสลิมในพื้นที่มักเรียกสั้นๆว่า "แบ" หมายถึง "ห้วยหนองคลองบึง" ส่วนคำว่า "ชูแม" หมายถึง "ต้นคล้า" ด้วยเหตุผลดังกล่าว บ้านคล้าจึงเป็นที่เรียกขานของชาวไทยพุทธในชุมชน ส่วน "แบชูแม" เป็นที่เรียกขานของชาวไทยมุสลิม แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองชื่อก็มีความหมายเหมือนกัน

ปัจจุบันบ้านคล้าตั้งอยู่ในหมู่ที่ 1 ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของตำบลตาเซะ ห่างจากที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลตาเซะประมาณ 1 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอเมืองยะลาประมาณ 13 กิโลเมตร พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบและราบลุ่มมีลาดชันบ้างโดยเฉพาะบริเวณด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตชลประทานเขื่อนปัตตานี ทำให้พื้นที่ลุ่มบางส่วนเป็นพื้นที่น้ำขัง และทำให้มีน้ำท่วมในบางฤดูกาล มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้าน ตำบลและจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	หมู่ 2 บ้านกะลุแป	ตำบลตาเซะ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	หมู่ 1 บ้านยุโป	ตำบลยุโป
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอยะรัง	จังหวัดปัตตานี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	หมู่ 3 บ้านตาเซะ	ตำบลตาเซะ

2.3.2.2 สภาพสังคมมุสลิมกับต่างศาสนิกชนในชุมชนบ้านคล้า ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

ประชากรที่อยู่ในชุมชนบ้านคล้าส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่เรียบง่ายตามวิถีชีวิตของตน วัฒนธรรมและศาสนา เนื่องจากประชากรในชุมชนบ้านคล้านับถือศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ศาสนา คือศาสนาอิสลามกับศาสนาพุทธ จำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ 840 คน แบ่งออกเป็นชาวมุสลิมประมาณ 45% และชาวไทยพุทธประมาณ 55% . (ปรีชา เมรุคัญ [สัมภาษณ์] 10 ตุลาคม 2561)

จากการศึกษาไม่พบหลักฐานว่าใครคือคนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าว แต่จากการให้สัมภาษณ์ความเป็นมาของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคล้าพบว่า ในอดีตบ้านคล้าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ในป่ามีวัตถุดิบที่สามารถอุปโภคและบริโภค เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำเกษตร มีห้วยหนองคลองบึง นับว่าเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีแหล่งอาหารที่สำคัญของผู้คนในบริเวณใกล้เคียง ด้วยเหตุผลดังกล่าวชาวมุสลิมบางคนที่ย้ายอยู่ในชุมชนมุสลิมบริเวณใกล้เคียงกับบ้านคล้า ได้เข้ามาหาอาหารเลี้ยงชีพและได้ปักหลักอยู่ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว โดยแรกเริ่มนั้นมีชาวมุสลิมมาปลูกบ้านเป็นที่อยู่อาศัยเพียงแค่อีสร์วเรือนเท่านั้น ต่อมาลูกหลานของชาวมุสลิมในพื้นที่ดังกล่าวได้

ขยายด้วยการปลูกบ้านใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกัน บวกกับการมีชาวบ้านต่างพื้นที่เข้าอาศัยอยู่ จึงทำให้ชาวมุสลิมเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งปัจจุบันพัฒนากลายเป็นชุมชนมุสลิมและมีการปลูกสุเหร่าเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคล้า ส่วนความเป็นมาของชาวไทยพุทธนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวมาพอสังเขปแล้วว่าบ้านคล้า เคยเป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่อยู่ในตำบลยุโป โดยหมู่บ้านดังกล่าวมีชาวไทยพุทธเป็นจำนวนมากที่อพยพเข้ามาอาศัย ต่อมาพื้นที่ที่ชาวไทยพุทธในยุโปได้ถูกแบ่งออก โดยส่วนหนึ่งยังเป็นหมู่บ้านยุโปที่อยู่ในตำบลยุโป ส่วนที่อยู่บริเวณบ้านคล้าปัจจุบันอยู่ในตำบลตาเซะ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนบ้านคล้ามีความหลากหลายในด้านสังคม

ด้วยเหตุผลข้างต้น ทำให้ประเพณีของชาวบ้านในชุมชนบ้านคล้ามีความหลากหลาย ทั้งนี้นอกจากคนในชุมชนบ้านคล้ามีความแตกต่างในการนับถือศาสนาแล้ว ประชากรในชุมชนแห่งนี้ยังมีความแตกต่างในเรื่องเชื้อสาย เนื่องจากชาวไทยพุทธในชุมชนบ้านคล้าส่วนใหญ่เป็นชาวไทยดั้งเดิม ส่วนชาวมุสลิมส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายมลายูจึงมีประเพณีดั้งเดิมที่แตกต่างออกจากชาวไทยพุทธ แต่อย่างไรก็ตามแม้มีประเพณีที่แตกต่างกันแต่คนในชุมชนบ้านคล้าก็ยังร่วมมือในการปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณี ดังจะเห็นได้ว่าบางกรณีก็จะเป็นประเพณีร่วมระหว่างต่างศาสนา แต่บางประเพณีก็จะมีเฉพาะศาสนาที่นับถือศาสนาเดียวกันเท่านั้น แต่ก็ยังมีต่างศาสนาช่วยเหลือไม่มากนักน้อย ซึ่งสภาพความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของผู้คนในชุมชนบ้านคล้าในมุมมองสังคม

ประชากรในชุมชนบ้านคล้าส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรคือ ทำสวน ปลูกผลไม้ อาทิเช่น ทุเรียน ลองกอง มังคุด ทำนาข้าว ทำไร่ ปลูกข้าวโพด มีการประมงบ้าง เช่นเลี้ยงปลา จับปลาขาย และอื่นๆ อาทิเช่น รับจ้าง ค้าขาย และรับราชการ ชาวมุสลิมส่วนใหญ่เป็นคนมีฐานะดี ส่วนชาวมุสลิมบางส่วนเป็นคนมีฐานะไม่ค่อยดีนัก บางคนได้ทำงานรับจ้างชาวไทยพุทธ อาทิเช่น ทำนา ดูแลสวนผลไม้ กรีกยาง เป็นต้น

ในชุมชนบ้านคล้ามีสถานศึกษาเพื่อการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ 2 แห่ง คือศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านคล้า เป็นหน่วยการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลตาเซะ เปิดสอนตั้งแต่เด็กอายุ 2-5 ปี ได้ก่อตั้งมาประมาณ 6-7 ปี และมีโรงเรียนศรีพัฒนาราม เป็นโรงเรียนประถมศึกษาที่สังกัดสำนักงานการศึกษาแห่งชาติ เปิดสอนตั้งแต่ช่วงอนุบาลจนถึงประถมศึกษาปีที่ 6 โดยก่อตั้งมาตั้งแต่วันที่ 1 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2481 ส่วนสถานศึกษาที่อยู่นอกระบบในชุมชนบ้านคล้าเป็นการรับรองรมสั่งสอนวิชาความรู้ให้แก่ประชาชนชนทุกระดับ โดยไม่จำกัดใดๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม อันได้แก่ สุเหร่า วัด ทั้ง 2 ศาสนสถานนับเป็นสถานศึกษาที่สำคัญแหล่งหนึ่งของคนในชุมชนบ้านคล้า และยังเป็นสถานที่ที่ซึ่งแสดงจุดยืนของคนในสังคมที่มีความแตกต่างในด้านหลักคำสอนศาสนา และสถานที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน เป็นจุดรวมของคนในชุมชนในการศึกษา ทุกเพศทุกวัยและทุกศาสนา

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ชุมชนบ้านคล้าเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายในด้านสังคม นับว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของชุมชนที่มีความแตกต่างศาสนาและประเพณีได้อยู่ร่วมกัน แม้ทั้งสองศาสนิกจะมีความแตกต่างกันในด้านศาสนาและประเพณีแต่ความสัมพันธ์ด้านสังคมของทั้งสองศาสนิกไม่ว่าด้านประเพณี การงานอาชีพ การศึกษา ความสัมพันธ์ของทั้งสองศาสนิกในชุมชนก็ยังคงดำเนินและมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไม่ขาดสาย จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ด้านสังคมระหว่างมุสลิมกับต่างศาสนิกในชุมชนบ้านคล้า ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

Prince of Songkla University
Pattani Campus